

1
Qishloqqa o't ketdi, ketdi jonga o't...(Xalq Qo'shiqlaridan)

Ilgarilari ham Ivan Petrovich kuch-quvvatdan qola-yotganligini sezar, lekin hech qachon bunday adoyi tamom bo'lmagan edi. U mashinani garajga qo'ydi, kimsasiz qorovulxonadan o'tib, ko'chaga chiqdi. Sog' ekansan, qanday nafas olayotganingni ham bilmaysan, xuddi shunday yigirma yil mobaynida bor-yo'qligi sira bilinmagam, garajdan uyigacha bo'lgan yo'l, bugun umrida birinchi marta shu arzimagan yo'l unga achchiq ichakday tuganmas bo'lib tuyuldi, har qadamini ming mashaqqat bilan bosdi. Yo'q, oyoqlari endi unga bo'ysunmas, bu ahvolda uyga yetib borishi ham amrimaholday edi.

Yana bir hafta, oxirgi ish haftasi ham unga umrning o'ziday juda cheksiz bo'lib ko'rindi. Qolgan ana shu haftani qanday o'tkazishning azob-uqubatini hatto tasavvur qilish ham qiyin, undan keyin boshlanadigan tirikchilikniku asti qo'yavering, uni na chamalab, na ko'z o'ngiga keltirib bo'ladi. Undan uyog'i allaqanday mubham edi va hech ko'ngilga sigmasdi garchi peshona teri to'kib erishilgan esa-da, bari bir keraksiz edi. Mana shu talx kabi achchiq damlarda o'sha hayot hayotga o'xshamas, balki nazarida bamisoli o'limning xuddi o'zginasi edi.

Nega bunday charchab qoldi? Holbuki, bugun zo'riqqani ham yo'q, hatto asabbuzarlik, baqiriq-chaqiriqlar ham bo'lmadi. Faqat jar yoqasiga kelib qolganini sezdi, xolos, jar vassalom. Vaholanki, kuni kechagina hali nimadandir umid qilsa bo'lardi, lekin bugun hammasi tugadi. Ertaga qanday qilib o'rnidan turadi, qanday qilib mashinani o't oldiradi, yo'lga tushadi xudo biladi. Bir chekkasi ertangi kunning o'ziga ham ishonch yo'q, ishonchning yo'qligi ham alamzadalik bilan tan olingandi; bosh-keti ko'rinmas qorongu zulmat cho'ksa-yu, so'ng uzoq-uzoq davom etsa, shunda birovlar dam olsa, birovlar es-hushini yo'qotsa, boshqa birovlar esa hushyor tortib o'ziga kelsa... Ana undan uyog'iga yangi kunlar va sog'ayish boshlansa. Qaniydi endi.

So'limgina, sokin oqshom edi... Kunduz kuni havo iligancha, hamon ayoz tushgani yo'q, tushadiganga ham o'xshamaydi. Yo'l qattiq bo'lsa ham, qor yumshoq, oyoq botib ketar va qorda chuqur izlar qolardi; yo'lni qiyalagancha erigan qor suvlari jildirardi. Mana shu baxmalday quyulgan moviy oqshom chogi, bahorgi shu eruvgarchilikda hamma narsa g'arqi ob bo'lganday, obi azim ichra bevosh-beboshdoq suzib yurganday, faqat qori oppoq va tozarok, saqlangan Angara daryosigina uzoqdan cho'ng sohil kabi ko'rinardi.

Ivan Petrovich nihoyat uyiga yetib keldi, yo'l-yo'lakay to'xtab birov bilan hol-ahvol so'rashdimi, yo'qmi eslolmadi, avvallari yuragida dam bir nima uzilib ketganday va dam nimadir portlaganday bo'lar, hozir odatdagi shu og'riqni ham sezmedi, uy oldidagi yulingan, payxon qilingan bogchadan o'tib, ichkariga kirdi-da. eshikni yopdi. Tomorqa tomondan, og'ilxonadan bir oylik buzoqchani avrab erkalayotgan Alyonaning tovushi eshitilardi. Ivan Petrovich dahlizda turib loy etigini yechdi, o'zini zo'rlab bo'lsa-da yuvindi, so'ng birdan qirchini qiyilganday kiraverishdagi xonada rus pechkasining kattakon issiqqina biqinidagi o'ringa o'zini tashladi. "Mana endi mening joyim shu", deb o'yladi u, Alyona kelmayotganmikin deb, quloq solganча, va hali yana ovqatga turish ham kerakligidan azob chekkanча. Alyona to uni ovqatlantirmaguncha ko'ngli tinchimaydi. Lekin odamning qimir etgisi kelmaydi! Ko'ngil hech narsani tusamaydi. Xuddi go'rga kirganday.

Alyona keldi, uning dumalab yotganligini ko'rib, mabodo, tobi qochib-netib qolmadimikin deb, tipirchilab oldi. Yo'q, soppa-sog' ekan. Charchabdi. Alyona nimalarnidir so'ylaganча lekin uning nima deb so'ylayotganlari Ivan Petrovichning qulog'iga kirmasdi dasturxon tuzay boshladi. Ivan Petrovich yana birpas to'xtab turishlikni so'radi. U aftodahol, loqayd yotarkan, miyasida qayerdan, qanday o'rnashib qolganligi noma'lum "mart" va "marg" so'zlari charx urar edi. Ular nimasi bilandir bir-biriga yaqin edi. Yo'q, martni yengish va qanday bo'lmasin, shu oxirgi haftadan o'tib olish kerak. Shu yerda Ivan Petrovichning qulog'iga baqirgan ovozlalar chalindi:

O't ketdi! Omborlarga o't ketdi!

Dili vayron, jigarso'xta Ivan Petrovichga qichqiriqlar dahvatan ichidan chiqayotganday eshitildi. Hapriqib Alyona kirdi: Eshityapsanmi, Ivan?! Eshityapsanmi?! Voy o'lmasam, sen hali och yotibsan-ku!

2

ORS omborlari "G" harfi shaklida joylashgan, uning cho'zinchoq bir tarafi Angara yoqalab hozir buni suv bo'ylab deb aytishadi tushgan, qisqa bo'lagi esa o'ng tomondan Past ko'chaga tutashar, qishloq tepasidan qaraganda bu bahaybat harf tik turganga emas, xuddi yotganga o'xshab ko'rinar edi. Imoratning qolgan ikkala ochiq tomoni, albatta, baland devor bilan o'ralgan edi. Mana shu qo'rg'on-omborxonaga ko'cha tarafdagi ikki yo'ldan kirilar, mashinalar o'tadigan, keng darvoza qurilgan, uning shundoq yonginasida esa imtiyoz egalari uchun eshik ochilgan edi. Darvozaning o'ng tomonida, omborlarga yondosh joylashgan shinam va orasta magazinining yarmi devordan bu tomonga chiqqan, uning ko'k bo'yoqlari ko'zni quvontirar, katta derazalar o'rnatilgan bu magazinining bir tomonida sanoat mollari, ikkinchisida esa oziq-ovqatlar sotilar, unga bitta eshik orqali kirilar edi.

Omborning o'ng va so'l tomonlariga cho'zilib ketgan. Past ko'chada uylar zich joylashgandi: odamlar doim suvga yaqinroq bo'lishni istaydilar. Agar o't tushgani rost bo'lsa, u har ikki tomondagi uylarga ham tutashib ketgani tayin, hatto tepa tomondagi uylarga ham o'tgan bo'lishi ehtimol. Ivan Petrovich uydan o'tilib chiqarkan, nima uchundir, avvalo, omborlarni qanday saqlab qolishni emas, uylarning taqdirini o'yladi. Bunday paytda oldin odamning ko'z o'ngiga eng yomon narsalar keladi, undan keyin esa, odam mavjud ahvolga ko'nika boshlagach, har qanaqa ofatu kulfat bo'lsin, vahimasi asta-sekin kamayaveradi.

Ostonadan turib, Ivan Petrovich omborxonalar tomonga qaradi. Lekin olov ko'rinmadi. Biroq endi hammayoqdan kelayotgan baqirgan-chaqirgan ovozlalar o'sha yoqdan yanada vahimaliroq eshitilmoqda edi. Ivan Petrovich yo'lni qisqaroq olish uchun tomorqa oralab yugurdi va ochiq joyga chiqqach, o'z ko'zi bilan ko'rdi: o't ketgan edi. Bulashiq, taram-taram olov yallig'i yon tomondan quyunday buralib ko'tarilar, xuddi omborlardan ancha olisda, o'ng tomondan chiqayotgandek edi. Bir zum Ivan Petrovichga orqa tomondagi tomorqa so'kichaklari va hammom yonayotgandek bo'lib tuyuldi, lekin xuddi shu zamon yolqin tik yuqoriga o'tilib chiqdi-da, barcha ombor-xona binolarini yoritdi. Yana qichqirgan ovozlalar va yogochning qarsillab ayilgani eshitildi. Ivan Petrovich hushiga keldi: nima bo'lyapti o'zi, quruq qo'l bilan nima qiladi? U chopganicha orqasiga qayrildi, yo'l-yo'lakay Alyonani chaqirdi, lekin xotini allaqachon juftakni rostlab qolgan edi. Ivan Petrovich o'tinxonadan boltani oldi, keyin shosha-pisha chetan atrofidan changakni qidirdi, uni qayerga qo'yganligini eslolmadi, shunda xayoliga uyni berkitish kerak, degan fikr keldi. Shu payt uy devorlariga olov yolqinlari tushdi-da, Ivan Petrovich hamma narsani unutib, boya kelgan yo'lidan chopib ketdi.

Yugurib borarkan, olov yallig'i ko'chaga tomon jilganligini fahmladi. Demak, ish juda chatoqqa o'xshaydi. Yangi qishloq qurilgandan beri bunchalar qo'rqinchli yong'in bo'lmagan edi.

Ivan Petrovich ombor devori yoqalab chopib o'tdi-da, hozir lang ochilib yotgan darvozadan nima bo'layotgan ekan, deb asta nazar

tashlab ichkari hovliga kirdi.

3

Omborlar ikki tomonga oziq-ovqat saqlanadiganlari uzunasiga, sanoat mollari binolari esa qisqa tarafga cho'zilib borardi. Har ikki ombor bir-biriga tutash edi. Aftidan, o't omborlar ikki yoqqa ajrab ketadigan 6urchakda yohud shu burchak yaqinida chiqqan bo'lishi kerak. Uylar ham shunday qurilgan, o't ham shunday joydan chiqqan ediki, bir yonsa, oxirigacha yonmay iloji yo'q edi. Imoratlar qurilayotganda, o't chiqishi ham mumkin-ku, deb avvaldan o'ylab ko'rilmagan o'zi shunday, rus kishisining aqli hamisha kech kiradi, u hamisha qulay yashash, qulay foydalanishni ko'zlaydi-yu, o'zini saqlash va yaxshiroq muhofaza qilishni xayoliga ham keltirmaydi. Mana shu qishloqni ham naridan-beri qurayotganlarida, umuman, bosh qotirib o'tirishmagan, suvdan qutulgan o'tning qaygusini qilarmidi? Lekin aynan o't chiqqan joyga kelsak, chamasi, allakim, yoki yana kim bilsin, balki yovuz bir tasodif o'z kuchini ko'rsatgan edi.

O't birdaniga ikki tomonga baravar tutashgan edi. Oziq-ovqat omboriga o't tom orqali o'tgan va birdan go'yo biron portlovchi dori sepib qo'yganday shiddat bilan qasir-qusur boshlanib ketgan. Omborning bu tomoni hali shifer bilan yopib ulgurilmagan, shifer esa kuzda keltirilgancha, devor tagiga terib qo'yilgan, hozir ham shu yerda yotar edi. Sanoat mollari ombori esa ikki yil ilgari shifer bilan yopilgan rost-da, axir, qand-qurs solingan allaqanday yashiklar, bankalarni suv, nam bossa, hech bokisi yo'q, lekin yapon latta-puttalari yomg'ir tagida qolsa, ana bunga hech toqat qilib bo'lmaydi; shu latta-puttalarni deb, bu yerlarga hatto Irkutskning o'zidan kelib ketishadi, kim biladi-yu, bu narsalar pul turadi va undan tashqari ham bir qimmatga ega bo'lsa kerakda. Lekin bu tomonga o't tom orqali o'tmagan va bunga shifer emas, boshqa allanima to'sqinlik qilgan. Bu yerda o't eng chekka ombor ichida ayniqsa, quturayotgan edi, nafsilamrga, yong'in shu yerdan chiqqan bo'lishi mumkin edi.

Oziq-ovqatlar qatorining eng chekkasida devor yoni-da yana bir usti shiferli omborxonaga bo'lib, bu yerda un va yormalar saqlanardi.

Ivan Petrovich nima qilishni bilmay o't selidan yorishgan hovlida tentirab, talmovsirab, yakka kift bo'lib borayotganda, faqat ikki yerdagina odamlar to'plani-sha boshlagan edilar: bir guruh odamlar o'ng tomonda o'rlayotgan olov yaqinidagi qarag'ay to'shamalardan moto-sikllarni gildiratib tushirishar, to'rt-besh kishilik boshqa bir guruh esa narigi chekkada uzun qatorning o'rtasida tomni ochmoqda edilar tepadan o'tning yo'lini to'sishmoqchi edi. Olov seli ularga ham ura boshlagan erkaklar ayyuhannos solib baqirishar va eskirib qorayib ketgan mo'rt taxtalarni azot ayirishar, pastga ulotirar edilar. Ivan Petrovich ko'lida boltasi borligini esladi bolta bilan ularga ko'mak berishning ayni pallasi edi, u chopib borib, tepadan tinmay qarsillab otilib tushayotgan taxta, yog'och parchalariga chap bergancha o'zini uyoqdan buyoqqa urib, tomga chiqish yo'lini qidirdi. Boshi butunlay ishlamay qo'ydi, aqliga hech narsa kelmasdi. Nihoyat, u kimdir so'l tomondagi devordan tomga qiyalab tashlangan taxtadan qadamlarini katta-katta qo'yib o'tib borayotganligini ko'rib qoldi-da, darhol shu tomonga qarab yugurdi, o'zini-o'zi so'kib-netib o'tirmadi, bunga imkon qayda, faqat bunchalar epsizlik qilayotgani uchun olov hovrida jizg'inak bo'la-bo'la o'zidan-o'zi qattiq achchiqlandi. Axir, qandoq erkakmisan erkak edi-ya mana endi o'sha erkakdan quruq cho'p-ustixon qolibdi.

Tomda hammani Afonya Bronnikov boshqarmoqda edi. Ivan Petrovich yugurib kelarkan, uning kimgadir pastga tushib, misrang va yo bo'lmasa taxtalarni ko'chirishga yaraydigan temir uskuna topib kelishni buyurayotganini eshitdi. Ivan Petrovich birdan yengil tortdi: Afonyaning borligi qanday yaxshi. Bu yerda yana bir ishonchli kishi traktorchi Semyon Kol'sov ham bor edi, to'g'ri, u kelgindilardan, lekin Ivan Petrovich u bilan birga ishlab ko'rgan, biladi: ishonchli odam.

Afonya Ivan Petrovichning qo'lida bolta borligini ko'rib, xursand bo'lib ketdi:

Ana, aqlli odam ham bor ekan-ku! Sadagang ketay, o't tushgan yerga ham, ikki qo'lini burniga tiqib keladimi kishi.

U Ivan Petrovichni tomning hovli tomonidagi chek-kasiga qo'ydi, Ivan Petrovich ham paysalga solmay, taxtalarni to'xtovsiz ko'chira boshladi. Afonyaning o'zi tom-ning narigi, yog'och ot o'rnatilgan chekkasida g'ola ustida turib olgancha qo'lidagi to'qmoq bilan tomning past tomoniga aylantirib urar, o'rtaroqda esa Semen Kol'sov qo'lida bolta bilan g'ayrat qilardi. U bu yerda ham, tomning Angaraga qaragan tomonida ham ulgurib ishlar, odatda kamgap, bosiq bu odam hozir jazavaga tushib, o'ngu so'lida duch kelgan taxta-yog'ochni ayirib, majaqlab tushirar, to'xtovsiz allanimalarnidir deb vahshiyona qichqirar edi. Ivan Petrovich hozir ish bilan qancha band, qancha mashg'ul bo'lmasin, odam faqat yov ustiga tashlangandagina, inson qonini to'kishga majbur bo'lganda va yohud mana shu tobdagiday buzishdan boshqa yo'l qolmagandagina quyushqondan chiqishi haqida o'yladi, odam, misol uchun, don sochganda va yo bo'lmasa, mol-hol uchun o't o'rganda, mana shunday hayvonlarcha o'kirishni hatto xayoliga ham keltirmaydi-ku, axir. Biz tag'in ibtidoiy zamonlardan beri o'tgan asrlarni hisoblab yuramiz: asrlarku o'tdi-ketdi, ammo ibtidoiylik doim yurakka esh.

Ivan Petrovich madadga kelgungacha to'rt metrcha joy ochib qo'yilgan edi. Keyin birgalashib ancha jadal ishlashdi, olov yo'li to'sildi. Tom tagidan guvillab yetib kelgan olov taxtalari ko'chirib tashlangan bo'shliq ustidan chiqdi-da, lov etib yuqoriga ko'tarildi, alanga selining zo'ridan ular hammalari cho'kkalab o'tirib qoldilar. Lekin alanga boshqa yo'l topolmay orqaga qaytdi va boya chala yongan quruq narsalarga jon-jaxdi bilan tashlandi. To'sin taxtalar tutay ketdi, yona boshlaganlarini esa Afonya otilib borib, paxtaligi bilan o'chirdi.

Ivan Petrovich yana bir karra amin bo'ldi: bu Afonya deganimiz juda azamat yigit ekan, o'zimizning suv bosmasdan oldingi eski qishloqdan, hozir uni yigit deb atash qaddi-bastiga nomunosib, u allaqachon kapkatta kishi bo'lib qolibdi.

Yana tez-tez orqalariga xavfsirab qaragancha, ishga tutindilar. Misrang qidirib ketgan yigit qaytishda misrang o'rniga yangi gap topib keldi: chala kuygan "Ural"ni olov ichidan olib chiqishibdi. Aravachalik "Ural" mototsikli, o'rmon sanoati xo'jaliklarida bu mototsikli "Jiguli"dan ko'ra ko'proq qidirib, izlab yuradilar. Yigit ko'z tanish odamlardan edi, hozir bundaylar ko'p, ular har yoqlardan kelishgan, bu yerlarda ancha-muncha vaqtdan beri turishadi, biroq hali shu paytgacha ham ular haqiqiy tanishga aylanishmagan. U jahli chiqib shovqinlardi:

Buni qarang, bor ekan-a, bor ekan bu "Ural" de-gani! Kimga olib qo'yishganikin uni?! Nima uchun asrab, berkitib qo'yishgan?! Men Kachayevdan yaqinginada so'ragan edim. Yo'q, devdi. Lekin bor ekan, shu yerda turgan ekan!

Afonya unga tanbeh berganday so'radi:

Sen lo'm qidirdingmi yo boshqa narsami?

Yo'q, hech narsa yo'q, deb qichqirdi yigit. Ko'ringlar: xotin-xalaj chelak ko'tarib kelibdi, suv tashiydigan mashinani esa topisholmayapti. Angaradan ob-kashlab suv tashishyapti. Jahannam bo'lib yotibdi-ku, obkashda suv tashiydimi? Hamma qator turib, olovga qarab chuchkirganday bir gap. Olovning esa parvoyi palak.

Shundan keyin yigit hammadan oldin chopib borib. O't o'chirgichlardan foydalanmoqchi bo'lganligini baqirib gapirib bera

boshladi:

Qoidasini keltirib yerga ursang, undan faqat pishillagan ovoz chiqadi. Pish deydi-yu, tamom. Na ko'pik bor, na boshqa. Qurib qolganmi, dami chiqib ketganmi, bilib bo'lmaydi.

Afonya paxtalik chopon bilan orqadan urayotgan o'tni o'chirib turishni unga topshirgan, shuning uchun uning ovozi yelkalari osha eshitilardi. Odamlar nafas rostlamay, bosh ko'tarmay ishlasharkan, uning hirqiragan, hakkalagan tovushidan etlari junjikib ketardi. Ivan Petrovichning nazarida tovush yirtilib, arillab tutun va quyun ichra jizg'inak bo'layotgan yonginasidagi odamdan emas, devorlarning naq o'zidan chiqayotgandek edi. Keyin uzundan-uzoq jizg'inak oqshom o'tib, tun tushdi, Ivan Petrovich mana shu payt davomida nimalardir deb qichqirgan va gapirgan, nimalarnidir talab qilgan va so'ragan tovushlarni eshitarkan, nazarida bu odamlar emas, devorlar, yeru osmon va qirg'oqlar odam tovushida qichqirayotgandek odamlar anglasin deb shunday qilayotgandek edi.

Ivan Petrovich so'nggi taxtani pastga urib tushir gach, boshini ko'tarib, atrofga alang-jalang qaradi. Orqa tomonda alanga ko'kka qarab o'rlab borar, hovliga otash selini separ va yaqin atrofdagi qo'shni uylarning tomlariga vahimali shu'lalar tashlab lapanglar, ko'lkalanardi. Hovli yuzida odamlar ovoz chiqarmay jingirtob bo'lib chopishar, sanoat mollari omborlari atrofida olov yaqinida, alanga yallig'larida tanib bo'lmas dara-jada o'zgarib ketgan, go'yo shaffofga aylangan sharpalar o'zini dam u yonga, dam bu yonga otar, qichqirar va go'yo alla qanday muntazam bir raqsni tinimsiz ijro etardi. U yerda olov shunisi bilan dahshatli ediki, u tom ostidan uzun tillarini vishillab chiqarar va odamlarni rostdan ham o'yinga tushishga, dam ortga qaytish, dam yana ol dinga intilishga majbur qilardi: "Biz tariq sochamiz. sochamiz... Biz esa tariqni yanhamiz, yanhamiz".

Nihoyat, har tomondan boshliqlar ham chopib qolish-di. Hovlining o'rtasida, bo'lim boshlig'ining oldida o'rmon sanoat xo'jaliginipg bosh injeneri Kozel'sov qo'lini paxsa qilib, nuqul qishloq tomonni nuqib ko'rsatardi. Boris Timofeevich uni tinglab tinglamas. Kimgadir nimalarnidir ishora qilar, uning ishorat larini faqat: yana, yana... degan ma'noda tushunish mumkin edi. Shunda birdan hovliga traktor kirib kelayotganligini ko'rib, darhol unga peshvoz otildi.

Odam ko'p edi, butun qishloq ko'chib chiqqan edi, lekin odamlarni birlashtiradigan, ularni oqil va ustivor, o'tni o'chirishga qodir bir kuchga aylantiradigan kimsa, chamasi, topilmas edi.

Qishloqning kulba va xonadonlari uzra yong'in yallig'larini vahimali bir tarzda shu'lalar sochib kezinarkan, uylar qo'rqinch ichida titrab yerga qapishib ketardilar. Ivan Petrovich uzoqmi-uzoqmasmi deganday ko'zi bilan qidirib o'z kulbasining tomini topdi va shunda birdan changak dahlizda yotganligini esladi: ikki kun burun qor eriganda uni o'zi shu yerga olib kirib qo'ygam edi. Hozir yonginda u juda asqotgan bo'lardi.

4

Ko'rimsiz, uvrin-to'lda bu poselka na shahar va na qishloqqa o'xshar, xudda bir yerdan boshqa yerga ko'chib keta turib, havo ochilishini kutib, to'xtab, so'ng shu ko'yi birato'la qolib ketilganday omonatgina qurilgan, kulbanamo qo'nalg'alardan iborat edi. U garchi to'xtagan bo'lsa ham, qachon yana qo'zgalishga amr bo'lishini kutib yashardi. Shuning uchun saranjom-sarishtalikka e'tibor bermas, bola-chaqaning kelajagini ko'zlab, chora-tadbir qilmas, yozni yozlab, qishni qishlab olinsa, shuning o'zi yetadiganday edi. Lekin bu orada bola-chaqa o'sib voyaga yetar va o'z navbatida farzandlar ham bola-chaqa orttirishar, tiriklar manzilgohi yonatrofida abadiyatga ko'chiladigan qarorgoh ham kengayib borar, bu qo'nilg'a esa, hamon o'sha-o'sha xuddi omonat bekatday turar. Uning odamlari bugun yo erta-indin ko'chadiganday edi. Tunlari Ivan Petrovich elektrostansiyaning ishlashiga, mashinaning kechayu-kuiduz tinmagan ovozigga quloq solib yotarkan, nazarida qishloq motorini o'chirmay doim tayyor holda yotganday bo'lardi.

Qishloq sovetida qishloq loyihasi osig'liq: to'g'ri ko'chalar, bolalar bog'chasi, maktab, pochta, o'rmon sanoati xo'jaligi va o'rmon xo'jaligi idoralari, klub, magazinlar, garaj, suv inshooti minorasi, novvoyxona turmush uchun nima zarur bo'lsa, hammasi bor, hammasi joyida. Ko'chalar haqiqatan ham, to'g'ri va keng edi; o'z vaqtida uylarni adl, bir qator qilib solishga qattiq rioya qilardilar. Lekin tartib-saranjomlik shuning o'zi bilan barham topdi; qishloq ko'chasiga sira o'xshamaydigan bu keng-mo'l yo'llar og'ir texnika tufayli aql bovar qilmas darajada o'zgarib ketdi, yoz oylari lesovozlar va traktorlar yog'in-sochinli kunlar ko'chani loy tuprog'ini shunchalar iylab, balchig'ini chiqarib yuborar, so'ng balchiq qatlam-qatlam bo'lib ko'cha chekkalariga uyular, keyin xuddi tosh cho'kmalar kabi qotib qolar, qari-qartanglar uchun o'tib bo'lmas to'ssiqqa aylanar edi. Qishloq soveti har yili har bir xonadondan yo'lka solish uchun bir so'mdan yig'ib olar, har yili yo'lka ham solinar, biroq bahor chiqar, o'tin-og'och olib kelishga to'g'ri kelar, ana shunda yo'lkalardan shox-shabba, yo'g'on, og'ir daraxt tanalarini tashib, dumalatib o'tishar, keyin yo'lkadan ham nom-nishon qolmas edi. Yoz bo'yi yangi yo'lka qurish hech kimning esiga kelmasdi, qo'l ham tegmasdi, "yo'lka brigadasi" qish oldidan ish boshlardi, birovning qadami tekkan-tegmagan yap-yangi yog'och yo'lkalari fevral', mart oylarigacha uch-to'rt oy qor ostida yotar, so'ng bahor kelgach, yana traktorlarning tishli zanjirlari va butalmagan daraxt tanalari ostida ezilib, majaqlanib ketardi. Uch taxta-uch taxta qilib qurilgan mana shu yo'lkalarning qolgan-qutgan but joylarida ko'pincha katta-katta daraxtlarni bo'lishar, arralashar, yorishar ham edi. Hech narsa kor qilmasdi odamlarga: na buyruq, na gap-so'z.

Shunday yalang'och, ship-shiydam, so'qir va sovuq qishloq edi; uylar oldiga ham yurakni quvontiradigan biron dov-daraxt, hech bo'limganda oq qayin yoki ryabina ekilmagandi. O'zlarining eski qishloqlarida derazasi oldida nihol o'smasa turolmaydigan odamlar bu yerga kelib, to'rttagina daraxt ekib ko'kartirishni xayollariga ham keltirmasdilar. Ko'cha yaydoq bo'lgani uchun ham qoru yomg'ir, shovqin-suron to'siq bilmay deraza oynalariga urilar edi. Ko'kalamzorlashtirish haqidagi ne-ne qarorlar ham kor qilmasdi. Balki haqiqatan, to'g'risi ham shudir: yil sayin qanchadan-qancha tayga o'rmonlarini kesib, o'ng-so'lga qaramay poyonsiz yerlarni ag'darib, shamollardan pana bo'lish uchun buta ekish kimning ko'ngliga sig'ardi? Kunimiz o'tsa...

O'zi bittagina so'z: lesiromxoz, ya'ni sanoat usulida yog'och tayyorlash. Umrguzaronlikdagi ne-ne tartibsizlik hamda bevoshliklarni ana shundan ham bilib olsa bo'ladi. O'rmon qulatish don sochish emas, don sochar dehqon uchun o'sha-o'sha ish tashvishlar yozin-qishin to'xtamaydi, u qancha yashamasin, bari bir ishi ozaymaydi. O'rmon kesilgandan so'ng esa, to yangisi o'sib-unguncha necha yillar vaqt kerak. Hozirgi texnika yordamida uni bir yil ichida kesib tashlanadi. Keyin-chi? Keyin ko'ch-ko'ronni ko'tarib jo'naysan. Hovli-joy, hammomu og'ilxonani, ota-onang dafn etilgan qabristonu umring o'tgan yillarni qoldirib, lesovozi traktorlarga minib, yangi o'rmon qaydasan deb, qidirib ketasan. Yangi joyda esa hammasini yana qaytadan boshlashing kerak. Ivan Petrovich Berezovka yonidan yozda sol ustidan, qishda muz ustidan yurib o'tarkan, har safar u tomonga, mixlab tashlangan, g'arib kulbalarga yuragi beixtiyor uvishib, xayoli parishon qarab qolardi: lespromxoz bor edi, ishi tugadi, ketdi mana endi qishloq tashlandiq, unda qimirlagan tirik jon yo'q, faqat shaytonlagan daydi-sayyoqlar uylar ichida o't yoqishadi, eshiklardan tutun burq-siydi.

Ertami-kechmi, ularning boshida shu qismat bor. O'sha bexosiyat kunni iloji boricha orqaga surib kelishardi, lekin qanchagacha ham surib bo'lardi... O'zlariga ajratilgan yerlardagi yog'ochlarni ular yetti yil ilgariyoq kesib olishgandi. Angaraning narigi tomonidan yangi joy ajratishdi. Besh yil o'tgach, u yerdagi yaroqli hamma daraxtlarni kesib olishdi. Shundan keyin qishloq qoladimiyo'qmi? degan masala yana ko'ndalang turib qoldi. Masalani rayonda, oblastda, boshqarmada ko'rishdi, nihoyat, qishloq qoladigan bo'ldi. Tag'in o'zlarining il-garigi joylarini aylanib chiqishdi, biroq avval daraxtlarni, qarag'ay va tilog'ochlarni (bir vaqtlar o'rmonlarni tozalaymiz deb, qayin va tog'teraklarni zaharli moddalar sepib quritishgan edi) tanlab kesgan bo'lsalar, endilikda o'rmonni tamomila bir tekis qirqar edilar. Yana shunday texnika ham chiqdiki, u o'tgan joyda aslo navnihol qolmasdi. Bitta samosval bitta katta daraxtni ortib ketish uchun atrofdagi barcha nav-i-hollarni butunlay bosib, ezib, majaqlab tashlaydi. Mana shu "bir tekis taralgan" ish ham uch-to'rt yilga yetib beradi. Undan keyin-chi? Undan keyin, aytishlaricha, xuddi eski zamonlarday uzoq-uzoqlarga borib ishlab kelishadi, brigadalar necha o'nlab chaqirim joylarga haftalik ishga jo'naydilar, ishlab bo'lgach, dam olgani uyga qaytadilar. Korxonada va oila hayotini ikki vaxtaga bo'ladilar: bir hafta lespromxoznikisan, bir hafta uyniki. Qat'iy jadval asosida. Hozirgiday birining ikkinchisiga sira dahli, ta'siri yo'q. Shunday bo'lgay. Boshqa chora yo'q, boshqa ish ham yo'q! Bir mahallar xalq dalalari o'tloqlar tufayli tirikchilik qilardi, elektrostansiya qurilib, ularni suv bosdi, faqat o'rmon qoldi. Xullasi kalom, qishloq sovetidagi loyihada klub bor, klub esa yigirma yildan beri eski qishloqlarning biridan ko'chirib olib kelingan, jamoat hammomida joylashgan. Yangisini qurish kerak edi, lekin hatto oxirgi paytlargacha ham hech narsa ma'lum bo'lmagach, qanday qilib quradi. Loyihada bolalar bog'chasi ko'rsatilgan, lekin u yaroqsiz: uni tuzatish kerakmi, yo'qmi, ma'lum emas. Ma'lum bo'lgandan keyin ham shoshilishayotgani yo'q. Bularni birov so'rab-surishtirib o'tirmaydi. Shunday ekan, qishloq qanday qilib chiroyli ko'rinsin yana yong'in shafaqlarida?!

5

Ivan Petrovich pastga sakrab tushdi-da, hozirgina bo'lim boshlig'i turgan joyga chopib ketdi. Besh kun burun bo'lim boshlig'i uning ishdan bo'shshah haqidagi arizasiga qo'l qo'ymagach, Boris Timofeevich bilan qattiq san-manga borib qolgan edilar. Ammo Ivan Petrovich bu yerda qo'lidan bir ish keladigan odam bo'lsa, u ham faqat shu bo'lim boshlig'i ekanligini bilardi. Na yarim yil ilgari qo'shni lespromxozdan xavfsizlik texnikasi injeneri lavozimidan ko'tarilgan bosh injener, na lespromxoz direktori (lekin u yo'q edi, kengashga ketipti, bo'lganda ham nima qilib berardi va na uning o'rinbosarlari bu bemaza ishda tozayam tirriq bo'lib ketgan, pensiyagacha qolgan kunlarini birma-bir sanab o'tkazayotgan ana shu serzarda keksa kishidan boshqa hech kim bu ishni eplolmasdi. U ko'p odamlar bilan chiqisholmagani kabi boshqalar ham uni jini suymasdi, u asablari qaynab chopib yurar, boshketiga qaramay baqirib-chaqirishi ham, surishtirmay-netmay duch kelgan odamni maqtab osmonga olib chiqishi ham hech gap emasdi, lekin bularning bari go'yo tutundan yasalgan bir niqob bo'lib, Boris Timofeevichni yaxshi bilmaydigan g'o'r kishilarnigina chalg'itishi mumkin edi. Bilgan odam esa uning o'tkinchi koyishlari va baqirib-chaqirishlariga unchalar e'tibor berib o'tirmas, Boris Timofeevich Vodnikov o'zimizning odam, u oqu qorani yaxshi ajratib olgan, o'z zimmasidagi ishni ham imkoni boricha do'ndirib qo'yadi, deb ishonardi. Qishloq qurilgan birinchi kundan beri Vodnikov oz emas, ko'p emas bo'lim boshligi bo'ldi, bo'lmasa uning oliy ma'lumoti ham yo'q, mana shuning o'ziyoq usiz ish bitmasligini ko'rsatib turadi. Holbuki, lespromxoz boshliqlarining ko'z o'ngida markaziy bo'limni boshqarishning o'zi bo'lmaydi, zotan, bu boshliqlarning aralashmagan ishi yo'q, ko'ngliga siqqancha gapiradi va qiladi, oh, qanchalar oson emas bu ish!.. Boris Timofeevich kayfi taroq traktorchi va traktorni orqaga qaytarib, hovlining o'rtasiga, omborlardan tashib chiqilayotgan mollar to'planayotgan joyga qarab yurganligini Ivan Petrovich ko'rgan edi. Lekin bu yerda hozir u yo'q edi. Ivan Petrovich to'dalangan narsalarga baqrayib qarab qoldi: yong'inga kelgan odamlar shosha-pisha itqitib yuborgandan kigiz etiklar har yer-da sochilib yotar, o'quvchilarning portfellari va uyum-uyum qilib bog'langan maktab kiyim-kechaklari, yung ko'ylaklar, sal nariroqda esa ustma-ust mingashtirib tashlangan "Yava"lar va chindan ham, aravachasi yonib ketgan "Ural" mototsikli. Bu "Ural" tufayli hali yigitlar ORS boshlig'ining toza adabini berishadi, toza to'polon bo'ladi hali. Bu yong'indan keyin umuman ORS boshlig'ining holi nima kechadi? Ivan Petrovich o'zining bu qadar soddaligiga miyig'ida kulib qo'ydi, hech shubha yo'q: bu tegirmondan ham butun chiqadi. Hamma yerda bularning oshig'i olchi, ishlari besh.

Ivan! Ivan! birdan Alyonaning ovozi eshitildi. U allaqanday qutichalarni bir quchoq qilib ko'tar-gancha yugurgilab keldi, lekin yuklarini tozaroq, quruq-roq joy topib, ohista yerga qo'ydi. Ivan, bu o'zi nima bo'lyapti, a?! ovozigaga qaraganda juda hayajonlangan, allaqanday havoyi va hovliqqan edi, gayritabiiy dumaloq bo'lib qolgan ko'zlari kosasidan chiqib ketay derdi. Bunaqada hammasi yonib ketadi! Voy, u yerda nimalar yo'q! Ivan, axir, biz nega bunaqamiz?!

U javobni ham kutib o'tirmay, javobning unga keragi ham yo'q edi, orqasiga o'girildi-da, yoshi qaytib qolgan odamlarday ham sudralib, ham har qadamda jadallab, lapanglaganicha shoshib jo'nadi. Ivan Petrovich bir zum diqqat bilan uning orqasidan qarab turdi, lekin boshi shunchalar g'ovlab, xayoli chuvalanib, cholni ko'rsa buvam deydigan ahvolga yetgan ediki, sal bo'lmasa: "Kim ekan bu? Tanish xotinga o'xshaydimi!" deb yubora-yozdi. Lekin darhol hushini yig'ib oldi, Alyonani ko'z o'ngiga keltirdi, o'zicha unga, xotin kishining bundoq etagi kuyganday bo'lib yurishi yaxshi emas, deb tanbeh berdi va shu zahoti uni unutdi.

U Boris Timofeevichni ko'rdi. Lekin avval uning qichqirayotgan ovozi eshitdi va uni tovushidan borib topdi, u muyulishdagi oziq-ovqat omborining oldida olov yallig'i yoritgan, g'alati serrayib turgan to'da ichida edi. Boshliqning dam-badam arillab turgan ovozigaga o'rganib qolgan edilar, lekin uning baqiriq-chaqiriqlari telbanamo va shuning barobarida anglashilmas edi. Olov hammani qizitib yuborgan edi. Jig'ibiyron holda, lekin aniq-tiniq berilayotgan javoblarga qarab, Ivan Petrovich boshliq oldida turgan kishi omborchisi Valya ekanligini bildi.

Ochmayman! derdi tap tortmay Valya. O'chiringlar. Lekin ochmayman.

Yoni-i-ib ketadi-i! E, onasini...

O'chiringlar! Men, nima, yosh bolamanmi, ko'zim ko'rmi, Klavkaning hamma narsasini tashib ketishdiku! Hamma tashiyapti. U yerda mening yuz ming so'mlik molim bor, hatto undan ham ko'p! Keyin ularni qayerdan olaman?! Qayerdan?! Qayerdan?!

Yoni-i-b ketadi-i! bo'kirardi boshliq.

O'chiringlar. Men ahmoq ochay-da, bitta qo'ymay tashib ketishsinmi. O'chiringlar.

U ho'ngrab yig'lab yubordi.

Ivan Petrovich boshliq oldiga yugurib bormoqchi edi, lekin boshliqning o'zi u tomonga o'girildi. Unga emas, sanoat mollari omborlaridan chiqqan mol uyumlariga qaradi, Ivan Petrovich shu uyumlar atrofida kuy malanib yurgandi. Boshliqning orqasida hozir bir buyruq bo'ladi-ku deb, allaqancha sharpa qorayib turar, bular arxarovchilar bo'lib, qishloqda orgnabor2 brigadasini

shunday deb atar edilar. Rostdan ham, Boris Timofeevich mol uyumlariga besh odimcha qolganda orqasiga qaramasdan qichqirdi, bari bir mening nima deganimni hamma eshitadi va tushunadi, deb o'yladi.

Buzinglar!

Arxarovchilar orqaga yugurib qolishdi: ularga bop ish topilgan edi.

Kachayev qani? Ivan Petrovich tomonga qarab baqirdi Vodnikov. Menga desa to'ng'iz qo'pmaydimi?! E, onasini! Bu omborlar uniki. Qayerda sakillab yuribdi o'zi?!

Kachayev ORSning boshlig'i. Boris Timofeevich Kachayev ikki kun avval lespromxoz boshlig'i bilan birga shaharga navbatdagi majlisga ketganligini boshqalardan ko'ra yaxshiroq bilardi. Boris Timofeevichning o'zi ham, bosh-uchini yo'qotib, galdirab qolgandi, bo'lmasa soyaga musht o'q'talib, do'q-po'pisa qilarmidi. Dovdirab qolsang, Kachayev uyoqda tursin, o'zingni ham topolman qolasan; bunaqasi hali bo'lmagandi. Ivan Petrovich uning qorayib, burni so'ppayib, yonoqlari ich-ichiga botgan so'xta yuziga qarab turib, bo'lim boshlig'ida nima ishi borligi, uni nimaga qidirib yurganligini unutdi-da, hozir hammadan ham zarurroq bo'lgan so'zni aytdi:

Timofeich, sen Misha Xampo amakini darvozaga qo'y. Qorovul ham tursin, o'zining vazifasi. Ammo Xampo albatta tursin. U shu yerda. Men uni hozirgina ano-vi, o'ng tomonda ko'rdim.

Vodnikov Ivan Petrovich ko'rsatgan tomonga otildi, o'g'irilib ham qaramadi, hatto o'z aqli bilan emas, birovning maslahati bilan ish qilayotganligini ham anglab yetmadi. Ivan Petrovich uning Xamponi qidirib topganligini, unga nima qilish kerakligini yo'l-yo'lakay tushuntirib, darvoza tomon olib ketganligini ko'rib turdi. Misha Xampo amaki sochlari oppoq oqargan kattakon boshini baland ko'targancha silkitib-silkitib qo'ydi-da, egilib ta'zim qildi va shu zahoti olov atrofidagi odamlarga bir qur nazar tashlab chiqdi, alohida nazorat qilinishi kerak bo'lgan odamlarni ko'z ostiga oldi. Albatta, Misha amaki u yerda qattiq turadi, Hampoga ishonsa bo'ladi. Omborchi Valya nima deyayotganini yaxshi biladi. Mana, hozir oziq-ovqat omborlarini ochishsin-chi...

Rostdan ham, sug'urib-qayirib olinayotgan katta tambayu qulf-kalitlarning sharaqlagani eshitildi, boshiga kulfat tushgan, na mol-hollarining ichkarida yonib ketishidan va na ularni tashqariga olib chiqishlaridan bir naf ko'rmayotgan, es-hushini butunlay yo'qotib qo'lygan Valya qon yig'lardi. Bir eshikni, so'ng yana birini ochishdi, uchinchisining tambasini sira jildirisholma-di va otning kallasidek keladigan kattakon qulfni bolta bilan urib tushirishdi. Arxarovchilar tez va chaqqon ishlashardi go'yo umr bo'yi kunlari qulf buzish bilan o'tganday edi. Ivan Petrovich chopib kelayotib, o'ng tomondagi eng chekka ombor eshigi oldida ulardan biri, Sashka Devyatyi (Devyatyi laqab emas, otasining ismi sharifi, arxarovchilarning hamma narsasi telba-teskari bo'lgani uchun ismi-shariflari ham shunga yarasha qalang'i-qasang'i edi) bilan to'qnashdi, shunda o'zida yo'q xursand, dikonglagan, qizarib-bo'g'riqqan Sasha uning yelkasiga mug'ambir qichiq bilan bir qoqdi, Ivan Petrovich qadamini sekinlatmay unga shart burilib qaradi, Sasha abjir bo'yini cho'zib, uning naq basharasiga o'ktam qichqirdi:

Borma. Borma, grajdanin qonunchi, sen yonib ketsang, kim bizga qonun so'qadi?!

Qamoq hayotini ko'rgan yoki qamoqda o'tirganlarga taassub qiladigan bu kishilar uni qamoq lahjasida grajdanin qonunchi deb chaqirishardi. U bunga ko'nikib ketgandi. Zamon o'zi shunaqa bo'lib qoldimikin, har narsaga ko'nikishga to'g'ri kelyapti, kechagina hatto tasavvur qilolmaydigan narsalarimizga bugun odatlanyapmiz.

Aytaylik, zaminni boy berib, shunga ham ko'nikyapmiz. Hammasi o'z boshimizdan ham o'tyapti.

6

Ko'chib kelishganiga yigirma yil bo'lib qolibdi, hatto yigirma yildan cho'ngroq, aftidan, bu orada yerning o'zi ham ular ketgan tomonga qarab og'gan bo'lsa ajabmas, lekin Ivan Petrovich eski qishlog'ini eslamagan kun yo'q edi. Qishloq uch yuz yildan beri jon bag'ishlab kelgan yerlarni ko'mib yotgan suvlarga xoh-noxoh nazar tashlarkan, har gal qadrdon uy-joy yodiga tushardi. Io'l-yo'lakay eski qishloq tomonga xuddi salomlashganday bosh silkib o'tganda ko'z ochib ko'rgan vatanini xotirlar, kechagi hayoti bilan bugungi turmushini solishtirib ko'rar, u yerda qanday yashardigu bu yerda qanaqa kun kechiryapmiz, deb tez-tez og'ir o'ylarga botar edi.

Uning familiyasi ham qishloqning nomiga uyqash. Eski qishloqqa tomirdosh edi Yegorov. Yegorovkalik Yegorov. To'g'rirogi, Yegorovkadagi Yegorov. Eski qishloqdan u faqat bir marta urush payti uzoq muddat ketdi. Ikki yil jang qildi, keyin yana bir yil bo'ydoqchilik yo'sinida o'sha Germaniyaning o'zida, mudofaada turdi, Germaniyaga esa u taqdir taqozosi bilan "T-34" tankida kirib borgandi. 46-yilning kuzida esa uyga qaytdi. Shuncha yil ayriliqdan so'ng jonajon Yegorovkasini ko'rganda qanday ahvolga tushgani haligacha esida: voy-bo'y, xudoyim, qishlog'i qad ko'tarib turganga emas, yotganga, bukchayib yotganga o'xshaydi-ku! Shunchalar ko'rimsiz va sho'ridahol bo'lib ko'rindi qishloq uning ko'zlariga. Urushda nimalarni ko'rmadi baxtsizlik ham, yo'qchilik ham, buzg'unchilik ham barini ko'rdi, tevarak-atrofdagi hamma narsalar azob-uqubatlardan faryod chekib yotardi, yordam so'rab iltijo qilardi, qanchadan-qancha narsalar vayron, ag'dar-to'ntar qilib tashlangandi, ammo hatto eng qo'rqinchli vayronagarchiliklarda ham umid nishonalari ko'zga tashlanardi vaqt bo'lsa, madad kelsa, yana tiklanadi, yana jonlanadi, inson xarobotga toqat qilolmaydi. Qishloqda esa hamma narsa eskicha, hech narsa o'zgaragan, go'yo turgan joyida qotib qolgandi. Na kamaygan va na ko'paygan, ko'payishi hatto iizomda ham ko'zda tutilmaganday. Keyinchalik shunday bo'lib chiqdi ham: urushdan so'ng o'n besh yil o'tdi, Yegorovka qirg'xonadondan iborat edi, qirg'xonadonligicha qoldi, eskisiga na bir hammom, na bir molxona qo'shildi. Rost, qishloq suvga bostirilishini oldindan bilishar, yangi joy solish ko'ngilga sig'masdi, oyog'ing qo'lingda qayga uchsam, qayga qo'nsam ekan, deb turasan qo'ziqorin ko'p tog'larga ko'chsammikin yo qiz-o'g'ilning ketidan qulaygina shaharga jo'navorsammi, deysan. Ushanda, armiyadan qaytgach, boshida tankchilar qalpog'i, ko'kragi to'la nishon, ko'pni ko'rgan shovvoz serjant o'yin-kulgilar tugagach, o'zini qo'yarga joy topolmay qoldi. Tug'ilgan joy tug'ilgan joy-da, bu yerda har bir tosh sen tug'ilmasdan burun seni his qilgan va kutgan, bu yerda har bir maysa-giyoh har bahor kelganda o'tmish zamonlardan senga nechukdir ogohlik va madadkorlik mujdasini beradi, bu yerdagi hamma narsa senga qondosh, seni suyaydi. Lekin bunday o'ylab qarasang: hamon o'sha-o'sha, hamon o'sha-o'sha, hamon o'sha-o'sha... ilk kelgan choqlaring bundoq tasavvur qilsang, urushdan xuddi o'z ajaling bilan o'lish uchun qaytib kelgandaysan.

Lekin o'y-o'ylab, ikkilanib, alahsib yurib ancha vaqt shu yerda qolib ketdi. U Yegorovkani tanladi hisob. Ko'p o'tmay ocharchilik boshlandi, har holda mana shu yerda, Angara va tayga yaqinida jon saqlash osonroq edi; ko'p o'tmay u qo'shni qishloqda Alyonani ko'z ostiga oldi. Alyona uyalib, qimtinib, ohu ko'zlarini katta-katta ochib qaradi, birinchi marta uning qo'lidan ushlaganda shunchalar ham qo'rqib ketdiki, shunchalar ham qo'rqib ketdiki, shundan so'ng yigit boshqa birovni qidirmay qo'ya qoldi. Ko'p o'tmay kolxoz yangi mashina oldi, uni boshqa haydaydigan odam ham topilmadi, ko'p o'tmay onayizori og'ir va uzoq og'ridi, taqdirning o'zi shu tariqa uning yo'llariga uzala tushib yotdi. Shu-shu turmush-tutmush, bola-baqra, ish-yumush deganday hamma

qatori yengilroq va osonroq yashashni ko'zlab qolarkan, kishi.

Ivan Petrovich ko'nikib ketdiga emas, begona yoqlardan ilashtirgan va allaqanday noayon va'dalar tomon imlayveradigan, imlayveradigan shaytondan xuddi qutulganday bo'lib, yengil tortdi. Biz yo'q yerda baxt-omad. Hayotda balki eng kerakli narsa: har kim o'ziga tekkan joyda to'g'ri yo'l tutsin, gumrohlik qilmasin, dam unga-dam bunga sakrab, hammasini o'lda-jo'lda qilib ketmasin.

U shunday deb hisoblardi. U hozir ham shunga ishonadi, lekin qarigan chog'ida, o'z istak-tashvishlari. e'tiqodlariga zid o'laroq bari bir ko'chish tadorikini ko'rishga to'g'ri kelgan bo'lsa, nima qilsin. "To'g'ri kelgan bo'lsa", deb bekorga aytilmayapti, axir, aslida ham o'zi shunday.

Ha, aytganday. U vaqtida shaytondan qutulgan bo'lsa-da, lekin shayton, har qalay, uydan bir o'zi chiqib ketmadi, ketidan ukasi Goshani ham ergashtirib ketdi... Goshka qurilishga o'zini urdi va katta-katta pul topib, ichkilikka ruju qo'ydi.

O'z vaqtida bizga yo'l ko'rsatadigan odam yo'qmidi?

Ivan Petrovich Yegorovkada qoldi, tomir otdi, qanoat qildi, xudo urgan joy-ku, deb nola chekib yurmadi, yillar o'tishi bilan bu yerlarda ham obodonchilik shabadalari esa boshladi: elektr tushirildi, Yegorovka sohillariga tez-tez oq kemalar kelib to'xtaydigan bo'ldi, Angaraning yuqori tomonida, bu yerdan sakkiz chaqirim narida Yegorovka uzra boy lespromxoz paydo bo'ldi, u yoshlarni tinmay o'ziga jalb qildi shunda bu yerdagi hayot, boshqa joylardagi kabi bir butun sondan suratli, mahrajli songa aylandi, endi mahrajda nima boru suratda nima bor bilish mushkul, ana shunday, ana shunday qilib asta jo'nashib ham ketadigan edi, barchaga barobar zamon bo'lgandan keyin... Qishloq ko'milarmish, degan xabar shangillab tarqalganda, oradan ko'p o'tmay ko'chish muddati ham yetib kelganda... ochig'ini aytaylik, har bir yuragi va xotirasi bor odam kabi Ivan Petrovichga ham Yegorovkani tashlab ketish og'ir bo'ldi, rost, oson bo'lmadi, shu bilan birga, men hal qilmadim-ku, men uchun hal qilib berdilar-ku, degan yashirin bir mamnuniyat bilan u yangi joyga uyini ko'chirib o'tdi: eski qishloq yaxshi edi, vaqt o'tishi bilan bu yer undan ham yaxshiroq bo'ladi. Aftidan, Yegorovka o'z kuchi bilap sira oyoqqa turadigan emasdi.

Yegorovkaga o'xshagan yettita sho'ridahol qishloq ko'chib kelgan yangi joyda darhol lespromxoz hokim bo'lib oldi va uning nomini bu yerdagi bepoyon o'rmonlarga ko'ra, zamonaviyroq qilib aytadigan bo'lsak, xom-ashyoga ko'ra Sosnovka, deb atashdi.

7

Qulf-tambalarni buzish kerak ekan, ilgariroq buzish kerak edi. Ivan Petrovich o'ng tomondagi chekka oziq-ovqat omboriga otilib kirganda, hammasi guvillab yonmoqda edi. Teshik-teshik ship uzra olov dahshatli gulduros ko'tarmoqda edi, boshqa barcha tovushlar shu guldurosga birlashgandi; burchak tomondagi devor tepasida shipga qoqilgan narsalar ko'chib tushdi, bo'shagan joydan olov sharsharasi quturib otila ketdi, burchaqdagi devor boshdan-oyoq o't ichida qolgan, uning yaqiniga yo'lab bo'l-masdi, boshqa tomondagi devorlar ham vahimali tutab kelardi, ship hali buzilmagan yerlarda olov teshik-tuynuklardan otilib chiqar, chasir-chusir uchqunlar sachrar edi. Hamma narsa chidab bo'lmaydigan darajada qizib ketgan, birdan birvarakay alanga olib ketishi hech gap emas. Arosat olov ichidan kuygan ovqat isi kelardi. Go'sht isi anqirdi, yana allanechuk olovni ko'tarmaydigan yeguliklarning achchiq, dimoqni yoradigan hidi taralardi.

Ilgari Ivan Petrovich bu yerlarga kirmagandi, ko'nglida hamon ajablanish tuyg'usi o'lmagan ekan, bu yerdagi mo'l-ko'lchilikni ko'rib lol qoldi. Polda qotgan chuchvaralar uyulib yotar, shu yerning o'zida, iflos dag'al kanop iplar bilan chamberak qilib bog'lab tashlangan yo'gondan-yo'g'on, ko'rinishi xunuk kolbasalar sochilgan, bu yer-a yorib kirgan odamlar ularni oyoqosti qilib yuborishgandi; orqa tomondagi devorga tirkalgan so'kichak uzra og'ir-og'ir qubba sariyog'lar erib yotar, erigan sario'ralgan qog'ozi burishib ichiga tortilib borar, xuddi shu yerda ustma-ust qo'yib chiqilgan yashiklarda qizil baliq ko'zga tashlanar edi. Og'och bochkalarda, karton idishlarda, qog'oz qoplarda nimalardir bor edi. Demak, bor ekan-ku! Unda bularning bari qayerga ketardi? Nahot, o'rmon kyosiladigan joylarda oshxona-o'choqlarga tashilgan? Bunday oshxona-o'choqlarda ovqat yemagan, u yerlarda nimalar bo'lishini bilmaydigan va bunaqa narsalarni faqat tushidagina ko'radigan boshqa odamlarga borib ayting bu gaplarni! Shu fikr Ivan Petrovichni kuydirib, jazillatib o'tdi, o'zining soddaligidan kuladigan joyi keldi va u miyig'ida kulib qo'ydi: rayon markazidan dam uyoqqa, dam buyoqqa keti tinmay qatnaydigan, xudoning bergan kuni ORSga kirib o'tadigan va Kachayevning idorasidan shishinib chiqadigan mashinalarchi? Uchala lespromxoz uchun bitta, markazlashgan, umumiy ombor bo'lsin deb, bekorga jon kuydiryaptilarmi axir, yana bu omborlar rayon markazida joylashmog'i kerak! Ivan Petrovich boshini silkitib qo'ydi yoki boshni shu yerda albatta silkiib qo'yish kerak, deb o'yladi: mabodo. eng katta lespromxozdagi eng katta, ya'ni manavi omborlar yonib bitsa, markazlashtirish fikrini o'tkazish juda ham oson bo'lib qoladi.

Dunyoda qanchadan-qancha nobakorlar, agar-magarchilar bor! Qanday qilib biz ularga taslim bo'lib qoldik, qanday qilib?! O'zini paxtalik choponi bilan to'sib, issiqdan hakkalagancha, Ivan Petrovich shilimshiq-sirg'anchiq, po'sti po'rsillab chiqar boshlagan kolbasa boylamlarini eshikka irg'ita boshladi. Hovlida kimdir ularni olib, qayergadir tashlab kelardi. Ivan Petrovich faqat chopib borayotgan va chopib kelayotgan kirza etiklarni ko'rib qolardi, xolos. Yon-verida ham kishilar bor edi, lekin kimligini bilishga imkon yo'q; o'qtin-o'qtin ular bir-birlariga to'qnashib qolishar va darhol o'zlarini saphchib chetga olishar issiqqa chidash tobora qiyinlashib borar, olov shift hamda devorlardan chap tomonga qarab tezlab yugurar, ko'zlar yoshlanar, tomoqlar qaqrab ketgan, ular nafas olayotgan tutun ham xuddi yonayotganga o'xshardi. Nimadir xuddi tovaga solganday qattiq vishillar, nimadir xuddi snaryad kabi gumburlab portlardi; to'satdan yana bir to'sin chayqala-chayqala gurillab yonganacha pastga quladi. Endi orqaga qaytsalar ham bo'lardi. Kolbasalarni, chamasi chiqarib tashlashdi, baliq solingan yashiklarni olib chiqishdi, biroq Ivan Petrovich orqa tomondagi yashiklar joylashgan so'kichakka qarab, ko'zi sariyog'ga tushdi-da, o'sha tomonga o'zini urdi, kolbasani emas, yog'ni asrash kerak edi, deb o'yladi. U eriy boshlagan va cho'kib qolgan sariyog' qubbalaridan birini azot ko'tardi, shunda yog' qo'llarini kuydirib, xuddi xamirday qorni ustidan oqib oyog'iga tushdi; u qubbani yerga qo'ydi, uni ko'kragiga bosganacha bukilib yapa ko'tardi shu alnozda tashqariga olib chiqdi va kimningdir qo'lga tutqizdi. Yog'ni tutgan qo'l yopqichda edi. Shunda Ivan Petrovich uydan yopqichlarni olmaganligi uchun achindi qanchalar asqotgan bo'lardi hozir! U yana ichkariga yo'naldi, paxtalik bilan o'zini xuddi qalqon tutganday to'sib, uning osha alang-jalang qilganacha yana yog' turgan joyga borishni ko'zlad, lekin yarim yo'lga yetganda, kimdir u bilan to'qnashib ketdi, shunda Ivan Petrovichni olovdan to'sibmi yoki o'zi uni pana qilibmi, orqaga qarab sudrab ketdi. Ivan Petrovich, ha endi bo'ldi, deb qarshilik ko'rsatmadi.

Tashqariga chiqishganda, Ivan Petrovich haligi kimsa Sashka Devyatiy ekanligini ko'rди. Sashka tishini ko'rsatib irjaydi va tag'in o'sha so'zlarini takrorladi:

Yonib ketasan, grajdanin qonunchi!.. Oh, yonib ketasan!..

Shunday deb, Ivan Petrovichni o'zidan nari itarib yubordi.

8

Aftidan, endi hech kim o't o'chirmas, hamma orqaga chekingan, faqat olib chiqishning iloji bo'lgan narsalarni qutqarishga urinishardi. Darvoza oldida suv tashiydigan mashinaning motori ishlab turar, tashlab qo'yilgan shlangdan suv oqardi. Butun hovli yop-yorug' bo'lib ketgandi; Ivan Petrovich shlang tagida suv ko'llanib qolganiga darhol ko'zi tushdi, suvsiz boshqa bir zum ham toqat qilolmasligini sezib, o'zini shu joyga urdi. U yuziga suv olib sochdi, yuzi yanayam qattiqroq achishdi, hovuchida suv olib, ikki-uch qultum ichdi, shu bilan suv tugadi, bo'sh shlangning ichi quldiradi, pirqilladi va nihoyat, jim bo'ldi. U shlangni silkitib, tortib ko'rdi, qo'lini suv keladimi deb, tutdi kelmadi.

Yo'q, sanoat mollari omborlarini saqlab bo'lmaydi: u yerda olov hammayoqni to'la-to'kis qamrab, o'rtagacha dahshatli suron ko'tarib o'rab kelyapti va hamon yo'lida davom etyapti. Tomning shiferi olovning zo'ridan qarsillab maydalanar, siniqlari atrofga uchar, bamisoli qizigan tovaga solingan yongoqqa o'xshar edi. Pastga olov palyon-palyon bo'lib otildirdi. Olov yaqinida turish xatarli edi, katta kishilardan biri bolalarni nari haydar, bolalar uning silkigan qo'lidan qochishar, lekin yana xuddi o't ularni sehrlab qo'yganday, ko'zlarini katta-katta ochib, jinnilarcha olov sari talpinishar edi. Ivan Petrovich hovlida yugurib yurgan, narsa ko'tarib, narsa tashiyotgan odamlar ichidan Alyonani izladi u hech yerda ko'rinmasdi. Olib chiqilgan narsalar tobora ko'payib, tog'day uyulib borardi. Xo'jalik omboriga ham yetib borishgan, satil, turli idish-tovoqlar taraqlar, tunukalar gumburlardi. E, xudoyim, nima, shularni qutqarish kerakmi, shularni-ya... Yoki odamlar haqmikin, choynak va tovasiz yashash qiyin, xolodil'nik va televizorsiz esa mumkin.

Omborlar va magazin o'rtasidagi devor qarsillab. Iloppillay boshladi, uning beriroqdagi bir bo'lagi ichkari tomonga quladi, ko'cha tomon ochilib qoldi, u yerda suruvchi traktor orqaga tisarilib, devorga yana bir zarb berish uchun yurib kelardi. To'gri qilishibdi, deb qo'ydi ichida Ivan Petrovich, omborlarni saqlash qiyin, lekin magazinni saqlab qolsa bo'ladi, omborxonalardan magazingacha ancha joy bor. Traktorning oldida bosh injener Kozel'sov kuymalanib yurardi: devorni qulatilish fikri undan chiqibdi-da, bo'lmasa o't devordan o'tib borishi mumkin edi.

Ha, sanoat mollari omborxonalarining sho'ri quridi, yapon koftochkalari va o'zimizning tovalarning sho'ri quridi olib chiqilgan mollar bilan solishtirganda, o'sha jahannamda yana shunchasi qolarmidi?! Lekin oziq-ovqat omborxonalarini, o'ng tomondagisini hisobga olmaganda, hozir ham bemalol asrab qolish mumkin edi, mashina hamda ko'proq tartib-iitizom bo'lsa, bas edi. Biroq butun lespromxozda yagona "o't o'chiruv-chi"ni bundan ikki yil burunoq ehtiyot qism sifatida tashib ketishgan, hisobda boru sonda yo'q edi...

Ivan Petrovich haliyam alang-jalang qilib, yana o't ichiga sho'ngishdan burun Alyonani qidirib topmoqchi bo'ldi, shunda birdan Misha Xampo amaki uning yelkasidan tutdi.

Xampo-o... xampo-o! deb ichidan ovozi bazo'r chiqqancha u sog'lom chai qo'li bilan hovli ichini ko'rsatardi. U yerda, hovlining chap chekkasida yong'in shafag'i biqini va yelkalarini yoritgan, bukilgan-turgan, xuddi benihoya bahaybat sharpaga o'xshaydigan bir odam engashib-turib, hadeb shishalarni granatadek devordan tashqariga uloqtirar edi. Ivan Petrovich shosha-pisha u tomonga yugurdi, lekin undan oldinroq qayerdandir o'ng tarafdin sakrab chiqqan Boris Timofeevich qichqirib o'sha odamga tashlandi, shu qadar siltab tortdiki, itqitib yuboray dedi. Yana tashlandi... Anov odam urmoqchi bo'ltib shisha ko'tardi. U ehtimol urardi ham, buiaqa paytda hamma narsa bo'lishi mumkin, lekin Ivan Petrovich yetib kelib, shishani ushlab qoldi. Bu uchiga chiqqan arxarovchilardan biri bo'lib, uni nima uchundir xotincham nom bilan Sonya deb chiqirishar, Ivap Petrovich u bilan bir yoqalashib ham ko'rgan edi. Sonya Ivan Petrovichning qo'lidan shishani yulqib oldi, uni bir chekkaga tashladi-da, bu toifa kimsalar ichida qabul qilingan chulchutcha lahjada ohanjama bilan po'pisa qildi:

O'h, yonishini ko'r! O'h, kuydiradi-i! Voy, biqi-nim!

U bepisand lapanglab, o't yonayotgan tomonga ketdi.

Sen qayerda eding? deb qichqirdi Ivan Petrovichga alamzada, nochor ohangda Boris Timofeevich. Qayerda yuribsizlar o'zi hammalaringiz! Qayerga qarayapsizlar?!

Hammomga borgan edim, o'ziga yarasha javob qildi Ivan Petrovich. Sen ham borib kel, chayinib ol, bo'lmasa, odamni yeb qo'yasan!.. Jilla qursa, kimga tashlanayotganingni bilsang bo'lardi!..

Tog' uzra barkashday oy ko'tarildi. O'rmondan chiqib kelarkan, o'ng tomonga og'ib borardi, shunda xuddi ekran dagi kabi daraxtlarning baland, uchli qubbalari uning ichiga suzib kirib. Sovuq bir alangada yona boshladi.

9

Endilikda, har qalay, hozirgi taralla-bedod, yallo-yallo hayot qanday boshlanganini aniqlash mushkul. Lekin odamlar qanday qilib bunchalar o'zboshimcha va to'gri umr tariyqidan yuz o'giradigan, unga o'zlarini yot sezadigan bo'lib qolishdi, axir, avval bunaqa emasdi-ku, hatto yangi poselkada ham bunday emasdi-ku. Bu hayotni mustahkam qilib turadigan odatlar va qonunlar kecha o'ylab topilmagan edi-ku. Agar xotiradan ko'tarilmagan bo'lsa, urush davri va undan keyingi mashaqqatli yillarda shular bilan, shu qonunlar bilan, shu bus-butun yagona bir bag'ir bilan omon-eson, sog'-salomat chiqilmaganmidi, axir, o'sha paytlar, ha yo'q, be yo'q, maydalashib o'tirmay o'nta boshqoq uchun o'n yilga hukm o'qib yubormasmidilar? O'shanda soliq'larni zo'r-bazo'r eplab olinmasmidi, "ishyoqmaslar"ning tomorqalari qirgilib, keyii shu qirg'ilgan yerlarni sho'ra bosib yotmasmidi, to'joiing hiqildoqqa kelmaguncha sigiringga loyiq o't-o'lan o'rib olishga yo'l qo'yamay qiynashmasmidi? O'shanda omoi qolish uchun bir yoqadan bosh chiqarishga, epini qilishga to'gri kelmaganmidi? Axir, qishloqda ham odamlar bir xil emasdi, birovlar birovlarining ustidan chaqmasa, talab qilingan xizmatni bajonidil o'tamasa, qonunchilikka rioya qilmasa, hammayog'i qichishib, turolmaydigan odamlar ham bor edi. Qichimay iloji yo'q edi. Lekin o'sha odam aniq bilardi: shundan so'ng qishloqda kun ko'rolmaydi, buning uchun Yegorovka uni aslo kechirmaydi.

Mana endi Ivan Petrovich ham ko'chishi kerak qanchalar hamma narsa o'zgarib ketdi! Hammasi ag'dar-to'ntar, kechagina barcha bir jon-bir tan bo'lib amal qiladigan urf-odat, yozilmagan umumiy qonunlar endiga kelib sarqitga, allaqanday yot bir narsaga va hatto sotqinlikka aylanib qolayozdi. Sosnovka uchun-ku hammasi bari bir, agar Ivan Petrovich ko'chib ketsa va suv loyqatishni bas qilsa, bu yerda balki tinchroq, xotirjamroq kun kechirishar. Yeki aksincha, ha, albatta, aksincha: u esini yeb qo'ygan cholga o'xshab ish qilmaydi, ha, u suvning qanchalar toza bo'lishini bolalikdan beri biladi, lekin atrofda hamma narsa bulganib ketganini ko'rib turib, bu suv toza bo'lib qolishi kerak deb, qo'llarini paxsa qilib yurmaydi. Gap hamon suv ustida borayotgan ekan, u haqiqatan ham, tozaligida toza bo'lmay, uni toza-ku deb qarashni xohlaganlarida tozadir. Bunga ishonish uchun ko'zga qandaydir sehrli oynak taqib olinsa bas.

Yo'q, ko'chib o'tganlaridan keyin ish darrov chappasi-ga ketmadi. Rost, yangi ishning ham ta'siri bo'ldi: o'rmon kesildi, tinmay, bearmon kesishdi, keyin bu yerda biron narsa o'sadimi-yo'qmi bu bilan hech kimning ishi-hushi bo'lmadi. Bu hozir o'rmon kesib ketilgan yerlarda nihol ekishni talab qilishadi, talablari ham, qiziq, talabga o'xshamaydi: halol umr kechirish uchun vaqt-bevaqt o'limni eslab turish kerak bo'lganday, ekish majburiyati bor-u, lekin rioya yo'q, buni o'ylab o'tirish majburiy emas, yashasang, bas, hayot esa o'rmon qulatilishdan iborat, vassalom. Nihol ekish bo'yicha planni bajarmasang urishib qo'yishadi, o'rmon kesish planini bajarmay ko'rchi teringni yetti marta shilib olishadi. Ana shundan boshlangan odat yillar bo'yi o'zgarmay keladi. O'rmonni qayta tiklashdek o'yinchoq ish bilan urmon xo'jaligi shug'ullanishi kerak, uni esa o'n beshta raznaryadkasi va beshta ishchi qo'li bor. Shuning uchun bironta ham ishni oxiriga yetkazolmaydi, bunga kuchni yo'q.

Boshida Sosnovkada har bir qishloq alohida ko'cha bulib joylashdi, ilgari jamoat qanday yashagan bo'lsa. endi ham shunday yashamoqchi edilar. Butun kolxoz bosh qosh bo'lib, xashar qilib beva-bechora, qari-qartanglarning uy-tomorqalarini yig'ishtirib, tom-tarnovlarini tiklab qo'yidilar. O'sha tomorqalardan bir-birlarinikiga chopib o'tib keladigan so'qmoqlari bo'lardi, vaqt bevaqt ko'chaga chiqib o'tirmay shu so'qmoqdan bordi-keldi qilishar, birpas gaplashib, choy ichishardi. Oqshom chog'lari tevarak-atrofdan: "Dar'ya-a! Mar'ya-a! Samovar qaynadi! Natal'ya-a!- Sen Krivolutskiyga bormaysan-mi?" degan ovozlari kelib qolar, tog'dan pastdagi ko'chani shunday deb atashar, uni Krivolutskiy qishlogi ishgor qilgandi.

Keyin bari ostin-ustun bo'lib ketdi. O'lim, to'y, bordi-keldilardan so'ng bir qishloq boshqasi bilan tutashib ketadi, buning hech bir yomon tomoni yo'q, turmush ekan, shunday bo'lishi tabiiy, maromning buzilgani, izdan chiqqani shundaki, jo'naganlar va olib ketilganlarning o'rniga havoyi, na xo'jalik qiladigan va na tomorqa tutadigan, faqat bitta magazinga boradigan yo'lni biladigan, yeb-ichishdan boshqasi bilan ishi yo'q, ishdan ishgacha bo'lgan vaqtini amal-taqal qilib o'tkazadigan odamlar joylasha boshladi. Avvaliga ishdan tashqari vaqtni, so'ng ish vaqtini ham magazin va uning atrofiga o'tkazadigan va borgan sari buning mazasiga tushunib, tobora bunga o'rganib, xirsu xurujga beriladigan bo'lishdi, so'ng ularni to'xtatib bo'lmay qoldi. Ish albatta, buni yoqtirmaydi turli ixtiloflar yuz beradi, keyin ilgari sira ko'rilmagan boshqacha tariqatdagi jamoachilar tug'iladi. Albatta, ertayu kech ichadiganlar topiladi, lekin muqaddas Rusda ular qayerda yo'q deysiz, to'dalashish, to'dalarning esa o'z atamani va kengashiga ega bo'lishi, sharm-hayosiz, hech narsadan tap tortmaydigan oshkora bir kuchga aylanishi, hukmronlik qilishi bunaqasi, yo'q, bo'lmagan edi. Bular shunday o'zimizning zafarlarimiz. Yaqinda Yegorovkada o'qituvchilik qilgan, maktab direktori Yuriy Andreevch Sosnovkaga birlashgan olti qishloqdan urushda qancha odam o'lgan-u, qancha odam keyingi to'rt yil ichida bu yerda ajalidan besh kun burun nobud bo'lganini hisoblab chiqibdi. Ajali yetmay o'lganlar deganimiz, bu pichoqbozlik, mast-alast otishuvlar, suvga cho'kkanlar va sovuqda qotganlar, o'rmon kesayotganda o'z aybi bilanmi yo boshqalarning aybi bilanmi, bosilib-yanchilib jon berganlar. Orada ko'p farq yo'q ekan. Ivan Petrovich bu gapni eshitib, oh urdi: ana sizga tinchlik zamoni! Axir, u mana shunday voqealarning hammasini bilardi, joni achishardi, hayotdan tanish bir odam ketganda doim nimadir o'zgaradi va yorug' jahon xuddi xira tortganday bo'ladi, garchi o'lgan odam ming yomon bo'lsin, u ketgach, sening ham qayeringdir huvillab qoladi, Ivan Petrovich ro'y bergan har bir voqeadan xabardor edi, qattiq kuyi-nardi, lekin bu raqamlar yonma-yon qo'yilib solishtirilganda, unga haddan tashqari yomon ta'sir qildi. Bir necha kungacha u o'ziga kelolmay yurdi, buni tushunishga urinib ko'rди, faqat hech narsani tushunib bo'lmashligini angladi, raqamlardagi bu qo'rqinchli o'xshashlikdan biror xulosa chiqaray dedi, lekin xulosasini ham tushunish g'oyat qiyin edi. Yana bir gai: frontda halok bo'lgan insof va adolatga chaqirar, ularni qavm-qarindoshlar o'rtasida yashovchi o'z joni va xotirasi bilan birga qoldirar, ro'shnolik va sa'i-harakat uchun qoldirardi; biz o'zimizga o'zimiz hisob bermagan holda urushdan keyin yigirma yil xalok bo'lganlarning mana shu merosi bilan kun ko'rdik, ularning birdan-bir vasiyatlarini ado etishga intildik, insonlik tabiatimizga ko'ra buni bajarmaslikning sira iloji yo'q edi. Ularning xotirasi, vasiyati muqaddas, oliy, bizdan ko'ra qudratli. Hayotini bekor, tentaklik va ko'r-ko'rona umidsizlik tufayli boy berganlar esa o'zlaridan keyin ham ahmoqlik, pala-partishlik va umidsizlik qoldirib ketadilar. Ajal qahri qattiq muallim, odam yaxshimi-yomonmi bari bir, o'lgach savobiyam, gunohiyam besh barobar ko'payadi.

Birinchi yillar lespromxoz faqat shu bo'limdan iborat edi. Keyin ikkinchi, uchinchi, to'rtinchi ochishdi, daryo yoqalab yuz chaqirimdan ortiqroq masofaga cho'zilib ketgan xo'jalik paydo bo'ldi. Hozir bir yilda bir bo'limning o'zi yuz ming kubdan oshirib o'rmon kesadi. Planlar haddan ziyod ko'tarilib ketdi. tobora qudratliroq, chapdastroq, chaqqonroq texnikani ishga solib yuborishdi, odamlarning kuchi bilan hech narsani eplab bo'lmay qoldi. Mavsumiy ishchilar, shabashchilar, pul ketidan chopganlar, vaqtini qayerga qo'yishni bilmay, qayda bo'lsa ham kuning o'tsa bas, deydiganlar yopirilib kelishdi. Keyingi yillarda alohida bir odamlar toifasi paydo bo'ldi, ularni butunlay chiqitga chiqqan va butunlay yo'ldan ozgan, deb aytish qiyin; ular tinmay u joydan bu joyga ko'chib yurishadi, pulning ketidan ham quvishmaydi, qo'llariga pul tushsa, darhol shamolga sovrurishadi, lekin har qanday ishga befarq qarashadi, har qanday ishni mazhabchilarga o'xshab inkor otishadi va o'zlarini sargardonlikka mahkum etishadi. Bunday odam o'zi ham yordam so'ramaydi, birovga ham yordam bermaydi, yashashni o'ziga g'oyatda oson qilib oladi. Na oila bor, na do'stu yor, na mehr-oqibat, hayotni go'yo og'ir jarima va jazo deb biladi. Bunaqa odam haqida ilgari: boshiga qop tushib po'la bo'lgan, deyishardi, endilikda u o'zini topib, tanib oldi, yolg'izlikni bamisli qasam kabi qabul etdi. Ularning dillarida nima bor, bu dil kimga tegishli qorong'i.

Ana shunday qilib, qishi bilan tog'dan tushirilgap ogochni jo'natish, yana kuz oylari daraxt ag'darib, uni pastga tushirish kerak bo'lganda, ular selday kelishadi. selday ketishadi, kelishadi ketishadi, to'xtab turishmaydi, gap qulayliklar yo'qligida ham emas, ular shunchaki nega to'xtash kerakligini anglamaydilar, zotan ular buni tushunishga qodir ham emas, mudom noayon, chidab bo'lmay bir vahima, bezovtalik ularni quvib yuradi. Ketayotganlarida ko'zlari achchiq va alamli boqadi. qayerga? Nimaga? Lekin jo'nab ketishadi, qolganlar esa ularning ajoyib-g'aroyib, entak-tentak qiliqlarini eslab yurishadi, bunaqa qiliqlarga ular juda usta bo'lib ketishgan, misol uchun, bir shovvoz tishida usti ga-zak to'la har qanday stolni ko'taradi, boshqasi aroqdan atala qilib, uni yuzini burishtirmay qoshiqlab ichadi. uchinchisi, pochta ishlaydigan qizchalarning yuraklariga vahima solib, shifrovkaga o'xshash telegrammalar berishni sevadi: "Uch kundani beri yomg'ir, nima qilaylik?" yoki: "Noyabrda keyin dekabr", adashtirma" yoki: "Meni kutma, lekin qaytarman". Eski Yegorovkadagilar o'zlarining uch yuz yillik ibtidoiy hayotlari davomida Sosnovkadagilar yigirma yil ichida ko'rishga ulgurgan ajoyib-g'aroyib ishlarning loaqal mingdan birini ham ko'rmagan, bilmagan. Shu ketishda bularning oxiri ko'rinadiganga o'xshamaydi. Darhaqiqat, bu eslash mumkin bo'lgan narsalarning eng oddiysi, eng durusti. Yana o'rmonchi Andrey Solodovning boshidan o'tganlarni ham eslash mumkim. Solodov o'ziga berilgan hokimiyatdan foydalanib, ikki yil burun lespromxoz daraxt kesib, beldan yuqori kela digan to'ngaklar qoldirgani uchun jarima solgan edi. Qalin qor tushgan kezlar tozalab o'tirmay, ishning osonini ko'zlab, daraxtlarni yerdan baland-baland qilib kesishgan, qoidani buzishgan edi. Andrey, umuman, gapga ko'nadigan kishi, ularni bu yo'ldan qaytarishga ancha urindi, do'q-po'pisa ham qildi, aloha toqati toq bo'ldi: yaxshi gapni tushunmasangiz. ana sizga. dedi. Juma kuni kassir xotin oylikni olib kelgani borib, quruq qaytdi: bank jarima*

tulaysan deb lespromxoz pullarinn bermay qo'ydi. Shanba kuni Andrey odatdagiday mo'rchani isitdi. Yuvinib, uxlagani yotdi. mo'rcha kechasi yonib ketdi. Xo'jayinning ehtiyotsizligi. Parishonxotirligi uchun shunday bo'lgandir ehtimol: mo'rchaga olov yoqib, cho'milgan, undan keyin to'p otsa ham uyg'onmaydigan bo'lib tosh qotib uxlab qolgan. Dushanba kuni kassir yana pulga borgan va yana quruq sumkani ko'tarib kaytgan. Chorshanbagacha kutinglar, ungacha pulni qayerdan olishni hal qilamiz, deyishgan. Chorshanbada jumaga qoldirishgan. Chorshanba kuni Andrey Solodovning' lesxoz bergan bitta oti yo'qolgai. Bu atrofda shundan boshqa ishga yaroqli ot yo'q edi, unda qishloqning' yarmidan ko'p tomorqalarini haydashar, o'rmon xo'jaligida ham toza asqotar edi, jonivor. Nahor chiqqach, ovloq jarlikdan uming irigan loshi topildi, yonginasida chiriy boshlagan arqoni yotardi.

Ivan Petrovich Andrey bilan gaplashdi, ikkovlari ham buni o'z odamlarimiz qilgan degan fikrga keldilar. Hammasini faqat kelgindilardan ko'rish kulgili edi. Yo'q, bir joyda yashab, bir joyda ishlab, bordi-keldi qilib turgan o'zimizning odamlar ham, eski gapdan qolmay qonun so'qadigan, vijdon, diyonat haqida safsata sotadigan har bir kishiga chap ko'z bilan qaraydigan bo'lib qolishdi. Ivan Petrovich tilini tiyib yurishni bilmasdi, tilini tiyadigan bo'lsa, o'zini odam o'rnida ko'rmasdi, u majlislarda o'rnidan shartta turib, o'rmon kesilayotgan yerlarda, pastki omborlarda, garaj va magazinlarda bo'layotgan noma'qulchiliklarni dangal aytardi. Shunda o'zimizning odamlar Ivan Petrovichni yanib qo'yishardi, unga o'dag'aylashardi. Ivan Petrovich hammaning ko'z o'ngida ro'y berayotgan, hamma odatlanib borayotgan narsalar haqida gapirardi o'rmonda texnikani o'rinsiz va rahmsiz suratda tilkalashayotgani va yohud o'z shaxsiy ehtiyoji yuzasidan uni bekordan bekor dam sog, dam nosog' mast-alast holda o'nlab chaqirim joyga haydab borishayotgani, kuppa-kunduzi yangi tilingan taxtalarni tashib ketishayotgani, lespromxoz yo'llarida nakladnoylarda ko'rsatilgan turli mol-ashyolar g'oyib bo'layotgani, ular o'rnida savdo ishini yengillashtirib, faqat pul paydo bo'layotgani, texnika xavfsizligiga rioya qilmay, daryodagi mo'rt muz ustiga traktorhilarni yog'och tushirishga majbur qilishayotgani, yana... Ahvol shu darajaga borib yetdiki, Boris Timofeevich ishdan bo'yin tovlayotgan brigadani insofga keltirish uchun oylik berilganining ertasiga hech kimga bildirmay, brezent sumkasiga ikki shisha araq solib, o'rmon kesuvchilarga olib borgan. Ular buni xuddi profsoyuz tomonidan tekinga beriladigan uch dumaloq choyday bemalol olaveradigan bo'lib qolishgan. Ivan Petrovich fig'oni chiqib o'ylardi: dunyo birdan, bir zarb bilan agdar-to'ntar bo'lib ketmaydi, lekin, mana, xuddi bizdagiday bo'ladi: mumkin emas edi, qabul qilinmagan edi, endi mumkin bo'lib qoldi, qabul qilindi, iloji yo'q edi iloji topildi, sharmandalik deb hisoblanardi, endi bu nuqsonlar chaqqonlik va chapdastlik o'rniga o'ta boshladi. Bizni nene zamonlardan beri omon asrab kelgan narsalarni qachongacha iayxop qildirib qo'yamiz, axir? Qayerdan, qaysi zaxiralardan qachon madad va ko'mak yetib keladi bizga?

Nima o'zi bu ko'zmi yo peshonami? deb bobillab qolardi Boris Timofeevich, lekin uning tovushida na iddao, na javobtalab savol bo'lardi. Nega sen hadeb shu narsalarga tirg'ilaverasan? Ko'ryapsan-ku, hayotimiz plansiz emas...

Mana shunga kelganda, Ivan Petrovich portlab ketardi:

Plan, deysanmi? Plan?! Bundan ko'ra plansiz yashaganimiz ming marta yaxshiydi!.. Bizga butunlay boshqacha plan kerak yog'och kubometrlarini emas, yuraklarini ham hisobga olsin! Qancha dillarni yo'qotdik, qanchasini boy berdik, jahannamga jo'natdik va endi bizga qanchasi qoldi, ana shular ham sanoqqa kirsin!.. Plan!.. Bir eslab ko'r, qanday edi... boringki, besh yil ilgari...

Besh yil ilgari nima bo'пти? Boris Timofeevich o'zini bilmaganga olardi. U paytda hozirgiday texnika o'zi sidirg'a yiqarlar, jag'i yirik yog'och ortuvchilar yo'q edi. Birvarakay o'ttiz, qirq kublab yog'och ortadigan senikiga o'xshagan "KRAZ"lar qayoqdaydi? - Yana yigirma besh! U vaqtlar sen plan to'lsin deb. o'z yoningdan toqqa aroq ko'tarib yurmasding. Sen ana shuni esla. Bizning planni to'latish unchalik qiyin ish emas, unga agronomlikning keragi yo'q.

Qiyin emas, deysanmi? Kim-kim, ammo u plan ustida necha bor o'lib-tirilgan, butun umrini planga bagishlagan, plan deb, kechalari qo'rqib uygonib ketadigan, o'ning oxirgi kunlaridan balo-qazoday qo'rqadigan, planni birovning yetti uxlab tushiga kirmaydigan usulda qisqa vaqtda uni uddalashga aqli yetgan bir kishi: boshqalar bilmasa ham, bu ish qanchalik nozik va mushkulpisandligi, xiylagarlik u yoqda tursin, undan ham ortiqroq narsalarni talab qilishi unga ayon. Bularning barini tushuntirib bo'lmasdi, shuning uchun u dili og'rib: boshingga tushsa bilasan, derdi.

Qo'y. Boshimga tushganlari ham yetarli. Afonya Bronnikov esa, yegorovkalik kishi, o'zi suruvchi traktorda ishlaydi, boshqacha fikrda edi.

Nega hadeb qizishaverasan, Ivan Petrovich? deya mardona, cho'ng yuzida ta'naomuz tabassum bilan nasihat qilgan bo'lardi u. Kimga nimani isbotlab berasan? Endi gapimni eshit: men halol ishlayman, halol yashayman, o'g'irlik qilmayman, mug'ombirlikni bilmayman yetadi shuning o'zi. Kimning yuzida ko'zi bo'lsa, men qanday yashayapman, boshqalar qanday, ko'rar. Kimning niyati qanday bo'lsa, ishi ham shunday bo'ladi. Bizdan keladigani to'g'ri yashash, tayoq bilan urib o'z to'damizga qo'shib olishga harakat qilmasdan, hayotimiz bilan ibrat bo'laylik. Tayoqning foydasi yo'q.

E, axir, ibrat ko'rsatishga kechikdik, ha, kechikdik! Kech!

Hech narsa kech emas.

Ammo Ivan Petrovich boshqacha odam edi: har qadamda bo'layotgan ishlar ta'sirida uning ichida allaqanday bir prujina qisilgandan qisilib borar va shu qadar tarang bir holga kelar ediki, buyog'iga ortiq toqat qilib bo'lmasdi. Shunda o'ziga o'zi bir emas bir necha marta endi jim yurishga ahd qilgan Ivan Petrovich, jim turish ham xatti-harakat va ta'sir etish usuli ekanligiga amin bo'lgan Ivan Petrovich yana o'rnidan dik turib ketar va ovozi bo'g'ilgan, ichiga tushgan holda qattiq kuyunib, jig'ibiyroni chiqib, ayni choqda o'zidan o'zi achchiqlanib, ganira boshlar, ayni choqda gapi bekor ekanligini ham tushunib turar edi.

Sashka Devyatiyning atrofiga yig'ilib olgan arxarovchilar hali bu yerlarga kelmasdan burun bo'lgan voqea: Ivan Petrovich ertalab garajga kelsa, uning "KRAZ" idagi pritsepga ulanadigan tormoz shlanglari chopib tashlangan edi. Bu haqiqatchi bo'lsang, mana senga kal, jazzang, deyilgani edi. Bir gal esa: "Sen, tepakal. ayiqqa o'chshab ikkita so'zni yodlab olgansan: yaxshi-yomop, yaxshi-yomoi. Sal mundoq kallangni ishlatsang-chi". deyishgan edi.

Bundan chiqdiki, yaxshi ham yomon ekan. Shunaqa bo'lib qolibdi endi, yaxshi bo'lmasa ham yaxshi ekan. Be ixtiyor tiling galdirab, ikkitagina so'zni aytolmay adashib ketasan.

10

Birinchi oziq-ovqat omboridan o'tning yo'li butunlay to'sildi. Ikkinchi omborxonaga o'tishdi. Yaxshiyamki, bu omborxonada tomni o'z vaqtida ko'chirib tashlashgani, olov bu tomonga yo'lay olmadi. O't o'ng tomondagi eng chekka burchakning tepasida avj olib, shipga o'zini urmoqda edi. Ivan Petrovich bu yerga boya kirganida, ichkari juda isib ketgan, hammayoq tutun, lekin har holda o't

yetib kelmagani uchun chidasa bo'lar, imoratning hali to'rt tomoni omon edi. Qiziq, bu yerda odam ancha gavjum edi, g'ala-g'ovur, xursandchilik, hammayoqni jarang-jurung ovozlari bosgan edi. Ivan Petrovich odamlar bir qator bo'lib, tizilishganlarini daf'atan fahmlolmadi, qatorda bozori doim chaqqon aroqni yashiklab qo'lma-qo'l uzatishardi. Safga turganlar ichida shu yerlik odamlar ham, arxarovchilar ham bor edi. Ivan Petrovich birpas nima qilishini bilmay turdi-da, so'ng qo'lim bo'sh chiqmasin deb, bir yashikni ko'targancha tashqariga shoshildi, usiz ham bu narsaning bir qatrasini nobud qilmasliklariga ishonchi komil edi. Ochiq havoga chiqqanda, tepa tomondan unga olov seli urildi, qichqirgan tovushlar eshitildi, omborchi Valya o'simlik yog'ini olib chiqinglar deb, yalinib-yolvorar, yer tepinib talab qilardi. Valya o'simlik yog'ini kuzgacha berishmaydi, hamma tegishimizni olganmiz, deb qichqirardi. Ivan Petrovich uning dod-voyini eshitib yana orqasiga qaytdi, shunda aqli shoshib, hozir qishmi yoki yoz ekanligini sira eslolmadi.

Tashqarida bir zungina turdi, shu bir zum ichida esa o'ng tomondagi burchakdan olov yopirilib chiqdi.

Alanga o'kirib, qarsillab ichkariga o'zini urar, qatorda turgan odamlarning galagovurlari tobora quvonch sadolari bilan to'lib-toshib borar, shishalar shodumon jaranglar, lekin qorishim ovozlari ichra bir ovoz dam-badam takrorlanar, allanima ohanjama bilan qarsillar va quruq bilqillar edi. Qarsillash va bilqillash orasida yana chasir-chusir qilib ham qo'yardi. Ivan Petrovich mana shu ovozlari kelayotgan, qizib ketgan devor tomon shitob kadam tashladi, xorijdan keltirilgan vinolar solingan yashiklar oldiga yetganda, ovoz qayerdan chiqayotganligini fahmladi: shishalarning tiqinlari otillmoqda edi. Lekin u chirsillagan tovushlar qayerdan chiqayotganligini axtarib o'tirmadi, ular atir solingan shishachalardan yoki shunga o'xshash biror narsalardai chiqayotgandir, deb o'yladi. Biroz vaqtdan beri troynoy odekolon oziq-ovqat mollari qatoriga o'tadigan bo'lib qoldi. Mujiklarga venger yoki bolgar vinosining asl ta'mi haddan tashqari nordon va chuchmal tuyulib, unga troynoy odekolon qo'shib ichishga o'rgaiishgan.

Ivan Petrovich o'simlik yog'ini shishalar orasidap qidirib yuribdi, u temir bochkalarda saqlanarkan. U

biqinlari qappayib chiqib, ne-ne taraqa-turuqlari ko'rgan juda katta bochkani qiynalib, qo'llari kuya-kuya agdardi-yu, lekin bir o'zi dumalatolmadi, zo'r berib, ozgina chayqatoldi, xolos. U shoshib qator oldiga bordi-da, duch kelgan bir odamni bu yoqqa qarab sudradi. Sudragan odami u bilan boya tomi birga ko'chirishgan, "Ural" mototsikli topilgani haqidagi xabarni keltirgan yigit ekan. Yigitdan qayiq aroq hidi gupillab urib turardi; u hech iimami tushunmay, lekin bo'yim ham tovlamay hakkalagancha Ivan Petrovichga ergashdi. Ikkovlari itarib-itarib bochkani dumalatib olib chiqish-di.

Yana bittasi qoldi! Ivan Petrovich, yana bittasi bor u yerda! deb chag'illadi omborchi Valya va qo'li bilan ko'rsatdi. Huv anuv yerda, huv anuv yerda!

Ivan Petrovich Valyani ushlab, eshikdan tashqariga itarib yubordi, hozir mol deb uning ko'ziga joniham ko'rinnmayotgani ayon. Ichkarida ro'y berayotgan narsalarni uning ko'rmagani ma'qul. Ivan Petrovich bochkani olib chiqishgan sherigini birpasda yo'qotib qo'ydi, u, albatta, hayallamay yana qatorga qo'shib olgandi. Ivan Petrovich uni qidirib yurib qatorda yashiklargina emas, alanga shu'lalarida xuddi elektr fonardek yiltirayotgan, og'zi ochilgan shishalar ham qo'lma-qo'l o'tayotganligini ko'rdi.

Ha, ol! Ha, ol! deb boshlardi qatordagilarning biri yashikni yonidagi qo'shnisiga qarab itqitarkan, shunda butun qator jo'r bo'lardi: Ha, ol! Ha, ol!

Ha, ol! Ha, ol! boshni tashlagancha shishalarni ko'tarishardi. Ha, ol! Ha, ol!

Lekin olov ham o'z yo'li bilan olmoqda edi: u ichkariga yopirilib kirib, orqa devorning yarmini egalladi. shipga o'tib, uni tillari bilan bir maromda yalay boshladi. Nafas olish borgan sari qiyinlashardi, buni nafas deb, havo deb bo'lmas, dimoqqa allaqanday jizg'anak bo'shliq, apil-tapil tortilardi, xolos. Kimdir, ayolmi, erkakmi, anglab bo'lmasdi, varvarak va uryon ovoz bilan:

Pet'ka! Pet'ka! Shu yerdamisan? Qayerdasan? deya tashvishli chaqirardi.

Pet'kangni zakuska qilib yubordik! deb javob berishdi qatordan, bu ovoz ham go'yo kuygan, xirillagan, girillagan, tilingan edi. Olov ichidan otilib chiqardi.

Yana Ivan Petrovich avvalgisidan ko'ra tekisrok bochkani yerga qulatdi, silliqroq yumalasa kerak, deb bir o'zi urina boshladi.

Kimdir unga yordamlashdi. Tashqariga olib chiqishganda, omborchi Valya bochkani ko'rib uvvos solib yiglashga tushdi: bochkaning tiqini qaydadir tushib qolgan edi. Ivan Petrovich boshi g'uvillagancha dam ombordan buralib chiqqan yog' iziga, dam shu ikki-uch litr to'kilgan yog'dan boshqa narsasini yo'qotmaganday bo'lib o'kirayotgan, fig'oni ko'kka tutashayotgan Valyaga qarardi.

Ivan Petrovichni yon tomondan kelib Afonya Bronnikov sudrab ketdi. U Ivan Petrovichni olov qo'ynidan hovlining so'l yog'iga shitob bilan ergashtirib borarkan, yo'l-yo'lakay tushuntirdi:

Kechikmay, unni tashib olish kerak, Ivan Petrovich. Bularning bari... u yonayotgan tomonga qarab hafsalasi pir bo'lib qo'l siltadi.

Unsiz qolsa, unda... Unsiz iloj yo'q.

Xotinar va bola-chaqa uchunchi omborxonadan quyultirilgan sut bankalari, juda ham mayda allaqanday bankachalar bilan to'ldirilgan qutilar, metall lenta bilan yaxshilab tortib mahkamlangan sarishta karton qutilarni olib chiqishardi. O'n uchunchi omborxonada orqasida, devor chekkasidagi pastakkina uyda saqlanardi. Darvozadek katta-katta eshiklar lang ochiq edi.

Ivan Petrovich va Afonyaning soyalari tobora uzoqlasha-uzoqlasha, badravish qiyshaya-qing'aya devorlardan oshib o'tdilar-da, qishloq uzra balandlab ketdilar.

Uyimizga o't tushdi-i! yuqori ko'chaping alla kayerlaridan ovoz chiqdi.

Ivan Petrovich yuragi taka-puka bo'lib, ovoz kelgan tomonga qaray boshladi.

Uyqudan turdi! zaharxanda qildi Afonya. -Kulimiz ko'kka sovurilay deyapti-yu, bu endi uyqudan ko'zini ochyapti. Qani, og'ayni, tezroq bizga qo'shila qol, vaqt borida. Ertaga shabash, ertaga kayfing tarqamaydi.

Bevoshlik tevarak-atrofdan bo'lsa bir boshqayu o'z ichingda bo'lsa, bir boshqa. Atrof-tumonotda bevoshlik hukm sursa, bunga istagancha aybdorlarni axtarib topsa bo'ladi, goho esa butunlay chet kuchlar ishga tushib ketib, nima desak ekan, rol' o'ynashi mumkin. Qisqasi, o'sha tartib-intizom yoki bevoshlikning egalari ko'y, ularning kelishib olishlari qiyin, ular dunyo nizomini turlicha tushunadilar, biri uchun aqlga tamomila to'g'ri keladigan narsa boshqasiga boshboshdoqlik bo'lib ko'rinadi.

Gap faqat sening o'zinggagina taalluqli narsalar haqida ketadigan bo'lsa, albatta, sen o'zingga-o'zing hokimsan. Senga tegishli xo'jalikda sendan o'zga javobgar yo'q. Mabodo, senga bu narsa juda ko'p tashqi sabablar va hodisalarga bogliq bo'lib tuyulsa-da, ushbu sababu hodisalar sening sirli hamda daxlsiz sarhadlaringga qo'shib ketishdan oldin sening oliy hukmingga duch kelmay iloji yo'q.

O'z ichingda adashib yurishdan ham osonrog'i bormikan. Sezgir odam buni biladi. U o'ziga hammadan burun ma'lum vazifalarni bajaradigan a'zolarni ko'ruvchi vrach kabi qaramaydi, balki tabiat tomonidan mo'jiza kabi ato etilgan katta va tushuniksiz

mushkulotning qodir va irodasiz hokimi mut.chaқи kabi qaraydi, bu muluqoch qandaydir boshqacha, alohida hukm yuritmoqlikni talab qiladi.

Nazaringda, vijdoning qayerda, iroda qayerda, istaklar qayerda tug'iladi-yu mavhumlik hamda ta'qiqlar qayerdan paydo bo'ladi bularning hammasini biladigandeksan. Ularning joylashgan yerlarini bilmaysan, lekin ular labbay deb javob bermog'i uchun qaysi yo'llardan xabarlar jo'natish lozimligini yaxshi tasavvur qilasan. Vijdon o'z-o'zidan tilga kirmaydi. Chaqirig'ing bilan tilga kiradi; ehtimol, u mustaqil suratda so'rashga ham qodirdir, albatta, qodir, lekin u bunga ulgurmaydi: nazaringda unga undan ilgariroq murojaat qilgandeksan. Nazdingda, senga ishonib topshirilgan sarhadlarda xuddi shunday bo'lishi kerakday: sen talab qilgandagina paydo bo'lmay, norozilik ohanglari chiqishga tayyor turganda va yoki rozilik alomatlarini susayganda, bularning oldini olib aralashmog'ing, sen birinchi bo'lib chiqmog'ing va oldinroq tilga kirmog'ing lozimday.

Sen va ular. Sen hukmdorsan, o'z jismingga xuddi saltanat kabi uning barcha shaharu uvalari, barcha nizomu aloqalari, uning barcha gunohu sha'n-shavkatlarini olib yurasan. Ular senga mansub dunyoning sirli hayotini tashkil etadi. Bular ham yaxlit, bir butun, ham bo'lak-bo'lak. Tinchlik va omonlik hukm surganda, hayotda doim yuz berib turadigan anglashilmovchiliklar, aql tarozusida o'lchanganda bir butun va ajralmasdir. Xuddi shunday, anglashilmovchilik ong bilan anglanguncha. Aksincha, o'rtaga tafriqa tushsa, senga tegishli mulkatlar hukmingga bo'ysunmay qo'ysa, unda ana shu. ya'ni, bo'lak-bo'lakdir. Faqat shunda ularning sendan kuchliroq ekanligini his qilasan. Chunki ular sening xatti-harakatlarining va o'y-fikrlariningni tashkil etadi, sening harakatlaringga yo'nalish beradi va sening ovozingdan tovushlar yaratadi. Chunki nima qilganda ham, sen bir kunmas bir kun o'lasan, ular esa o'lim bilmaydi, ular senga noayon allaqanday qudrat hukmi bilan senda edi, sen esa bu qudratni qancha urinmagan yaxlit bir timsolga birlashtirmadigandir. Sen emas, shu qudrat ularning mutlaq hokimi edi, sen esa ularga muvaqqat go'sha, ularning borlig'ining, jamuljamining zaif qobig'i eding, ular shu yerdan turib dunyo bilan rizolik va bog'lanish topishni istagan edi. Sen ularning umidlarini oqlolmadigandir, senga amr etilganlarini yekazib berolmadigandir. Ya'nikim, demak, sen o'z-o'zing bo'lolmadigandir. Kim bo'lsang bo'lgandirsan, shuning uchun seni qaytarib berar ekanlar, sen bilan emas, sening noming bilan vidolashajaklar.

11

Bevoshlik tevarak-atrofigingda bo'lsa boshqayu benoshlik o'z ichingda bo'lsa butunlay boshqa ekan. Ivan Petrovich o'zini dahshatli bir suratda xarob bo'lganday his qilardi. Go'yo yotlar qo'shini uning ustidan bostirib o'tganday, hamma narsani yanchib, bulg'ab, faqat achchiq dud, kechagina barqaror hayot kabi ko'ringan narsaning shaklsiz o'tkir parchalariyu erib oqqan siniqlarini qoldirganday edi. U oldinlari ham o'zidan o'zi rozi bo'lib yashardi, deb bo'lmasdi, har qanday odam va hatto xayotidan haddan tashqari mamnun odamda ham doim nimadir izdan chiqib turadi, g'ingshibmi, talab qilibmi, jondan to'ydiradi. Izdan chiqib turish uning turmushida ham bo'lgan. Bu, nima desak ekan, yo'l-yo'lakay ta'mirni talab qiladi. Ivan Petrovich bu kasalning nimadan tuzalishini biladi,- yo ish va yo yaxshilik. U sirqirab og'riyotgan yarasiga malham bo'lsin deb, yaxshilik qilmasdi, uning yaxshiligini o'z-o'zidan bo'lardi va og'riq azobi asta-sekin pasayardi. Og'riq vaqt-bevaqt go'yo his qilish va dard chekish qobiliyatim yo'qolib qolmayotganmikin deb, sinamoqchi bo'lganday dam u yerida, dam bu yerida qo'zg'ab qolardi.

Mana endi nima bo'ldi? Qanday qilib, uning sho' qadar ehtiyotkorlik bilan tarbiyalangan yuragi birdan g'alayonga keldi va uning o'ziga qarshi qahr bilan bosh ko'tardi? U nimaga qo'l urmasin hech ko'ngildagiday chiqmaydi, qayerga bormasin, nimaga urinmasin, allaqanday bir kuch uni to'xtatadi va o'ch-alam to'la shu so'zlarni qulog'iga shivirlaydi: o'ylab topganing kelib-kelib shu bo'ldimi? Haqiqatan ham, u shundan boshqasini o'ylab topolmasdi va uning qo'li hech ishga bormas, butun vujudini huvillagan bo'shliq chirmab olgan edi.

O'z-o'zi bilan bunchalar chiqisholmaslik nimadan boshlanganligini u eslolmaydi. Axir, nimadir albatta boshlanishi kerak edi-da, bir safar yuragi undan rozi bo'lmadi, hatto qattiq qarshi chiqdi va uni tushunishni istamadi. Uning qanday yashayotgani yuragiga yoqmadir. Ammo hamma gap shundaki. u doim vijdonan yashashga harakat qildi. O'zining xatti-harakatlarini adolat va umumning manfaati, foydasiga chog'ladi. Axir dil va diyonat bir-biriga tug'ishgan emasmi, axir diyonat dilga oziq bermaydimi va nahot ular o'rtasida nizo, adovat bo'lsa? Haqiqatni aytish kerak bo'lganda, u aytdi: ish qilish kerak bo'lganda, ishladi. Ha, u faqat haqiqatdan va ishdan og'ishmasligini bildi. Ularning insonga hadya qilingan chegaralarda qolishi axir muhim narsa emasmi? Haqiqat bu daryo, uning tagiga tosh to'shalgan, sohillariga aniq bir chiziq qilib qum va tosh to'kilgan, uning suvi toza, oqar suv; uning qirg'oqlarini suv yuvib ketmagan, balchiq va tiyganchiq emas, unda chirigan, sassiq suyuqlik oqmaydi. Haqiqat tabiatning o'zidan kelib chiqadi, uni ko'pchilikning fikri, farmoni bilan to'g'rilab bo'lmaydi. Xo'sh, shunday ekan, nega u, ortga qaytmas haqiqat bilan yashayotgan odam, nega uni xohlamaydigan yoki chala-yarim qabul qiladiganlar bilan jangga kiribgina qolmasdan, nega o'z-o'zi bilan ham sira chiqisholmayapti? Haqiqatni chala-yarim qilib yoki umuman undan butunlay voz kechib (chala-yarimdan ko'ra butunlay voz kechgan ma'qul) yashash yaramaydi, deb nega uning ishonchi komil-u, nohaqligi aniq bo'lganlarga qarshi narigi boshda kim to'g'ri turganligiga nega ishonchi komil emas? Ular haq emaslar va shu bilan birga haqiqatni qonun kabi tutgan va ularga qarab sizlar haq emassizlar, deb aytayotgan uning o'zi ham haq emas. Gap nimada?

Yohud, vijdon va haqiqat bir-birlariga bog'lanib, bir-birlarini to'ldirib, ayni zamonda, balki, ular ham o'zlariga mustaqil emasdilar va boshqa muhimroq narsa qoshida tiz cho'karlar? Nimaning oldida? Dil qoshidami? Nima, bitim bo'lsin deb, o'rtanib turgan dil u tomonga ham bo'lsa, mabodo, diyonat va adolatni bu tushunchalar sira ham mehmon bo'lmagan joydan axtarayotgan bo'lsa, unda demak, haqiqat ham haqiqat emas va vijdon ham vijdon emas, faqat izlayotgan va azob chekayotgan dilning o'zidir. Uning marhamati tufayli vijdon va haqiqat qing'ayib qolgan bo'lsa, uning o'zi endi nima qilsin! Qayerdan madad olsin? Xo'p, mayli, dil yalangoch to'g'rilikni yoqtirmaydi, u axir, shunday qurilgan, u o'pirilgan yerlardan marvarid donalarini qidirishni yaxshi ko'radi ham deylik, lekin axir, u o'sha yerlarni kavlash bilan ovora bo'lganda, o'z tomonida hech vaqo qolmaydi-ku. Xo'sh, o'z tomoni nimayu o'zga tomon nima, kim ular o'rtasidan chegara o'tkazgan va nima sababdan odam doim shu chegaradan o'tgisi kelib turadi, bunda umumiy qismat nishonasi yo'qmikin? O'z tomoningdan o'zga tomonga o'tib ketish istagi ne?

Mana shunday, bosh-keti ko'rinmaydigan, javob topilmaydigan, topilsa ham, xuddi qiya devorga borib urilganday sirg'anib ketadigan "qanday", "nima uchunlar" bilan to'qnashib, ular ortidan boshi berk, nayzadevorli, jonsiz-kimeasiz ko'chalarga kirib, Ivan Petrovich ortga chekinardi: hech narsani tushunib bo'lmasdi.

12

Oxirgi un omborida un va yormadan tashqari qand ham saqlanardi. Un va yormalar ichida bekniki bejog'lik deganlariday qandning o'rni alohida edi. Unu yormalar to'ldirilgan qoplar yerga to'g'ri kelgancha uyub tashlangan, ularni chang bosib yotar, qandga esa chap tomondan qat yasalib, tagiga brezent to'shalgandi. Ularning qoplari ham toza, choklari yaxshilab tikilgan, batartib taxlab

qo'yilgan edi. Go'yo o'zimizning xizmatchilar emas, xorijdan chaqirib kelingan kishilar taxlab tartibga solganga o'xshardi. Oldindan og'ir ishga tutinib o'rgangan odam emasmi. Ivan Petrovich qand qonlariga qarab yurdi. Afonya Pronnikov uni to'xtatdi: Oldin, Ivan Iyetrovich, unni tashiylik. Vularning bari... u boya ombordagiday yana qo'lini siltadi. Bu yer unchalik issiq emasdi. Lekin bu yerda ham shoshplmasa bo'lmas. O'ning kelishiga bir uyning yarmicha masofa qolgandi. To'da degani to'damas, taxlangan desang taxlangan emas, un solingan qoplar odamning gavdasiga bir yarim baravar balandlikda tepa bo'lib uyulib yotardi. Ikki kishilashib tashilsa, kelasi yong'ingacha ham tugatib bo'lmasdi. Ivan Petrovich ishdan tap tortib o'tirmadi. Hozir cho't chamalab turadigan payt emas. Borib bir chekkada yetgan qopni nega bu yerda yotibdi, deb o'ylanmasdan. Shartta yelkasiga oldi va shu zahoti bosh-oyoq unga ko'mildi. Qop tirillab chokidan so'kildi, va shu ochiq joyidan un to'kilib, ogzi-burniyu yelkalariga tiqildi. Afonya o'zini tutolmay xoxoladi:

Mana endi, Ivan Petrovich, o'zingni Angaraga tashlasang, keyin seni olovga tutilsa, tap-tayyor pirog bo'lasan. Ivan Petrovich tupurgancha o'zini qoqib-suqarkan, g'ashi kelganini yashirmadi. Lekin aytgan gapida, har qalay, jon bor edi: Bekorga qaqqolayverguncha, bularni tashib ado qilishni o'ylasang-chi. Kuchimiz yetmaydi. Qani, boshqa odamlar?!

Boshliq yig'moqchi edi...

E, esida turibdimi boshliqning! Bosh qashigani qo'li tegmaydi-yu, qulog'iga gap kiradimi!

Afonya kim duch kelsa shuning yoqasidan tutib, bu yerga itqitadigan bir qiyofada jo'nadi.

Ivan Petrovich yelkasida qop eshik oldida to'xtadi. Qayerga qo'yadi? Darvoza uzoq, u yoqqa olib borishdan hech qanday naf yo'q. Nariroqda devor bor, u loyda, qorda hammayoqda sochilib yotgan narsalarni yot ko'zlardan asrab turibdi. Lekin baribir devorni qulatish kerak. Birdan Ivan Petrovichning esiga yarq etib bolta tushdi: bolta qani? Uydan olib chiqqan va boya tom ko'chirgan bolta qayda qoldi? Uni qayerga tashlab keldi? Ivan Petrovich o'zini sal bo'lmasa o't ichiga urayozdi, lekin u yog' idishni dumalatib chiqqan oxirgi omborda bolta ishlatmaganligini esladi, uni avvalroq biron yerda qoldirgan. Bolta yonib ketgan. Hozir devor qulatishga toza asqotadigan bolta yonib ketgan. Uydan buyum olib chiqib. bekor nobud qildi.

U yana Alyonani esladi, yuragini xavotir sirqiratio o'tdi: bir ishkal orttirmasinda ishqilib bu kallavaram. Negadir unga hozir xotini bilan o'zi orasida juda uzoq masofa yotganday tuyuldi. Shundoq yonida-yu, lekin yiroq. Aftidan, bu masofani o'lchaydigan qadamlar bilan u hali yurib ko'rmagan, unga bular notanish.

Ivan Petrovich bir chora o'ylab topishdan burun uni Afonya tortib olib chiqqan omborxonaga yana nazar soldi: u yerda endi eshikdan otilib kirib, otilib chiqishmasdi, u yerdan hozir alanga eshilib-buralib lovullagancha tashqariga o'zini urar, shu olov qo'ynidan oxirgi shisha idishlarni hovliga irg'itmoqda edilar. Voy, bularning botirligi-ey, voy, bularning o'tdan-cho'g'dap qo'rqmasligiyey, chidaganlarini qarang! Aql bovar qilmaydi! Eshik oldida esa quyon terisidan oq qalioq kipgan birovi turib olib, ichkaridan chiqayotgan shisha idishlarni shunchalar chaqqanlik bilan chopqillab-sakrab tutib oladiki, bunaqasi hatto sirkchining qo'lidan kelishi amrimahol edi. U uchib chiqqan narsalarni tutib olardiyu darhol orqasiga qaramay itqitardi. Sanoat mollari omborlarini qoq o'rtasidan osmonga balandlab alanga ko'tarildi va butun hovlini ko'zni qamashtiradigan darajada yoritib yubordi, bu yerda hamma narsa qilib, qotib qolganday edi. Boris Timofeevich ham angrayib undan ko'zini uzmasdi. Ko'tarilgan alanga pastga tushdi, boshliq ham o'rnidan qo'z'galdi, yana hamma narsa harakatga kirdi.

Alanga hovlidagi hamma narsalarni birdan yoritib yuborgan qisqa bir damda Ivan Petrovich devor yaqinidagi chiroq ustuniga tirab qo'yilgap to'qmoqni ko'rib qoldi; boya Afonya tepada uni ishlatgan, hozir atay qilganday naq qo'l ostida turardi. Ivan Petrovich yugurib borib uni qo'lga oldida. Zarb bilan devornng ustki va pastki qismiga ura boshladi. Devorning tagi bo'shab yorilib ketdi, yiqildi, ota-buvalari ham Angara mujiklaridan bo'lgan, bir qo'li yo'q Saveliyning tomorqasi va mo'rchasiga tutash yo'l ko'zga chalindi. Ivan Petrovich devorni tutib turgan oxirgi tutqichlarni ham urib tushirganda, yordamchilar ham yetib keldi. Bu kecha hech narsaga ajablanib bo'lmasdi, lekin Ivan Petrovich bari bir o'zining hayron qolganligini yashirolmadi. Kim deb o'ylaysiz, yordamga kelgan odam arxarovchilardan Sashka Devyatiy edi. Ular ikkovlashib devorning qulatilgan qismini ko'tarib, nastga, yo'lga surib tushirdilar. Atay qilsang ham bunday bo'lmaydi: un to'la qonlarni endi yerga tashlamay ana shuning ustiga tashib keltirsa bo'laveradi.

Ke, yana bittasini olaylik, Ivan Petrovich, ko'zlari yonib, sho'x amr etdi Sashka. Buni qarang, uning ismi sharifini ham bilar ekan-a, boshqa vaqtda "grajdanin qonunchi" sira tilidan tushmaydi.

Ular devorning ikkinchi bo'lagini ham ayirib, birinchi bo'lakning yoniga joylashtirdilar. Boshlarini endi ishdan ko'targan edilar hamki, qayilishdagi birinchi sanoat mollari ombori bir dunyo alanga-uchqun sachratib yerga cho'kdi, og'ir "uh"lagan, g'iyqillagan ovozlari eshitildi. Uyoqdan ovozlarni va yorug'likni bosib, chamon charsillib olov uchqunlari porillab otildilar. Sashka o'sha yoqqa yugurib ketdi. Ivan Petrovich Afonya boshlab kelayotgan odamlar yana orqalariga qarab chopib ketganlarini ko'rdi. Shunda uning yuragi hovliqib. hapriqib ketdi: Alyonani qidirib topmasa bo'lmaydi.

Alyona narsalar uyulib yotgan yerdan besh qadamcha berida serrayib turar, u hozirgina uyum ustiga nimanidir daraiglatib tashlagan, shu daranglangan ovozning o'zi ham uning qo'li bo'sh kelmaganligini ko'rsatardi. Qulab tushgan ombordan atrof-tevarakka yoyilayotgan, tovonga dovur yopirilib yondirayotgan olov seli tufayli u qotib qolgandi, qayerdan chopib keldi, nima olib keldi, nimanani yo'qotdi, endi qayerga boradi eslamas, bilmas edi. Atrofdagi hamma bir tomonga qaragan, hamma narsa qisirlar va alanga sochar, qichqirar va qo'llarini silkir, lekin tovushlar ham allaqanday quuruqshagan, qo'llarning harakati ham egilgan, bukilgan, xuddi o'rgatilgan o'yinga tushilayotganday edi. Odamlar qator turib, paket va tugunlarni qo'lma-qo'l uzatishar, hovli bo'ylab dam to'qnashib, dam bir-birlaridan uzoqlashib yugurgilashar, hayotlarini xavf ostiga qo'yishib, olov bilan hazil-mazah o'ynashar, goh jam bo'lib, goh yakka-yakka chuvvos solishar ularning mana shu xatti-harakatlarida allaqanday soxtakorlik, allaqanday tentaknamolik, hirs junbushga kirganda, qon qizigandagina yuzaga chiqadigan allanimalar zuhur qilardi. Faqat olovgina chin edi, u yo'lida nima duch kelsa, shuni qo'yamay, changalidan chiqarmay yamlab bormoqda edi.

Olovning charsillab otilishi aloha to'xtadi, qulagan ombor endi qulagan holicha yona boshladi. Omborning karrakday ayilib ketgan burchak-burchaklaridan olov buralib, cho'zilib, mash'ala bo'lib chiqardi. Qo'shni sanoat mollari omborxonasi baland, tojdor olov alangasi ostida xuddi o'zini o'tdan olib qochmoqchiday chayqalar va g'ichirlar, lekin orqa tomondan devor vositasida narigi imoratga ulanib ketganidan go'yo sira ham o'zini olib qocholmasdi. Shunda o'rinlimi, o'rinsizmi, Alyonaning esiga tushdi. Hikoya qilishlaricha, Ust-Ilim yaqinida, Angaraning quyi oqimida, suv tagida qolib ketgan o'rmonzor orollar yuzaga qalqib chiqib suzib yurgan, keyin ularni samolyotdan bombardimon qilishgan. Beriroqdagi oziq-ovqat omborida allaqanday lazatli mahsulotning tagi yonmay, xuddi elektr yoyiday allanechuk porlab turardi. Birona ham omborni saqlab bo'lmasligi endi oydinlashgan edi.

Ivan Petrovich Alyonani ana shu holatda uchratdi. Atrofdagi hamma yugurib, baqirib-chaqirib yurarkan, xotininig qimir etmay serrayib turgani uni qo'rqitib yubordi. Asta uning ro'parasidan chiqdi.

Voy, Ivan, anavini qara! deb tipirchilab qoldi xotini nima deyishini bilmasdan. Qaraydigan narsalar esa ko'p edi, -- Anovini ko'ri u o'ng tomonda olisroqda ustki kiyimini yechib tashlab, pirildoqday aylanib tanasiga shosha-pisha nimanidir o'rayotgan, yong'in shu'lasini tushib turgan sharpani ko'rsatdi. Bu arxarovchilardan allakim edi. Ivan Petrovich ularni g'imnrlagan va yulqingan xatti-harakatlaridan darhol ajratib olardi.

Nima bo'lyapti o'zi, a, Ivan?! Nima bo'lyapti?! Hamma tashib ketyapti. Klavka Strigunova cho'ntagini go'ldirib qutichalar oldi. Ularning ichiga dazmol solinmagandir axir, biron nima bo'lsa kerak, a!.. Ichlariga solishyapti, qo'yni-qo'njilariga tiqishyapti!... Shishalar-chi, anavi shishalar!..

Biron narsaga qo'l tekkiza ko'rma, u ichida yigilib qolgan shu achchiq so'zlarni aytmalikdan o'zini to'xtatib turolmadi. Ha, bu yorda o'nta Misha Xampo bo'lsa ham, hech narsa qilolmaydi. Xampo kattaroq, ko'zga ko'rinarliroq biron narsani olib chiqib ketishmasin deb, qorovullik qilyanti, bularni esa...

Og'zingga qarab gapir, Ivan! Senga nima bo'ldi?! erining hazillashib aytganini ko'rib, xafa bo'lmasdan jovilladi Alyona. Menga nima keragi bor? Sen bilan shuncha yashadik, biron marta tashib keldimmi? Ko'p tashidimmi?

Ming la'nat, meppa desa tiqilib o'lmaydilar. U borib, boyagi arxarovchiga tanbeh berib o'tirmadi.

13

Ikki yil burun Ivan Petrovich bilan Alyonaning bir yostiqaqa bosh qo'yishganiga o'ttiz yil to'lgani nishonlangan edi. Nishonlaganda ham, nima qilishdi deng, mehnat otnuskasini bir vaqtda olishdi va katta bo'lib, hammasi boshqa yoqlarga ketib qolgan farzandlarini ko'rgani yo'lga chiqishdi. Farzandlari ham bor-yo'g'i uchta-gina edi ikki qiz va bir o'g'il. Yaqinroqdagilardan boshlashib so'ng uzoqdagilarga borishdi: oldin rayon markazida turadigan qizlarini ko'rishdi, u maktabda boshlang'ich sinflarda muallimlik qilardi; keyin Irkutskka, to'ng'ich qiznikiga yo'l olishdi, bu yerga kelgach, qnzlari kasalxonada yotganligini bilib, bir oz besaranjom bo'lishdi. Qizlariga to'qqiz qavatli uyning oxirgi qavatidan uy berishgan ekan. Lift ishlamagan. Ko'ch-ko'roi bilan to'qqizinchp qavatga joylashgunchp og'irni og'ir demay, yengilni yengil demay, yuk tashiyverib, shunchalar tinka-madori quriganki, ko'chib bo'lishlari hamon kasalxonaga tushib qolgan. Xuddi onasining o'zi sira tinib-tinchimaydi. Albatta. bu ahvolda ularii tashlab ketish insofdan bo'lmasdi, lekin Tanya, shaharda turadigan qnz emasmi. mayli. bora qolinglar, deb ularni ko'ndirdi. Ivan Petrovich-ku ko'p nareani ko'rgan. Chiniqqa odam, lekin u ham to'qqizinchp qavatga besh-o'n bor ko'tarilib, oyoq-qo'llari dir-dir titrab, chalkashadigan bo'ldi, ichida toza bo'ralab so'kindi va zamonaviy shahar qulayliklaridap itfe'l bo'lib ketadigan kimsalardan tezroq nari jo'nayotganidan xursand edi.

Qizlariing yozishicha, o'sha lift haligacha ishlamas ekan, allakim uning singan eshigidan nastga qulab, halok bo'libdi. Ba'zi bir yerlarda sira mumkin bo'lmagan narsa, Irkutekda bo'laverar ekan.

Samolyotda uchib, o'g'linikiga yetib kelgandagina Ivap Petrovichning ko'ngli yana joyiga tushdi. Ug'li Bor'ka ularni Xabarovskda kutib oldi juda azamat yigit bo'lib ketibdi, yaxshi turish-turmush, to'q yeyish-ichishdan durkun qaddi-basti formada yanada kelishganroq ko'rinar, yuz bichimi ham onasiga tortgan, yanoqdor edi. Bor'ka ham emas, Boris Ivanovich bo'lib qolibdi. U aviatsiya bilim yurtini bitirgandan keyin kichikroq bir aeroportda texnik vazifasini bajarar. Alyonaning baxtiga uning hamma ishi osmonda emas, yerda bitar edi. O'sha kuniyoq ular boshqa, kichikroq samolyotda mana shu yerga juda ham orasta va ko'm-ko'k, ko'rkam va farovon qishloqqa yetib keldilar. Rost, kunlar ham ochiq edi sentabr' ancha quruq kelgandi. Boris o'zining alohida uyida yashardi, uyni yoshlarga qaynatasi bilan kaynanasi tortiq qilishgan, o'zlari esa bir ko'cha narida salobatliroq boshqa alohida uyda yashashardi. Uyning meva-cheva pishib yotgan bog'i, bog'da esa hatto olma daraxti ham bor edi. Bularning hammasi haqida Boris o'z xatlarida yozgan, hikoya qilgan, lekin o'z ko'zi bilan ko'rmagunicha Ivan Petrovich bularga xatning gapi-da deb qaragandi. U shoxlarda osilib yotgan olmalarni o'z qo'li bilan ushlab ko'rди, qishloqni aylandi, odamlar tuppa-tuzuk, mast-alast qiyshaygan basharalar yo'q, baliq oviga bordi, kichkinagina soyda Angaradagidan ko'ra baliq ko'prok ekanligini ko'rib, toza ajablandi, Bor'ka uchun o'zida yo'q quvondi. Baxt-omadning barchasi biz yo'q yerda, deyishadi, lekin bu yerda, rostdan ham, yomon emasdi. Gap olmada yoki havoning iliqligida emas, har yerning o'z iqlimi bor, bu yerdagi hayotda kuchanish, zo'riqish sezilmasdi, tartib-intizomga ham ko'proq rioya qilishardi, tartib-iiizom ham, do'q-po'pisa, jarimalarga emas, ilgaridan davom etib kelayotgan jamoat qonunlari asosiga qurilgan edi. Gap ana shunda. Agar Ivan Petrovich mubolag'a qilayotgan bo'lsa ham, lekin uning nazarida mubolag'a qilayotgani yo'q edi, bari bir bu yerni Sosnovka bilan sira solishtirib bo'lmasdi.

O'g'li va kelini shu yerga ko'chib kelinglar, deb turib olishdi. Ivan Petrovich bilan Alyonaning soddadilliklari, odamshavandaliklari ma'qul tushib qolgan shekilli, Borisning qaynota va qaynonasi ham shu fikrni qo'llab-quvvatlashdi. Bafurja bir uy topamiz, narxini ham kelishamiz, bu yerda sovxoz katta, ish topiladi. Yonimizda tursangiz, jonimizda turganday, bari-bir bir kun kimgadir siginib borish kerak. Sosnovkada esa yig'lab qolgan bolangiz yo'q.

Yig'lab qoladigan bolamiz yo'q, e, Sosnovkaning' o'zichi? Umrimizni baxshida qilgan yer-chi? Avvalgi, keyin-gi jami naslning umri-chi? Nahotki, bularning barini arxarovchilarga qoldirib ketsak? Ishdan qaytayotib qabristonga peshob qilgani o'tadigan shu arxarovchilarga-ya? Ivan Petrovich ularni bir kun mana shunday qabohat ustida ushlab olmaganmidi? Axir, kimdir bularning barini himoya qilishi kerakmi, yo'qmi? Chetdan kelgan yovga qarshi turib berganmiz, bundan keyin ham turaveramiz; o'z ichimizdan chiqqan yov, xuddi o'z ichimizdan chiqqan o'g'ri kabi qo'rqinchliroqdir.

Ivan Petrovich o'g'li oldidan qaytgach, yana Sosnovka hayotining dilgir bo'yinturug'ini bo'yniga ilarkan, shu larni o'ylab ovundi. Lekin endi u hayot hamma yerda birday emasligini, kerak bo'lsa, yordam so'rab kimga murojaat qilishini bilardi. Shular bilan ovunib ishlar, musobaqa ilg'orining bo'yinturug'ini tortar, vaholanki, musobaqa deganning nom-nishoni yo'q edi, faqat ishchimisani ishchi, bormisan bor, don sochish qo'lingdan keladimi keladi, kelmasa, bor o'z ishingni qil gap sot. U yana chidab turolmas, yana birovlarining ishiga aralashar, yana fig'oni falakka chiqar, yuragi o'rtanar edi: axir, hamma yerda ham bunday tarallabedod emas-ku!

Keyin tag'in umidsizlik bag'ridan bosh ko'tarib chiqar, boshqalarning ham ko'nglini ko'tarar, umidsizlikdan baland devor yasalar, devor ortida esa... E, menga desa, bari alangai otashga aylanib, yonib ketmaydimi.

Hamon o'sha-o'sha.

Biroq keyingi yil ichi sira chidab bo'lmay qoldi, ayniqsa, arxarovchilarning hozirgi brigadasi kelib, joylashib olgach. Ilgari bunday brigadalar ko'p kelgan, son-sanog'i yo'q edi. Bir oz yashab, g'ala-g'ovur qilib, shu yerlik aholiga o'zlarining kimliklarini namoyish qilib ko'rsatib, keyin yana omonsiz qismat yo'llarini sinagani jo'nab ketar edilar. Hozir qabristonda ham ular ichidan shu yerda panoh topganlarning o'nlab mozorlari bor. Nurli-nursiz juda ko'p odamlar kelib-ketgan bu yerlarga, lekin hozirgiga o'xshaganlari sira bo'lmagan. Ular birdan-bir kuch bo'lib birlashgan holda o'z qonunlari va o'z oqsoqollari bilan kelishdi. Ularni tor-mor

qilmoqqa urinishdi, lekin qo'llaridan kelmadi. Angaraning narigi tomoniga o'rmon kesishga olib borib tashlashmoqchi edi bo'lmadi. Quyi omborda, posyolkaning shundoq biqinida yog'och ishlash va tayyorlashda qolishdi, bu yerda chapdast odamlar zarur edi. Lekin ular ko'proq boshqacha ishlarga chapdast. Shundan keyin boshlanib ketdi deng. Hammayoqni yog'och bosdi, na borib bo'ladi, na olib, katta yog'ochlarga shox-shabba aralash-quralash, ho'l-quruq baravar yongan. Mashinani qo'yib, yarim soatlab kutasan. Aloha bo'lmaydi, o'zing tushib yordamlashasan. O'zingni sira tutib turolmaysan, baqirib-chaqirasan, urishasan, ularning esa andak joni koyisa-chi, qaytaga masxara qilib kulishadi, tishlashadi, keyin alamdanda Boris Timofeevichga qichqirasan, u esa senga. Ishga xuddi katorgaga borganday borib kelasan.

Posyolkada ham ahvol shu. Klubda pulga bil'yard, magazinda hamma navbatda turadi ular kelsa, navbatsiz. qani, chetga tur. Gapirsang, darrov og'zingga uradilar, keyin bir haftalab o'zingga kelolmay yurasan. Kishilar o'zlaridagi eng yaxshi emas, eng yomon narsalar asosida birlashib olganu qandaydir ilgari hech ko'rilmagan to'daga duch kelib bosh-uchlarini yo'qotib qo'yishganday yashashar, arxarovchilardan nariroq yurishga urinishar edi. Posyolkada necha yuzlab aholi yashaydi, lekin bor-yo'g'i o'nta chiqar-chiqmas odam hammaning ustidan hukmini yurgizadi Ivan Petrovich manashuni sira tushunolmasdi. Shu haqda bosh qotirarkan, bundan ilgariroq har kim o'z holicha bo'lib ketganligi, arxarovchilar faqat qo'llanmay yotgan narsalarnigina qo'llariga olganliklarini anglardi. Umumning boshiga biron kulfat tushsa, arxarovchilar o'zlarini inson kabi ko'rsatadilar, butunlay izdan chiqib ketmagandirlar, axir, degan o'y ham ko'nglidan o'tar, lekin dorilamon, taralla-bedod zamonlar kelsa, sulaymonlar o'lib, devlar kutulsa, ular buni xuddi mahluqlar kabi darrov sezib, undan-bundap bir zumda bosh qovushtirib kelaveradilar. Ularning Sosnovkada o'mashib olganlari bejiz emas: o'g'li yasha-yotgan Sirnskida ular kun ko'rolmasdilar. Bu yerda esa bir yil mobaynida faqat ikkitasigina jo'nab ketdi. Kavkazliklarga o'xshab ketadigan bittasi avval ularga yo'l boshchilik qilib yurdi, lekin keyinchalik, uni o'zlari olib tashlashgan shekilli, hokimlik Sashka Devyatiyga o'tdi; boshqa bittasi mast-alast to'polonda mayib bo'lib kasalxonaga tushganicha, u yerdan qaytib chiqmadi. Yana biri, Somov degani, ular bilan orani uzib, eri daryoda cho'kib o'lgan Nadya Pochpvalovanikiga ketdi.

Dekabr' oyi edi, Ivan Petrovich ishni tugatib, quyi ombordan posyolkaga mashinasini burib qaytayotgan edi. Yarim yo'lda shu yerlik allakim bilan kelayotgan Sashka Devyatiy uni to'xtatdi. Ivan Petrovich to'xtadi. Sashka mashinaga chiqdi, sherigi esa, kabinada yana bo'sh joy bo'lsa ham, chiqmadi. Bu Sashka degani juda chiroyli yigit bo'yi baland, kelishgan, oq-sariqdan kelgan yuzi yiltirab turadi, lekin bu chiroyni xuddi ichdan bir nima kemirayotganday. Nimaligini darrov tushunish ham qiyin. Xuddi ich tomondan qurib, burishib-tirishib kelayotganday, faqat usti yiltiroq qismining o'zigina saqlanib qolganday.

Posyolkagacha jim keldilar. Lekin yotoqning oldida tushib qolarkan, Sashka labini qiyshaytirib dedi:

Sen shuni bilib qo'y, qonunchi, mehnat va kurash qahramoni... Sen bilan bizning ishimiz yo'q, sening ham biz bilan ishing bo'lmasin. Mabodo, bizga osiladigan bo'lsang, biz ham senga osilamiz.

Shundan ko'p o'tmay magazinda ichkilik tugab qoldi. Tugadi, vassalom na Angaraning u tomonida bor. na bu tomonida.

Arxarovchilariing toza tomoqlari taqillab, birodarlari Sonyani ryukzak bilan shaharga jo'natishdi. O' bir hafta uchib, havo buzuq bo'lsa, aeroportlarda samolyot kutib yurganda, uning yo'qligini bildirmay, "o'sha yigit uchun" ishladilar. Vaholanki, ish qizgin, hammaning tilidan plan tushmay turgan bir payt har bir odam oltinga barobar. Sonya mol bilai qaytgach, arxarovchilarning yarmi ko'rinmay qoldi. Ivap Petrovich direktorni chaqirib kelib, ko'rsatdi, nima bo'layotganini o'zingiz ko'ring, dedi. U brigadani quyi ombordan topdi. Keyin Boris Timofeevich brigadani yana joyiga qaytardi, kimdir baribir ishlashi kerak edi, arxarovchilarning o'lda-jo'lda tashlab ketilgan joylarida ishlashni esa hech kim istamasdi, nima demang, bu arxarovchilarning joyi edi-da.

Yanvar' oyida, qor bo'ralab shamol bilan urib turgan kuni, ikki qadam narini ko'z ochib ko'rib bo'lmasdi, Ivap Petrovich quyi omborga keldi-da, mashinasini yog'och tushirishga qo'ydi. Yogoch tushiruvchi mashina kelib, yukni ildirib, qiyalatib tushirdi. Bir martada hammasini olib qo'ya qolmay, qolganlarini yana ildirib, o'ziga torta boshladi. Ivan Petrovich vaqtni qo'ldan boy bermay tirgaklarni ko'tarishga tushdi. Tirgaklarning zalvori juda og'ir, ancha urinish kerak. Birinchisini yuqoriga ko'tarib, iafasini rostlash uchun andak tovsillandi. Bir qadam tashlab, endi tirgak tagidai boshini olib chiqqanini biladi, tirgakning juda og'ir metall tayanchi birdan uzilib ketdi. Tayanch ichkariga qilib o'rnatilgach va mahkamlangach, orqaga qarab qaytishi sira mumkin emasdi, orqaga qaytmasdi. Yogoch tushirilgan tomonda ikkita arxarovchi o'ralashib yurardi. Ivan Petrovich ularning oldida turdi-turdi-da, fikrga cho'mdi, lekin hech narsa demadi. Nima ham derding? Falakning ishlarini o'ylagaicha qaytib ketdi.

Bir necha kundan so'ng motor yaxshi ishlamay qoldi. Ivan Petrovich zajiganiyeni ko'rdi, karbyuratori ko'rdi kasal joyini topolmadi. Toza ovora bo'ldi, so'ng oxiri topdi. Yonilgi bakiga qum tashlab yuborishgan yakan. Sherigi, Petya Razborov, armiyada xizmat qilib kelgan yigit, benzinni to'kib tashlayotganlarida o'yg'a tolib, dedi:

Qum-ku mayli, darrov tuzatsa bo'ladi. Lekin mabodo, Ivan Petrovich, tuz tashlashsa bormi... uyimiz kuydi deyavering. Ana unda holimiz xarob.

Ivan Petrovich esa, qishloqning xudo bergan sodda odami emasmi, qumni ham, tuzni ham xayoliga keltirmabdi. Tuz sepishmadi, lekin bir yo'la ikkita g'ildirakni teshib ketishdi. Petya Razborov undan boshqa "KRAZ"ga o'tib qutuldi.

Yillik hisobot majlisida Pvan Petrovichga gilam olish uchun mukofot berishdi. U o'rmdan turib, ishning pachavasinp chiqardi: talondan voz kechdi, menga giltam kerakmas dedi. Unga na mukofot va na qurmat-e'tibor kerak, unga boshqa bir tomondan tirgovuch tirab go'xtatib qo'yilmaydigan ish, orqadan kelib, qoqib, chalib, yiqitmaydigan hayot kerak. U shuni aytdi.

Agar planni bajarsak, boshqa hamma narsalarni sozu a'lo deb ko'rsatishga urinamiz. Qachongacha plap ichida ro'y berayotgan barcha bemazagarchiliklarni yana planning o'zi bilan oqlaymiz va zasp'o'shlamaymiz? Ivan Petrovich shularni asabiylashib, yig'lamoqdan beri bo'lib gapirdi. Uning arxarovchilardan xafa joyi yo'q edi - ularniing nimasidan qam xafa bo'ladi? Ivan Petrovich o'z odamlarimizdan kuyardi, nega ular bunchalik kingayib, sabru toqatli bo'lib qolishdi, nega ular har bir o'zgarish yaxshilikka deb chippa-chin ishonib yurishibdi? Ivan Petrovich qizishib so'zlarikan, yana kechalari o'y-o'ylab, boshi oxiri devorga borib taqaladigan yerga keldi: axir, nahotki, buni yolgiz uning o'zi ko'rayotgap na tushunayotgan bo'lsa, nahot, boshqa hech kim ko'rmayapti va anglamayapti? Agar bir o'zi bo'lsa, unda nega? Ko'rish va tushunishning nima keragi bor? Bu haqiqiy ko'rish va haqiqiy tushunishmikin? Uning o'zi to'griman deb, qattiq turib olib, shu turib olganicha, qiyshayib ketmadimikin?

Uning uy oldidagi bog'chasini shu yaqin kunlarda Ivan Petrovich ishdan bo'shah haqida ariza bergandan keyin, payhon qilib ketishdi. Balki bu o'zimizning odamlardan birontasining mastlikda qilib qo'ygan hunaridir. Agar surishtirsa, kim qilganligini bilish kipin emas. Lekin so'rab-surishtirib o'tirgisi kelmasdi. Alyona ham miq etmasdi, vaholanki, unga albatta yetkazgan bo'lishlari kerak. Haqmi, nohaqmi, odamlardan yetgan ozor faqat o'z-o'zidan alamzadalikka, norozilikka aylanib ketgan edi. Buning chorasi bitta: faqat ko'chib qutuladi.

14

Ivan Petrovich yaqin-yaqinlardan beri Alyonaga beixtiyor e'tibor bilan qaraydigan bo'ldi. Qaraydigina emas, hatto sharpasiga ham quloq soladi. Har bir erkakning ko'z o'ngida xotiniining ikki qiyofasi tursa ehtimol: birinchisi qanday bo'lsa, shunday, ikkinchisi, uni qanday qolda ko'rishni istagani. Bu qiyofalar dam qo'shilib, dam ayrilib, boshqa-boshqa bo'lib turadi, dam bir ovoz bo'lib tilga kiradi, dam turli tilda so'zlashadi. Bu qiyofalarning chehralarida xuddi bir-birlaridan farqlari bordek, o'zaro ko'pincha chiqisholmaydiganga o'xshashadi. Erkak, ma'lum, uning qoshiga qachon qay biri kelishini xato qilmay topadi, lekin xotiniining o'zi ham qayerda, qachon, qanday bo'lishini biladi, dilida inson va xotin tushunchasi uyg'un bo'lib ketolmaganligini sezadi. Albatta, xuddi shuni erkak haqida ham aytilish mumkin, lekin hozir gap u haqda emas.

Mana endi Alyona, kim bilsin, qachonlardan beri u bilan bir jon bir tan bo'lib ketgan. Ivan Petrovich Alyonani qachondan beri ikkiga ajratib qarashni bas qilganligini aniq eslolmaydi, bu uni ba'zan ajablantiradi. Uttiz yildan ortiqroq birga yashab, buniki unga, uniki bunga o'tib, bir-birlariga yanada qadrliroq bo'lib ketganlari ravshan, qoni-qonga, joni-jonga aylangani shu bo'lsa kerak. Necha o'n yillab bir yostiqa bosh qo'yg'annlarning hammasi ham shunday. Qismati bir xil. Biroq Alyonaning yana nimasidir, o'zgachaligi ham bor edi. Uning ovozi boshqacha bo'lib qoldi. Go'yo u emas, u orqali barcha yer yuzi xotinlarining onasi so'zlayotganday, jami ayollar bir ayolga aylanib gapirayotganday edi. Uning ovozi teram tortdi, shiraliroq bo'lib qoldi, o'rtacha pardalarini sira yo'qotmadi, quruqshamadi. U hech shaqillamas, shang'illamas, so'zlari purma'no edi: ilgari u aytmoqchi bo'lgan eng muhim gapini ifoda qilish uchun juda ko'i so'z sarflardi, endi bo'lsa, kerakli so'zni darrov, uzoq tayyorgarlik ko'rmay topar, Ivan Petrovich hazillashib aytganday, artpodgotovka qilib o'tirmay, mo'ljalga aniq urardi.

Alyona asta-sekin yoshlik chog'larida egallashga fursati yetmagan o'rinni egalladi, buni shunday deb atash mumkin: ayol ko'ngli to'q. Alyona qanchaga kerak bo'lsa, rosa shunchaga yetar edi, ko'p ham emasdi, oz ham. Balki sal ko'proqdir. Lekin ozgina yanglish bo'lsa, uni tuzatish oson. Ivan Petrovich uydami yoki yo'ldami, doimo yonida, jonida Alyonani his qilib turardi, qayda bo'lmasin Alyonaning kechani kecha, kunduzni kunduz demay kiladigan xizmati davom etayotganday. Xafa bo'lib qolganda Alyona uning fe'l-xuyini to'g'ri izg'a solnb turar, unga sabr-toqat bag'ishlar va doimo uyga chorlardi. Mashinasida uzoq reyslarga ketarkan, u ko'p mahal g'oyibona Alyona bilan gaplashar, u bilan maslahatlashar, uning nima deb javob berishini bilar va albatta, biron xulosa chiqarar edi. So'lim va sarishta bu dunyo Alyona deb atalardi, u yillar o'tib zarracha sovugani yo'q, aksincha, o'rtadagi mehr-oqibat, tushunish tobora kuchayib bordi. Qulog'ida doimo xotiniining ovozi: "Shoshma, Vanya yoki Styona", deb yangrab turmaydigan erkak hayotda tez orada surilib qoladi, yashaganda ham, xuddi birovning kiyimini kiyganday bo'lib yashaydi. Nozikkina, pishiq-puxtagina, gavdasi qizlarning gavdasiga o'xshaydigan bu xotin go'yo yurmas, balki uchib-qo'nardi. Hali hozirgacha shunday, bo'lmasa, sharti ketib, parti qoladigan payt. Unga qarab turib, ba'zan Ivan Petrovichning yuragi qo'rqinchli bir fikrdan orqasiga tortib ketardi: Alyonaga o'xshagan tinib-tinchimas, g'ayrati ichidan doim toshib turadigan odamlar asta sovmasdan, nolish-shikoyat qilmasdan, birdan, bir zumda uziladilar. Ivan Petrovich bu fikrni darhol miyasidan quvardi. Alyona bir vaqtlar hisobchilik ham qildi, normirovshitsa bo'lib ham ishladi, og'irchiliklar ham tortdi, yozni yoz, qishni qish demadi, keyin bir kun so'rab-istaganday bo'lib, kutubxonada ishlasammikin, dedi. Ivan Petrovich kulib yubordi: "Kutubxonada nima qilasan? Derazaga kapalakdek o'zingni urasanmi?" dedi, u xotiniining kitoblarga ko'milib o'tirishini sira tasavvur qilolmadi. Alyona-ku, ko'milib o'tirgani ham yo'q. U hatto kartochkalarni ham tik oyoqda turib, stol ustiga yoki deraza taxtasiga andak egilganча to'ldirardi. Tinmay uzoq-yaqinga, mahallalarga qatnar, hatto umrida qo'liga kitob ushlab ko'rmaganlarga ham kitoblar tashirdi. Eh-he, Ivan Petrovich yirtig'ini tuzatgan kitoblarni aytmysizmi, son-sanog'i yo'q! Avval o'qiganlarini, keyin boshqa hamma duch kelganlarini tuzatib qo'yadigan bo'ldi, Alyona esa kitob keltirgani keltirgan zdi.

Mana endi u ham o'zi sevgan ishni tanlashi kerak.

Hozir xotiniini maqtash rasm emas, lekin Ivan Petrovich Alyona haqida faqat yaxshi gapdan boshqasini bilmasa, ko'ngliga zarracha g'ubor o'tirmagan bo'lsa, neqilsin. Uning doimo ko'z o'ngida shu hol: ana, xotini kechga tomon ishdan bo'shab, sabrsiz, qushday uchib uyga kelyapti, tezroq erimdan xabar olay deb, ana, yo'l-yo'lakay hovliqqancha go'yo nimadandir o'zini gunohkor sezib, bir nimalarni gapirib kelmoqda shularni eslagan zahoti yuragi orom og'ushiga cho'madi. Ana, er-xotin o'tirib choy ichishmoqda, er miq etmaydi, xotin er o'rniga ham, o'zi uchun ham gapiradi, er bilmaydi qaysi so'z kimga tegishli, faqat o'zini dildan, to'yib-to'yib gaplashganday his qiladi.

Xotin qandaydir o'zgacha narsa. Umum hayotga ijoza etilgan, lekin o'zgacha narsa. Ba'zi birovlar bir umr bir-biriga suykalishadi, lekin suykilib otisholmaydi. Ivan Petrovich uchun Alyona xotindan ko'ra ortiqroq edi. Mana shu mo'jazgina, joni ichiga sig'magan vujudga go'yo ayol uchun zarur jamiki narsalarning bari mujassam edi. Odatda, bir umr poyonoz bo'lib yoyiladigan, mavj bo'lib sochiladiganlarni qadrlamaydilar, go'yo xuddi suv va havoday, go'yo o'zi shunday bo'lishi kerakday qabul qiladilar va yana xudo biladi, yana allanimalarnidir kutadilar hamda talab qiladilar. Rus erkagi ayol kishi bilap bir tan-bir jon bo'lib yashashga o'rganmagan. Lekin Alyonaning xatti-harakatlarida sira ham zo'rakilik va o'zini go'yo qurbon qilishga urinish yo'q edi, bularning bari uning tabiatida va yuragida edi, kimgadir parvona bo'lmasa, mehribonchilik qilmasa, u o'sha zahoti ildiz-pildizi bilan qurib qolardi. U o'zini shu qo'sha hayotga zarra-zarralab bahshida qilar, o'zini hech qachon ayamas, oxirida horib-tolib, kechga tomon yuzi ham, o'zi ham yanada kichrayib, ertangi kun uchun yangidan kuch to'plash niyatida uxlagani yotarkan, shunchalar baxtiyor va ma'sum tabassum qilardiki, bularning bari chin ekanligiga kishi yuragida aslo shak-shubha qolmasdi.

Har bir erkak o'z xotiniining qandayligini ifodalashga qodir qandaydir bir voqeani doim xotirasida saqlasa kerak. Bunga ancha zamonlar bo'lib ketdi, unda hali Yegorovkada turar edilar, bir kuni Ivan Petrovich motorni ishlatib qo'yib, mashina tagida nimadir qilayotgan edi. "ZIS-150" mashinasi edi. U qayerdan moy oqayotganligini keyin topdi, lekin qidirib hech topolmayotgan edi, birdan motor yonib ketsa bo'ladimi. Yerda chalqancha tushib yotgan Ivan Petrovich nima qilishini bilmay qotib qoldi. Tepasidan bir narsa duvillab sochilgandagina sapchib mashina ostidan chiqdi. Omborga kiraverishda burchakda, qutida qishga yig'ib qo'yilgan qum bor edi, Alyona uni dast ko'tarib, olov ustiga otgan edi. Keyin qutini yana qumga to'ldirganlarida, Ivan Petrovich uni bazo'r yerdan uzdi. Alyona esa uni hatto qo'zg'atolmadi.

- U men emas edim, dedi xotini soddalik bilan. Kimdir seni qutqaray deb, mening qo'llarimni ushlab, kuchini bergan. Mening esimda yo'q. Og'irligi bilinmadi.

Qanchadan-qancha shunday paytlar bo'ldi, kimdir uning qo'llari bilan ko'tarib bo'lmas narsalarni ko'tardi.

Ivan Petrovich, bo'ldi endi, bo'shsh haqida ariza berdim, degan kuni Alyona ham ko'ndi:

Bo'pti. unda, Ivan... rost, Bor'kani ham sog'ipib ketdik... dedi.

U xotini tiliga chiqarmay, dilida saqlab qolgap so'zlarni ham eshitishga o'rgangan edi. Bor'kani sog'inishti, lekin shunday bo'lishi kerakmidi, nahot shunday...

Ana, endi tashi, ho, tashi, Ivan Petrovich yelkasini tutib, tepa qatorlardan qopni tortib, yelkasiga qulayroq o'rmashtirib olardi-da, eshikda quturib o'ynayotgan olov ko'lkalari sari qadam tashlardi. Qorda iz solib, yo'l tomonga tushardi. Qilib o'rgangan ishi, hayoti mobaynida nimalarni tashimadi, agar o't tushganini aytmasa, yoshlik chog'larini eslatib yuborgan bu jismoniy ish hatto unga yoqardi, u paytlar butun qishloq yig'ilishib don tashishardi. Keyin qancha umri o'rmonga bog'landi, Ivan Petrovich qayerda bo'lmasin, to'g'ri kelib qolsa, qo'lga boshqni olib barmoqlarida ezg'ilardi-da, achchiq alam va armon ortidan ter, tuproq va quyoshga chulg'anib, ko'z o'ngida g'allakorlik ishlari manzaralari paydo bo'lishini kutar edi.

Un tashiyotgan odamlar avval o'n kishi edi. Xo'p g'ayrat qildilar, ikki-uch kishi olib borib turdi, qolganlar chopqillab borib tashlab kelaverdi, sal payt ichida tepadagi qoplarning hammasini tashib qo'yishdi. Ivan Petrovich endi qandni ham mo'ljalga ola boshladi: ana-mana deb, uni ham tashib qo'yish mumkin, lekin bu qurib ketkur savdogarning tili shirinu ishi yelkangni ezib yuboradi-da. Biroq boshini yerdan ko'tarmay, qop bilan yo'ldan boshqani ko'rmay ishlayotgan Ivan Petrovich yuk tashuvchilar tobora siyraklashib borayotganligini sezdi. Ivan Petrovich qaddini rostladi: to'rt kishi qolibdi, xolos. U bilan Afonya, qo'rg'oni shu yaqin orada joylashgan bir qo'lli Saveliy va yana allaqanday yechinib olgan, oyog'ida turib chayqalayotgan notanishroq yigit.

Afonya! qichqirdi Ivan Petrovich. Nima bo'ldi tag'in? Qani bular?

Anov yoqda ish qiziqroq, javob berdi Afonya chopqillab o'tarkan. Qiziqroq'i o'shaqda, bilding mi?

Ustingga. Ustingda. Ustingdan. Dukillab urayotgan yuragining hovri andakkina bosiladigan qisqagina yo'l, keyin yana: hammasi ustingga, ustingda, ustingdan. Holbuki, endi yosh ham emassan. Yelkangda yuk bo'lsa, tobora yerga qapishib borasan, oyoqlaring chalishib-chalishib ketadi, yuraging ham qinidan chiqib ketay deb, qaytib joyiga tushishni istamaydi. Hatto shu qo'tosday kuchli, yelkasiga boshida ikkitadan qoi ortgan Afonya ham endi bitta qopni egilib-bukilib tashib keladi.

Boris Timofeevich kelib qoldi, u ham ishini o'z holiga qo'yib berib, qop tashimoqqa urindi. Lekin Afonya bilan Ivan Petrovich siz kuchanmay qo'ya qoling yaxshisi, bu yerga yigitlarni boshlab keling, deb uni qaytarishdi. Vodnikov qaytib ketdi-da, bir qancha odamlarni boshlab keldi, ulardan biri, shirakayf arxarovchi, qoplarni tashib yurmay qo'lga berish uchun saf tuzmoqchi bo'lib ko'rdi. Afonya ularni safiga qo'shib haydab yubordi, ular ham shuni kutib turganday bir zumda ko'zdan yo'qolishdi. Kelganlardan ikki kishigina Semyon Kol'sov bilan garaj slesari Yevlakov birga qop tashigani qoldi.

O'ktam chehrasi ikki-uch bor yalt-yult etib Sashka Devyatiy ko'zga chalindiyu so'ng g'oyib bo'ldi.

Qaysi biri ko'p tashib chiqilganimi yoki omborda qolganimi bilib bo'lmasdi.

Ivan Petrovich, Teplyakov yormalarni tashiy boshlaganligini ko'rdi. Juda soz, ehtimol ularni ham ulgurgancha qutqarish kerak...

Iloji bo'lsa, hammasini tashib olsa, qaniydi, lekin qo'shni omborxonadagi yong'in shoshirar, yormalar tirband qilib qo'yilgan umumiy devor qisirlab, ancha qizib bormoqda edi. Teplyakovga madad bo'lsin deb, Ivan Petrovich bir gal un, bir gal yorma tashishga qaror qildi. Ombor ichi xira tortib o'lik tusga kirdi, hammayoqni un g'ubori qopladi, eshikka tushayotgan alanga ko'lkalari xira tortdi, endi faqat qandga tushib shu'lalanardi. Eshikdan chopib kirayotganlarida o'ng tomonda va chiqayotganlarida chap tomonda borgan sari ko'proq og'ir hovur gupillab urardi.

Ivan Petrovich qoplar ostida hech narsani ko'rmas va eshitmas edi. Yurak o'ynoqlab urar, ko'krakni o'pirib yuborayozgan ana shu guldurosda boshqa barcha tovushlar puchayib, juda zaif tuyulardi. Ko'z o'ngida hamma narsa ostin-ustun edi, odamning ichiga tushgan o't tashqaridagi o't bilan qo'shilib, po'rtana kabi qaynar edi. Ivan Petrovichni shu ikki o't elitdi. U yelkasidagi qopni ag'dardiyu o'zi ham uning ortidan taxta ustiga quladi va hushini yo'qotib qo'yimaslik uchun g'ira-shira ko'rinayotgan imoratdan ko'zlarini uzmay, qattiq tikilib yotaverdi. Bu imorat mo'rcha bo'lib chiqdi, mo'rchadan kutilmaganda bir odam paydo bo'ldi, bu, chamasi, mo'rchaning egasi bir qo'lli Saveliy edi, Saveliy qadamini eski oyoq izlariga qo'yganicha, pastga, yo'lga tushdi. Atrof tumonot yong'indan yorishgan, lekin Ivan Petrovichning ko'zlariga hamma narsa g'ira-shira chalinar, shuning uchun u mo'rchadan rostdan ham birov chikdimi yoki uning ko'ziga shunday ko'rindimi, aniq aytilmas edi.

Uning ko'ziga yana shu narsa ko'rindi: yoqasi ko'tarilgan kalta po'stincha kiygan bir kampir yo'l bo'yidan chechaklar terib borardi. Boradi-boradi-da, ko'zlari bilan qidirib topadi, engashib shosha-pisha yulib oladiyu darrov xaltasiga soladi. Keyin boshqa uyumga o'tadi. Kampir o'g'irilganda, Ivan Petrovich uni tanidi va shu zahoti taniganiga pushaymon bo'ldi, chunki chechaklaru boychechaklar nima ekanligini birdan fahmlab qolgan edi. Um rida hech qachon bunday ishga qo'l urmagan kampir hovlidan tashqariga uloqtirilgan shishalarni terib borardi xotiringiz jam bo'lsinki, bular bo'sh shishalar emasdi. Ammo mana shu kechagacha bunday voqealarning o'zi ham ro'y bermagan edi-da, axir.

Angara tomondan burchakdan alanga ko'tarildi, bu so'nggi un omboridan chiqqan olov edi. Ivan Petrovich sakrab o'rnidan turdi, Shuning uchun undan keyin hech kim qop olib chiqmagan ekan-da: endi qoplarni olib chiqib eshikdan besh qadam nariga tashlashar, uzoqqa olib borgan vaqt qolmagan edi.

Olovning narigi boshida, sanoat mollari ombori tomonda alanga yaxlit bir tusga kirgan, notekis turgan odamlar safi o't zabtidan og'ir chayqalar edi. Turli-tuman boshqa ovozlarni bosib. Boris Timofeevichning keskin va shiddatli tovushi kelardi. U yerda odamlar olov magazinga o'tmasligi uchun saf tortishgan edi. Agar magazin omon qolsa, jindak g'alabani qo'lga kiritganlariga ishonadilar, yana ozgina bo'lganda, to'la g'alaba qilardik, deydilar.

Hovlinipg o'rtasida, omon qolgan narsalar uyumi tevaragida, Misha Xampo amaki sog qo'lini silkitib sakramoqda edi. Uzoqdan qaragan odamga u tovuqdan qochgan jo'jalarni orqasiga qaytarayotganga o'xshardi.

Darvozani qo'riqlab turishning hojati qolmagan-di, hamma narsa to'zib ketgandi.

Misha Xampo amaki Yegorovka qishlog'ining or-nomusi edi, u bolalikda qoqshol bo'lib qolgan, o'ng qo'lini tasmaga ilib ko'tarib yurar, u bilan narsalarni bazo'r ushlar, buning ustiga shu qadar qiynalib so'ylardiki, begona odam uning nima deganini mutlaqo tushunmasdi. "Xampo-o! Xammo-o-o!!!" deya u akashak bo'lib qolgan bo'g'zidan kerakli so'zni chiqarguncha, anchagacha o'kirib turar, keyin o'sha so'zni aytish muyassar bo'lsa, uni shu yaqin orada tayyor turgan "aha" so'ziga shosha-pisha ulab yuborar va shunda uning chehrasiga baxtiyor bir tabassum yoyilib ketar edi. Misha Xampo amakini yaxshi bilgan odamlar unga darrov ko'maklashib, kerakli so'zni aytib yuborishar, shunda uning yirik qoramag'iz basharasi yorishib ketardi-da, faqat boshini silkiib, ahaldardi. "Xam-po-o!" deb boshlardi, u, ostona hatlab ichkariga kirarkan, shunda uy egasi yoki beka hech qiynalmay javob qilardi: "Salom, salom, o'taver. Magazinga boruvdim, deysanmi? Odam ko'p ekanmi? Ovqat ham qildingmi? U, agar unday bo'lsa, o'tir, birga choy ichamiz".

Kishilar bir-birlarini tushunishlari uchun ko'p so'z kerakmas. Ko'p so'z bir-birovni tushunmaslikka kerak.

Misha amaki yolg'iz o'zi yashardi. Urush payti bu yerlarga kelib qolgan bitta xotinga uylangan, uni ham o'z qo'li bilan ko'mganiga ancha bo'lgan edi. Ular bir qarindoshlarining bolasini tarbiyalab olishgan, u voyaga yetib, harbiy xizmatdan qaytgach, Shimolga ishga jo'nagan, qo'li gul, o'z ishiga pishiq-puxta, yoshligidan hamma narsaga o'rgatilgan, u yerlarda katta pul ishlar va bir tiyin

jo'natmas edi. Misha amaki kirini o'zi yuvar, o'zi uy-jopga qarar, cho'chqa boqar va yetmishga kirgan bo'lishiga qaramasdan odamlarning o'tinlarini yorib berar edi. U juda ham kuchli edi va birgina chap qo'li bilan ham istaganicha ish qila olardi. Lekin hozir uning ilgarigi kuch-quvvati qolmagan va u endi ko'p vaqtlar g'o'laga ponani urib qo'yib, uzoq-uzoq Angaraga tikilib o'tirardi, daryo ochiqmi, muzlaganmi, ung'a baribir edi.

Goho u Angara haqida, undan ham to'g'rirog'i, suv tagida qolgan Yegorovka haqida bir narsalar demoqchi bo'lar, qo'li bilan o'sha tomonni ko'rsatar, "xampo" so'zi bo'g'ziga tiqilib kelar, lekin bu hollarda odamlar eski qishloqning nomidan boshqa biron so'zni aytishdan ojiz edi. Misha amaki shunda xafa bo'lib ketib qolardi.

Lekin, axir, zo'r berib bir muhim gapni aytishga urinardi.

Xampo onasining qornidan qorovul, qo'riqchi bo'lib tug'ilganday edi. Mayib-majruh bo'lgani uchungina u duch kelgan ishni bajarmasdi, yo'q, u o'z ishini bilib, maromiga yetkazib qilar edi. U shunday boshqoq tortdi, o'zi o'qimagan, ongiga sig'dira olmagan yuzlab qonunlardan birini birovning haqini yema, deganini juda qattiq ushlab oldi. Dunyoning barcha noma'qulchiliklari va noqulayliklari u, ehtimol, faqat shu birovning haqiga tegma, degan so'z bilan bog'lar edi. Misha amaki qorovullanadigan har qanday ishga jon-jon deb rozi bo'lardi: kolxozda Yegorovkaning no'xotini qo'rir, har yili xachirga minib dalalarni aylalar, kechalari g'alla xirmonlarida qolib ketar, kunduzi bo'sh vaqtlarida molxona va otxonalarni borib ko'zdan kechirar edi. U, ko'zi o'tkir qo'riqchi, hech qachon qo'riqchiligi uchun haq talab qilmas, men o'zim boshdan jamoat qorovuli bo'lib tug'ilganman, deb hisoblardi. Yangi joyga ko'chib kelishar. Uy, hovli-joy saqlasharkan, Xampo amaki xuddi komendantga o'xshardi: hamma narsani qo'riqlar, hamma ko'riqlash kerak bo'lgan narsalarga aralashardi. Odamlar ham shunga o'rganib ketishgan, hech kim Xampo amakiga bu sizning ishingiz emas, aralashmang, deb aytishni xayoliga ham keltirmasdi. Lekin dastlabki yillar o'g'irlik ham kamdan-kam uchrardi. O'g'irlik bo'lib qolsa, Xampo amaki juda og'ir iztirobga tushardi. Uning nazarida hayotda o'g'irlikdan ko'ra ham og'irroq, o'g'irlikdan ko'ra ham talofatliroq narsa yo'q edi. "Sizga nima bo'ldi, Misha amaki, ko'zingiz qayoqda edi?" deb ta'na qilib qolishardi ba'zan o'zganing dardini anglamaydigan kishilar. Ular bundan so'ng nima bo'lishini bilishardi. Misha amaki g'o'ldirab, tili gapga kelmay qiynalib ketar, o'zini oqlamoqqa urinar, so'ng ho'ng-ho'ng yig'lay boshlar edi. "Xampo-o! Xampo-o!" deya dili vayrona bo'lib o'kirar, yirik gavdasi dag'-dag' qaltirar, yuzini yosh seli yuvib tushar, o'ng qo'lini ko'tarib, nimanidir ko'rsatishga intilardi.

Vaqt-soati kelib, o'g'irlik odat tusiga kirdi. Misha amaki har bir o'g'irlikka mana shunday azob bilan qarasa, uzoqqa bormas edi. Unga ham ko'nikishga to'g'ri keldi. Bir narsa yo'qolibdi degan xabarni eshitsa, endi kaltak zarbi tushganday titrab ketmas, kasalmand va ojiz odam kabi kulbasiga qochib berkinmas, faqat butun bir umrini o'ziga qamrab oladiganday bir o'y uning chehrasida yog'och kabi qotib qolardi, shundan keyin yana bu chehrada gunohkorona bir tabassum paydo bo'lguncha ancha vaqt o'tardi.

Lekin hozir o'g'rining o'zi ham qanchalar o'zgarib ketdi, bu bir iblisgagina ayon. Dam esi kirib katta bo'lib qolgan bolalar bayram kunlari yoshgina muallimlariga yoqish uchun birovlarining tovuqxonalariga tushib xo'rozlarning kallalarini olishadi, dam o'zi to'q, usti but valakisalanglar kampirning o'tin yordiraman, o'tin yorganlarni ziyofat qilaman deb, bir amallab magazindan tashib yiqqan bor bud-shudini o'marib ketishadi. Ilgarilari ham bo'lardi... Lekin bunaqasi endi uchrayapti: haligi tovuqxonaga tushgan shumtakalarning biri uyida bayram dasturxonini yozilgan muallimaga tug'ishgan uka bo'lib chiqsa, bunga nima deysiz? Kampir bechoraning qaznog'ini o'margan azamat shumtakalar esa. Kampirning o'tinini yorib, ziyofatini yemoqni ko'zlagan, lekin ziyofatni yeb, ishdan bo'yin tovlaganlarning xuddi o'zi bo'lib chiqsa, buni nima deb tushuntirasiz?

O'g'rinas bular chichqoq.

15

Ivan Petrovich bu yerdan ko'chishga qaror qilgach, insonga xotirjam yashamoq uchun nima kerak, deb tez-tez muttasil injiqlik bilan o'ylay boshladi. Agar uning ishlab turgan ishi azobga aylanib ketmagan bo'lsa, oilasi o'ziga ohanrabodday tortsa, unda, kechasi birdan uyg'onib ketib, anchadan beri orziqib kutilgan tong qachon o'tarkin, baxt yulduzi qachon balqarkin, deb uyqu o'chgancha kutib yotish uchun yana nima kerak ekan?

To'kinchilikdan gap ketsa... To'kinchilik, ha, u zarur, usiz odam go'shtdan ajralgan suyakday laqirlab qoladi. Ammo to'kinchilik bu o'zingga, o'z atrofingga va o'zingdan keyinga zaxiragina emas, jig'ildon degan baloni qondirish uchun bugun va erta talab qilinadigan narsalarning o'ziginamas, balki o'zingni ham ko'rsatish va boshqalarni ham dog'da qoldirish uchun asqotadigan narsa. Agarda ana shunday bo'lganda, hammasi qanchalar oddiy bo'lardi. Lekin issiqqina og'ilxonadagi bo'rdoqi uni go'sht uchun boqishayotganini bilmasligi mumkin emas, chunki uning kichkina-kichkina va yog' bosgan ko'zlari borki, shu ko'zlar bilan u go'shtga boqilmaydiganlarning ishi ovqat yeyish-u, hayot ovqat yeydigan vaqtni kutishdangina iborat emasligini ko'rishga qodir. To'kinchilikni yaratadigan butun boshli vositalar bilan o'zini qurshab olgan odam shu to'kinchilik ichida o'ziga xos alohida, o'zidan to'qib chiqarilgan bir nimaga ega bo'lushi shart, ko'rganni yulib-yulqib changalga olishning o'zi bilangina ish bo'lmaydi, yana allaqanday sababiyatli va nazorat qilib turadigan, to'kinchilikni o'z-o'ziga zid suratda qutisining to'la ekanligidan xijolatga tushishga majbur qiladigan bir nimalar ham kerak.

Mayli, to'kinchilikni qo'ya turaylik.

Qorin janobi oliylarining ehtiyoji uchungina ish qilinmaydi. Qanchadan-qancha ishlaymaydiganlar yoki yo'lga o'lda-jo'lda ishlaydiganlar qorinlarini qappaytirishda boshqalardan qolishmaydi, hozir buning yo'li oson.

Ish sendan keyin qoladigan narsa. Sen yo'q bo'lsang, o'zing boshqalar uchun ishga aylanasan, u sening izingdan kelib hayot kechirayotganlarga yana uzoq-uzoq paytlar seni eslatib turadi. Shunday deb aytishadi. Aslida ham shunday, boz ustiga agar sening xizmatning foydali daryoga borib qo'shilayotgan bo'lsa. Ikkita daryo bir-birining oqimi foydali va ikkinchisidiki foydasiz, ularning qay biri qudratli bo'lsa, umum hayoti ana o'shanga borib qo'shiladi. Lekin bu har qalay, umuman olganda, allaqanday juda katta, insondan yuqori turgan tushunchalarga ko'ra shunday, lekin ertaga tong qorong'usida o'ziga tegishli yog'och kubometrlarini olib kelish uchun yigirma-o'ttiz chaqirim yo'l bosadigan odam bunda o'zini qanday his qilishi kerak? Albatta, tilning o'zi kilometr, kubometr, yog'och so'zlarining o'zi hissiyotlarning qandayligini belgilab, ularni pulga chaqishi tabiiy. Lekin bu shunday emas. Unchalarmas. "KRAZ"ga keragidan ortiq yuk olishga, ortiqcha reys qilishga uni pul majbur qilmaydi, yuzlab odamlarni birvarakay o'z kuchog'iga tortgan ishning o'zi shuni taqozo etadi. Ish paytida u kilometr, kubometr, so'mlarni eslab o'tirmaydi, xayolan bular ustidan hatlab, hech qanday buxgalteriya bo'lmagan, aksincha, faqat jo'shqinlik, quvnoqliq va bayram to'la yuksakliklarga ko'tarilib ketadi. U yerda uning yo'li doim o'ng, shuning uchun yurish oson. Nimaga nisbatan o'ng, u buni aytib berolmaydi, chamasi, dilga ko'ra, uning azaliy mayliga ko'ra o'ng; o'sha yerda u kimningdir jarangdor chaqirig'iga nisbatan

javobga aylanadi, dili tarang tortadi va ochiq, ozod havolay boshlaydi.

Ha, u xizmatchi, u o'zining shundayligini biladi, ish chog'lari u ko'tarilib boradigan yuksaklikda hayot juda ustivor va umidbaxsh bo'lib ko'rinadi.

Odam bolasining hayotda to'rt tayanchi bor: uy va oila, ish, bayramlar va odmi kunlarda sen bilan birga bo'ladigan odamlar, nihoyat, uying turgan zamin. To'rttovi ham bir-biridan zarurroq. Birontasidan ishkal chiqsa, butun dunyo ko'zlariga tor bo'lib ketadi. Faqat bolalarning nigohlariga dunyo oftob charaqlab turgan, yax-shiliklar bilan to'lib-toshgan g'aroyib bir hadya kabi ko'rinadi. Balog'atga yetib borgan sayin, tobora tikroq ko'tarila beradigan quyosh uning parokanda va to'zg'in tomonlarini yoritaveradi. Sabiy chog'larida Ivan Petrovichga bu chahalik va notug'allik davom etishlikni talab qiladigan uzundan-uzun va og'ir ish kabi tuyulardi, lekin so'ng shu chala qurilgan holicha dunyoning eski asoslari liqirlab qolgani ma'lum bo'ldi, odamlar esa hamon ustma-ust, yangidan-yangilarini yerdan ko'tarmoqdalar, bular tagsinchlari bo'shligi boisidan tinimsiz qimirlab turmoqda. Odamlar, aftidan, hech qaysi zamonlarda asosiy ko'pchilik bo'lib yaxshilikka mayl qo'ymagan va hamisha bir yaxshi mayl egasiga ikki g'ayrimayl to'g'ri kelgan. Biroq ezgulik hamda yomonlik-yaxshilikning teskarisi, ularning yuzi bitta, faqat yomonlikniki o'ngga emas, chappa qiyshaygan bo'ladi, deb aytishmasdi, yomonlik xuddi ma'jusiylilik kabi hali eng yaxshi ma'naviy dinga aylanib ulgurmagan kuch, u hali yaxshi rivojlanmagan hayvoniy xulqi tufayli yomonlik qiladi va yomonlik qilayotganligini anglamaydi, deb hisoblanardi. Agarda ezgulik bilan yomonlik o'rtasiga chiziq tortilsa, bir qism odamlar shu chiziqni bosib o'tgan, boshqa bir qismi esa hali bosib o'tmagan bo'lib chiqardi, lekin hamma bir tomonga, ezgulik tomonga yo'l olgan. Har yangi nasl kelishi bilan chiziqni bosib o'tganlar soni ko'payaveradi.

Undan keyin nima ro'y berganligiga tushunish qiyin. Chiziqdan o'tib ezgulik nash'asiga yetishganlarni kim qo'rqitib yubordi? Nega ular orqaga qarab qaytdilar? Birdan va birvarakay bo'lmasa ham, lekin qaytdilar. Chiziqdan o'tish ikki tomonlama yo'lga aylandi, odamlar uyoqdan-buyoqqa bemalol borib kela boshladilar, dam anov ulfatga qo'shildilar, dam manovga va shu asno o'rtadagi sarhadni bosib, yo'qotib yubordilar. Ezgullik va yomonlik aralashib ketdi. O'zining sof ko'rinishida ezgulik o'zlikka aylandi, yomonlik kuch bo'lib qoldi.

Hozir yaxshi va yomon odam degani nima? Hech narsa emas. Bobolar zamonidan qolgan yodgorlik kabi tilda eskirgan so'zlar; u zamonlar soddalik va samimiylilik bilan odamni uning ma'naviy hislatlariga, birovning dardini o'z dardi kabi his qilishga qobilligi va yohud qobil emasligiga qarab baho beradilar. Hozirgi hayot sharoitida kim yomonlik qilmasa, kim so'ramay hech narsaga aralashmasa va hech narsaga halal bermasa, ana shu yaxshi odam. Yaxshilik qilishga bo'lgan tabiiy mayl yaxshi odamning mezonini sanalmog'i kerak edi, hozir aksin-cha, ezgulik bilan yomonlik o'rtasida tanlangan qulay vaziyat, yurakning doim bir xil o'lehdoda, bir tus haroratda urishi yaxshi odamni bildiradigan mezon bo'lib qoldi. "Sen menga tegma", men senga tegmay", degan aqida hammani o'z komiga tortdi.

Ilgari aqlsizlik, bilimsizlik tufaili ro'y bergan narsalar endi ma'rifatli aql egasining jonajon ishiga aylandi. Asrlarcha nimadan qochilgan bo'lsa, yana shunga qaytib kelindi. Kelindigina emas, motorlarda jadal ishg'ol qilindi, piyoda nari qochib va lekin motorda yana tez qaytib kelib, xuddi mana shuni tag'in insoniyatning eng qulay g'alabasi deb jar solindi.

To'kinchilik haqida avval gapirgandik. To'kinchilik bor va hatto oz emas, lekin bari bir insonda o'zining na bugungi kuniga va na ertagi kuniga ishonch bor, u misoli, doim qaltirab, bezgak tutayotganday uvishib yashaydi, hech to'xtamay atrofga alang-jalang qilaveradi. Bundan chiqadiki, shu to'kinchilikning boriga yana nimadir yetmaydi. O'zimiz, balki, yetmasmikanmiz bo'lishimiz kerak bo'lgan holda bo'lolmadikmikin? Odam bolasi nima bo'ldi-yu, aslida nima bo'lishi kerak edi, ana shuning o'rtasidagi farq, har bir chetga chiqish uchun hisob so'raydi.

Hayotiy boshdan-oxir, uning hamma kenglik va burilishlari barobarida ko'z o'ngidan o'tkazar, uzoq hamda og'ir o'ylarga tolarkan, Ivan Netrovich bir xulosaga keldi. Odam o'zini hayotda yashaganday sezishi uchun uyda bo'lishi kerak. Mana, uyda. Hammasidan burun uyda, qo'palgada emas, o'z-o'zingda, o'z-o'zingning shaxsiy ichki xo'jaligingda, hamma narsa oldindan o'lchab, xizmati hamda vazifasi aniq-ravshan belgilab qo'yilgan joyda. Ana, undai keyin kulbang, uying o'lan-to'shagingda, bu yerdan turib dam ishga yo'l olasan, dam qantib sukutga cho'masan o'zingga xon, o'zingga beksan. Uydasan, demak. tug'ilgan yerdasan.

Hech qayda u o'zini o'z uyida turganday his qilolmasdi. Yer desa suv bosmagan joylarda o'rmonlari kesilib, huvillab qolgan, qarovsiz, tashlandiq yerlar. Buning ustiga to'ntarilib tushgan, abjagi chiqqan arava kabi iching ham abgor, parokanda. U yerda ham farog'at yo'q, bu yerda ham, shunday ekan, qancha urinma, o'rtasida ham farog'at bo'lmagay.

Ko'charmishsan, to'g'rimi? deb so'radi Afonya ishdan keyin birga garajdan chiqayotganlarida. Ivan Petrovich ariza beribdi, degan gap-so'z tarqab ulguragan edi.

Ketaman.

Nimaga ketasan, qayoqqa?

Don ekaman. Yer haydab, urug' sochishadi, undan keyin o'rib olishadi. Esingdami, Yegorovkada qanday edi?

Topish-tutish nima bo'ladi?

Ozroq bo'lsa kerak. Lekin endi menga ko'p narsa kerakmas.

Afonyaning so'ragani bu emas, Ivan Petrovichning javobi ham bu emasdi. Bumas... Nihoyat, Afonya dedi:

Sen ketsang, men ketsam kim qoladi?

Kimdir qoladi.

"Kimdir"ing kim Ivan Petrovich? - go'yo ingrab yuborganday bo'lib so'radi Afonya. Eh!.. Nahot, shunday tashlab ketaversak, a?!

Qip-yalang'och qilamiz-da, tashlab ketamiz! Olinglar, men to'ydim, deymiz.

Charchadim, Afonya. Jonimdan to'ydim. Ko'rib turibsan-ku, qo'limdan hech narsa kelmadi.

Yegorovka nima bo'ladi?

Nima Yegorovka?

Shunda Afonya: u biz-da, biz-da, deb aytsa kerak, deb o'yladi. Agar biz bu yerdan ketsak, go'yo hech qachon Yegorovka yer yuzida bo'lmaganday, biz shu yerda ekanmiz, Yegorovka hech qachon unutilmaydi, deb gap ochsa kerak, devdi. Chunki uning o'zi ham shunday deb o'ylardi. Ammo Afonya:

Sen Yegorovka turgan joyni suvdan topolasanmi? dedi.

Bilmadim. Yaxshilab qaragam, topsam kerak.

Men shu yoz ichi o'sha joyga bir belgi o'rnatmoqchi bo'lib yuribman. Mana shu yerda Yegorovka bo'lgan edi, yaxshi joy edi, ona-Rossiyaga xizmat qildi, degan ma'noda.

Qanday qilib qo'yasan? Kim senga ruxsat beradi?

Kim menga ruxsat bermaydi? Bunaqa gap yo'q, Ivan Petrovich. Ruxsat bermaydi, deb eshitmaganman. Hech bo'lgan emas bunday gap. Yerdaki mumkin ekan, nega suvda mumkin emas?

Ivan Petrovichning hushi o'ziga keldi:

Bu hammasi o'yinchoq. Yosh bolamisan sen o'yinchoq o'ynab? Kimga kerak bu?

Eh, Ivan Petrovich, qandaydir yengil tortib, shu bilan birga alamli kuldi Afonya. Munday ko'zingni ochib qara: atrofingda qancha o'yinchoqlar bor... Meniki balki, ortiqchalik qilmas?

U o'z ko'chasiga kelgach, burilib ketdi.

16

O'zi shunday bo'ladi: o't bu yerga o'tmasdan burun faqat Afonya ikkovlari zo'r berishgandi, olov buyoqqa ham o'tuvdiki, boshqa odamlar ham yugurishib kelishdi. Oppoq bug' quyuyq mavjlanib chiqayotgan oxirgi omborda odamlar xuddi qozonda qaynayotganday qaynashardi, un, yorma, qand solingan qoplarni aralash-quralash itqitishardi. Hamma o'zini o't, jahannam ichiga urmoqchi bo'lardi. Buning yomon joyi yo'q, axir, boshqa bir nima emas, unni olib chiqishyapti, lekin qutqaruvchilar orasida mast-alastlar ham gandaraklashardi. Ulardan biri tamomila es-hushini yo'qotib qo'ygan edi, Ivan Petrovich uni naq olov ichidan tortib chiqardi. Bu o'sha Ivan Petrovich bilan birga tom ko'chirishgan, yog' dumalatib chiqishgan yigit edi. Uni o't ichidan tortib oldiyu yo'l tomonga tushirib yubordi, mast un ustiga qulab xurrak torta boshladi. Boshqa bir ustidagi paxtaligi tutab ketayotgan arxarovchini kimdir ichkaridan xuddi qanddek uloqtirdi, u tik turmoqchi bo'lib, qoplar ichida ag'anarkan, Ivan Petrovich u oyog'iga yap-yangi piyma etik kiyib olganligini ko'rdi.

Qoplarni olovdan qutqarish uchun shundoq eshik oldiga olib chiqib tashlashardi. Ombordan ikki qadam berida ularni qutqarib qolish amrimahol edi. Tom bosib tushsa, hammasi olov ichida qolib ketadi. Ivan Petrovich ularni devor tomonga olib o'ta boshladi. U endi qoplarni yelkasiga ko'tarib o'tirmas, ich-ichiga kirib ketgan qorniga bosib ko'tarar va noqulay bir ahvolda chopib borib pastga tashlar edi. U yerda kimdir qoplarni tutib olar va yo'l ustiga chiqarardi. Qopni mahkam ushlab, taqimiga bosib olishiga qaraganda, bu bir qo'lli Saveliy edi.

Bir qo'lli Saveliy yoshiga nisbatan juda sog'lom, o'zini yaxshi saqlagan, chapdast kishi. Bugun uning qo'li ishdan bo'shamas, shoshilmay, chapdastlik bilan ishlar. Uning qo'llari qopni bir ushlaganda ombirdek mahkam tutardi.

Kimdir mastona tovush bilan Ivan Petrovichni chaqirardi. Ovozi chiqiyaptimi, demak, tirik, demak, o't ichida qolmagan, shuning uchun Ivan Petrovich o'girilib qaramasdi. Vaqt ziq edi.

Birdan negadir bilgisi keldi kechami, kunduzmi hozir? Shuni bilish istagi o'zini yerga tappa tashlab hordiq olish, nafasini rostlashdan ham kuchli chiqdi. U tong yorishadigan tog' tomonga qaradi, nazarida uyoqda qorong'ulik nam tortganday, ko'zlari ag'darilib ketgan, qattiq munkidi va sal bo'lmasa yiqilib tushay dedi.

Tavba: dam butun atrofga sukunat cho'kadi va Ivan Petrovich shu jimjitlik ichra yol'g'iz qoladi, dam yana shang'illab, gala-g'ovur ovozlari keladi va odamlar har tomonda g'uj'g'on o'ynaydi. Shunda har bir qichqiriq uning biron yerini yirtib, tilkalab ketayotganday bo'ladi go'yo ovoz uni mo'ljalga olganday va so'ng nishonga tegib, shu yerning o'zida qolganday, shunda u endi bus-butun yonayotgan omborlarni, devorlar qulab, lang ochilib yotgan sayxonlarni va hovlining' o'rtasidagi tartibsiz yugur-yugurlarni qaramayoq bir nigoh bilan ilg'ab olardi.

O't chiqqan muyulishda olov pastlab, qo'r olib yonardi. U yerda misoli bosqon bor edi, olov o'sha yerdan ikki keng' yelkaga ajralib, kamondek yoylanib chiqar, yoyning ikki uchida alanga oralab xuddi shayindek chekka-chekkadagi omborlar ko'zga chalinardi. Magazin yaqinidagi ombordagi narsalarni odamlar chala-yarim tashib ulgurishgan edi, u tomondan yana Kozel'sovning ovozi kelmoqda edi. Odamlar sakrab chiqishar, sakrab tushishar, chiqishar va tushishar, alanga taftidan chivindek qochishar edi. To'polon solayotgan olov guvillamas, chiyillamas, uvillamas, faqat qarsillar, dahshatli suratda qarsillar, go'yo yog'ochdan alanga qarsillab ajralayotgan va o'zini ko'kka urib, osmon bag'rini yorib tashlayotganday edi.

Hovlida hamma baqirib-chaqirar edi.

Omborchi Valya Vodnikovdan komissiya tuzishni, hozirning o'zida barcha qutqarib qolingani narsalarni ro'yxatga olishni talab qilardi. Boris Timofeevich ovozi xirillagancha yo'talardi:

Qanaqa komissiya? Esingni yedingmi? Shu tobda komissiyami! Qarasang-chi mundoq atrofingga! derdi.

Yo'q, sen o'zing qara! derdi Valya qo'llarini paxsa qilib ko'rsatarkan. Nima qoldi bu yerda, o'zing ko'r! Yashiklarni o'zim sanagan edim, u aroq shishalari solingan yashiklarni qo'li bilan nuqidi. Oltmish sakkiz yashik edi sanaganda. Qani o'sha oltmish sakkiz yashik?!

Menga desa, yo'qolib, yo'q bo'lib ketsin yashiklaring! Kim ularni olib chiqdi o'zi? Men aytganim yo'q, olib chiqinglar deb! Qo'yaver yonaversin.

Yo'q, yo'qoladigan bo'lsa, sening odamlaring yo'qolsin! Bu yashiklarning hammasi mening bo'yimda!

Shundan keyin uning bo'yidagi yana boshqa narsalar ham esiga tushdi-da, bu ingichkagina bo'yinni sirtmoqdek siqa boshladi va Valya omborchi o'kirib yig'lashga tushdi. U qo'lini yuzidan olganda, yonida Vodnikov yo'q edi, o'rnida Misha Xampo amaki sho'rlik xotinni ovutishni istabmi, nimalardir demoqchi bo'lardi.

Muni qara, Misha amaki, muni qara, o'ninchi marotabami, ko'z yoshlarini duv-duv to'kib derdi u va nimalarnidir tashirdi, unga bu arosat besaranjomlikda Xampo amaki yordamlashmoqqa urinardi.

Un omborida suron solib, baqirib, so'kina boshladilar baqirishmasa, so'kishishmasa hech narsa qilib bo'lmas edi. Qoplarni tashqariga olib chiqishar ekan, odamlar havo olish uchun ko'proq turib qola boshladilar. Ivan Petrovich hamon boyagi alpozda qop tashirdi. Endi oyoq-qo'llari bormi, yo'qmi, butunlay his qilmay qo'ydi, bu ol-ho ol, sur-ho surda yuragi ham qinidan chiqquday bo'lib otilmas edi. Ko'tar, tut, ag'dar u faqat shularni bilardi, u shu uch odmi harakatni to'xtovsiz suratda takrorlar, nafas olishi ham ularga moslashgandi.

U qo'lidagi qopni eltib tashlarkan, bu chuvalashib ketgan boshboshdoqlik aro qandaydir boshqacha bir nosozlik ro'y berayotganini sezdi. Rost, bu nobakorlikni u avval his qildi, so'ng qaradi. Tag'in allakimning sharpasi boshboshdoqlik ichidan tashqari chiqib borar, u mo'rcha tomonga yo'l olar, yelkasida qop ortmoqlagan edi. Ivan Petrovich yo'lga tushdi. Sharpa qaytib kelarkan, yo'lda odam turganligini ko'rib taraddudlandi va qadamini tezlashtirdi. Saveliy o'zini yo'qotib qo'yadiganlar toifasidan emasdi.

Nima qilyapsan sen? qarshiladi uni Ivan Petrovich. Ocharchilikda qoldingmi?

Nima, ko'rdingmi?

Ko'rdim.

Po'qni ham ko'rganing yo'q. Sen ariza bergansan.

Endi sen o'sha yozgan joyingga qara. Xo'pmi?

Shunday deb, o'zining bitta-yu bitta zildek qo'linm Ivan Petrovichning yelkasiga tashladi.

Nega biron kori-holdan ogoh qilishmoqchi bo'lsa, odamlar yelkaga urisharkin?

Ulgurishdi. Oxirgi ombordan hamma narsani opchiqib ulgurishdi, keyin kuygan, qichqirgan va quturgan holicha hammalari gurra tashqariga yopirilishdi. Har doim vazmin va bosiq Afonya Broninkov hozir qiyqirib o'kirar, uning hammayog'i un, qorakuya, bo'g'riqqan, xuddi ta'rifi iblisning o'zi edi. Ivan Petrovich go'yo bu yerda qo'lini beliga tirab, bekor turganday ularga ajablanib, aybdordek baqirardi. Bo'shagan omborxonaning ichida nimadir gumburlab ketdi, undan keyin guvillab, uvillab olov yuqoriga ko'tarildi va shu bilan butun oziq-ovqat omborlari qatori bitta sarbaland olovalangaga aylandi.

Kimdir kuyib, bo'g'riqqan ovoz bilan qo'shiq aytib yubordi:

Taslim bo'lmas dush-man-ga qah-ra-mon "Va-ryag",

Rahm-shafqat ista-mas hech kim-sa bu-gun!

Bu olov do'zax ichida ko'p narsalarni ko'rib ko'zlari pishgan Misha Xampo amaki ko'zlarini uqalab-uqalab qaradi: ikki odam ko'ptok o'ynardi. Tutilib ketgan, bo'sh bog'langan bir o'ram narsa birining oyog'idan ikkinchisiga oshib o'tar va charx ura-ura yiqitilgan devor tomonga surilib borardi. Misha Xampo amaki anavini ko'ringlar demoqchi bo'ldi, lekki atrofida hech kim yo'q edi. O'ram bu orada devordan nariga gupillab tushdi, undan bir nima osilib chiqib qoldi. Xampo boshqa o'yab o'tirmay o'yinchilarga tashlandi. Ulardan biri o'ramni ko'tarib, devordan oshirib yubordi va o'zi ham orqasidan sakradi. Misha amaki uning orqasidan tashlandi. Anov yerdan tugunni olaman deb, engashganda, Misha amaki unga yetib oldi, zabardast qo'li bilan yoqasidan tutdi-da, xuddi yosh boladay yerdan ko'tardi, xuddi shu asno u tugunga chiroyli matolar yelpigichdek taxlanganligiga ko'zi tushdi. Uni yerdan olish uchun engashgan kishi esa Sonya edi.

Xampo bularning kimligiyu nimaligini endi ko'rib ulgurgan ediki, yon tomondan qattiq zarb tushdi. U qo'lini cho'zib Sonyani bo'ynidan qisib o'ziga mahkam tortdi. Sonya cho'chqaday chinqirib, o'zini har tomonga tashlab, Misha amakining bo'ksasiga tepmoqchi bo'lardi. Yana Misha amakini og'ir bir narsa bilan ikki-uch urdilar. Misha amaki kim urayotganini ko'rish uchun boshini cho'za, lekin sira bo'yni cho'zilmas, faqat ishdan chiqqan, unga bo'ysunmaydigan qo'li bilan o'zini to'sishga harakat qilardi. Uni chunonam urishar, urgandan urishar, urgandan urishar edi...

Keyin ularni Ivan Petrovich xuddi shu alpozda ko'rди: agdar-to'ntar bo'lib qorishib ketgan qor ustida oriq, yetti bukilgan Sonya va uni tagiga bosib olgan boshi to'nkariilib ketgan Misha Xampo amaki yotar edi. Ulardan besh qadam narida esa to'qmoq ko'zga chalinardi.

17

Hamma narsaning oxiri bo'ladi. Bu qo'rqinchli tun ham o'tdi, tong otdi, kun yorishib, olov ham pasaydi, qolgan-qutgan narsalarni horg'in yamlay boshladi. Nampardoz va iliq erta og'ir, achchiq tutun tarqamay qishloqni burkab oldi. Qirg'oqda ham, muz ustida ham tutayotgan, yonayotgan narsalarning parchalari qorayib ko'zga chalinardi, alchiq-chalchigi chiqib ketgan uvrinto'da hovli ikki tomondan tutab yotgan yongin kultepallari bilan o'ralgan-cha haddan tashqari vahimali va xarob ko'rinar edi. Yong'indan omon qolgan ko'm-ko'k do'koncha ham odamga tasalli bermas, aksincha, o'zining shu ajralib qolgan ko'rinishi bilan alam, og'riq va isitma qo'zg'atardi.

Juda ham katta, yap-yangi brezent ostida ORSning omon qolgan mol-dunyosi yotardi. Shu paytgacha bir-biridan ajratilmagan Misha Xampo amaki va Sonyaning jasadlari ham shu brezent tagida edi. Brezentning u tomonida ham, bu tomonida ham soqchilar turishar, hech kimni yaqin yo'latishmas va gapga javob berishmasdi.

Militsioner va tergovchini kutishardi. Bir emas, ikki emas, uch-to'rt komissiya kelishii kutishardi, endi ularni keti uzilmaydi...

O'z boshliqlari va undan ham yuqori turadiganlarni kutishardi. Ish soati boshlanishi bilanoq barcha kerakli yerlarga telegrammalar jo'natilgan edi. Xech kim ishga chiqmagan. Garaj ham, ko'chalar ham jimjit, quyi ombordan ham tiq etgan tovush eshitilmasdi.

Kutardilar.

Buyog'i endi nima bo'ladi ana shuni kutardilar.

Ivan Petrovich yong'indan qaytib kelib yotgani yo'k. U uyga kelganda, pech yokilgandi, Alyona bombardimon tagida qolsa ham, unga qarashni unutmadi, apil-tapil dasturxon tuzab ham ulgurandi. Dasturxon ustida Alyona alam bilan achchiq-achchiq yig'ladi va o'zini karavotga otdi.

Ivan Petrovich o'tirib-o'tirib tomog'idan ovqat o'tmadi, keyin boshqa kiyimlarini kiydi-da, derazaga qarab, qirg'oq tomondan tutun tarqayotganligini ko'rди, tashqariga yurdi. Afonya uxlab qolmagan bo'lsin-da, ishqilib, deb Afonyanikiga qarab yo'l oldi. Lekin Afonyaning o'zi ham uxlamoqchi emas ekan. Qizi uning manglayi va dahanida qon talashib qotib qolgan jarohatlarni nima bilandir yuvar va dori surtardi. Qizi qo'lini olganda, u kattakon temir krujkadan choy xo'plardi.

Ivan Petrovich:

Nima qildik endi, Afanasiy? Nima qilish kerakligini sen bilasanmi, yo'qmi? deb so'radi.

Yashab ko'raylik, yaralari bezovta qilibmi yohud dili notinch bo'libmi, dedi Afonya. Yorug' dunyoda yashash og'ir hunar ekan, Ivan Petrovich, lekin bari-bir... Baribir yashash kerak.

Keyin choy ho'plarkan, o'z navbatida so'radi:

Sen nima qarorga kelding?

Ko'raylik yashab, o'sha so'zlarning o'zini faqat o'rinlarini almashtirib javob qildi Ivan Petrovich.

18

Tungi falokatdan yer ham azob chekkanday, qayg'urganday xomush, qimtingan, sukutga cho'mgancho so'lg'in yumshoq qorga belanib yotardi. U tog' tomondagi yaydoq dalalardan pastga enib kelar, siyrak qarag'ayzor ortida esa muzga tutashib ketardi. Tog' yoqasi o'rmon edi, undan narnda dalalarga qarab ikki qoramtir sayhonlik qo'shilgan, Ivan Petrovich qishloqdan borayotgan tarafda, oldinda o'rmon qorayib ko'rinar, lekin u yerda daraxtlar siyrak, yakkam-dukkam, ulardan narida esa ko'rfaz boshlanar edi. Birinchi sayhon etagida yo'ldan sal ichkariroqda qabriston bor edi. Kuni kecha azob cheka-cheka bu yorug' dunyodan o'tgan bechora, hatto o'z nomini ham yo'qotgan Yegorovka farzandini shu yerga qo'yadilar. Ular, tiriklar, kimni qayerga ko'nishpi biladilar, lekin yerning o'zi, haqu nohaqliklarni, gona-begonalarni ko'tarib yuradigan yerning o'zi hal qiladi, kimdan nima chiqishini o'z hukmi bilan yechadi.

This is not registered version of TotalDocConverter

Atrotda qanqat qanqatmas boshlaganda yul yangi maraka uchun kuch yig'ayotganday jimjit edi. Qishloqdan bu yerga tutun yetib kelmas, bo'z yorug'lik ichra uzoq-uzoqlar ham tiniq ko'rinar. Baayni erib borayotgam dalalar kabi xira oqish tusga kirgan, og'irlashib ketgan osmon Angara tomonlarga, kunbotar yoqqa olis enib borardi. Uyoqlarda ham o'rmon qorayib ko'rinar, uyoqlarda ham siyrak edi.

Ilk haroratni sezib va unga tomon bo'y cho'zib sohilda qaragay nihollari sokin sollanar, havoda achimsik bo'y taralar, oyoq ostidagi qorlar yumshoq, g'o'rt-g'o'rt qilgancho'kar, olisda daryo yuzi ochilib borar edi. Ko'klam bu yerlarni ham axtarib topib kelgan yer uyg'onmoqda edi. Endi uning chaqiriq, hisob qiladigan payti, nima omon qoldi-yu, nima omonatini topshirdi, odamlardan nima qo'shildi-yu, nima qo'shilmadi, barcha omon qolgan ia omon saqlanganlarni bir joyga to'plab ularga jon ato etib, yana yorug'likka olib chiqishga hozirlaydi. Quyosh iliydiyu va yana xuddi har bahor chog'idagidek yer yuzidagi ko'm-ko'k bog'ini ne-ne chechaklarga burkab, butun tirik jonni ahdlashilgan mehnatu zahmat sari yo'llaydi. Shunda odam o'sha ahdlar yo'lini tutmayotganligini eslamaydi ham.

Hech bir yer besamar, naslu nasabsiz emas.

Ivan Petrovich posyolkadan uzoqlashgani sayin, nazarida, peshonasiga yozilgan yolgizlik sari bota-bota tobora o'z-o'zidan olislashib borardi. Yonida shu tobda odamlardan hech kim bo'lmaganligi uchuigina o'zini yolg'iz sezayotgani yo'q edi, nazarida bittagina tor bilan qolgan, o'zini huvillagan va bo'm-bo'sh his qilar, shuning uchun ham yolg'izlik asorati sezilardi. Bu rozi-rizolikmidi va yoki horg'inlik, andak mahliyolikmi va yoki boshlamoqning ibtidosi kim bilsin! biroq yengil, ozod va bir maromda qadam tashlar, go'yo tasodifan u o'z nafasini ham, qadamini ham topib olgan va go'yo nihoyat haq yo'lga tushgan edi. Mo'm isi anqir, lekin bu hidni odam emas, boshqa bir allanarsa, mo'm ruhi bilan jamuljam bo'lib ketgan narsa tuyar edi; quruq og'ochni qizilishton to'qillatar, lekin bu qizilishton ovozi emas. nimagadir minnatdor va shoshqin jo'r bo'layotgan yurak-ning aksadosi edi. U go'yo o'zini uzoq-uzoqlardan ko'rib turardi: ko'klam kelgan yerlardan o'z uyini topishdan umidini uzgan, adashgan kichkina bir inson yurib bormoqda, u mana hozir o'rmon ortiga o'tadiyu va shu bilan mutlaq ko'zdan g'oyib bo'ladi.

Uni kutib olayotibmikin, kuzatib qo'yayotibmikin bu noayon, zamin jimjit, bezabon.

Zamin jim.

Aylanayin, ey indamasim, axir, qachongacha so'ylamay turasan?

Axir, nahot, shu so'ylamaganingmi?

Jom Sadosi

Adabiyotda vijdon sadosi degan ko'tarinki bir ibora bor. Bunday shoirona iboralar biron muayyai hodisa bilan bog'langanda, o'sha hodisaning mohiyatini ifodalaganda, ular birdan mavhum ko'tarinki tusini yo'qotib, xuddi moddiy narsaga aylalganday bo'ladi. So'z o'z haqqoniyati barobarida juda yuksak narsalar bilan to'qnashganda, to'g'rirogi. duch kelganda, ular mana shunday favqulodda moddiy-lashadi.

Ilgari Valentin Rasputinning jahonga mashhur bo'lib ketgan va keyinchalik yuksak mukofotlarga sazovor bo'lgan asarlarini va ayniqsa, "Yasha va yod et" asarini o'qiganimda, ular ichidan allaqanday juda kuchli hayqiriq kelganday va shu hayqiriq hech tinmay odamning qulog'i ostida yangrab turganday bo'lgan edi. Xatomi, xato emasmi, o'ylardimki, mabodo, Betxovenning barcha daho simfoniyalarini bir ohangga jam qilib berishning iloji bo'lsa, ehtimol, o'sha ohang Rasputin asarlaridan chiqadigai shu hayqiriqqa o'xshagan bo'larmidi? Bu hayqiriq nimadan va nima ekanligini adibning 1985 yilda "Nash sovremennik" jurnalining 7-sonida bosilgan "Yong'in" qissasini o'qigach, bildim. Qandaydir shunday bo'lib qoldiki, bu asarni Yevtushenkoning "Fuku". Yesinning "Imitator". Voznesenskiyning "Ruh me'morlari" asarlari bilan bir vaqtda, oldinma-keyin o'qishga muyassar bo'ldim. Bu asarlarning hammasidan yana o'sha tanish, lekin hali nomi topilmagan sado kelardi. Odam bir joyda o'tirolmasdi, odam bir joyda turolmasdi. Odam bezovta bo'lib yurak qopqalarini yorib tashlagisi kelardi. Men yana Mixail Bulgakovning "Master va Margarita" romanini o'qiganimda ham shu ahvolga tushgan edim. Nima ekan bu? "Yong'in" ni o'qirkanman, bu sizga qanchalar odmi eshitilmasin, vijdon sadosi bu, deb o'yladim. O'sha tinmay chalinayotgan jom ovozi jom ovozi emas, vijdon sadosi edi. Inson qadri uchun yig'lagan, inson qadri uchup qayg'urgan, inson qadri uchun o'zini o'tga-cho'qqa urgan, kurashgan, hayqirgan sado shu edi.

Rasputin xuddi Aytmotov kabi har bir mehnatkash, oddiy insonga misoli bir butun davlat kabi qaraydi. Inson deb atalgan davlatning barcha qudratli va zaif tomonlarini yashirmay, oshkora yozadi. Achchiq, haddan tashqari keskin, ammo rost so'zlarni yozishdan o'zini tiymaydi. U vijdoniylikni inson davlatini davlat qilib, ustivor etib turgan oliy ma'naviy hodisa kabi qaraydi. Gor'kiyning "Ona" romani tarix sahnasida paydo bo'lganda, u revolyutsiya, ishchilar ongini uyg'otishga xizmat qilgan edi. "Yong'in" ham shunday tarixiy parallelda turadi. U o'z qudratli ovozi bilan davrimizning eng dolzarb masalasiga inson ongi va ma'naviyatini qayta qurishga chin jangchi kabi o'z hissasini qo'shadi va qo'shmoqda. Xech mubolag'asiz aytish mumkinki, hozir shunday o'nta asar juda oz vaqt ichida yuz yilning ishini qiladi. Men bu asarni qiyinchilik bilan tarjima qildim. Chunki qalam va usul bunday o'ta qurch so'zlarga, qurch fikrlashga o'rganmagan edi. Ikki yil o'tib, yana tarjimaga qaytdim. Ko'zimga 1986 yil tarjimasidagi ancha ojizliklar endi baralla tashlandi. Ularni 1988 yilning seryomg'ir bahorida tuzatishga o'tirdim. Ivan Petrovichning dardli dunyosini men yana qayta boshdan kechirganday bo'ldim. Qalam hozir yetolmagan o'rnlarni xayol bilan qildim. Qolgan endi, sizga havola, komil kitobxon!

Ibrohim G'afurov

1986-1988, aprel'.